

OHK - Geografija

III

B 21

GEOGR. OBZORNIK

/1986 2

91

49098700516, 1

UNIVERZA V LJUBLJANI - FF

COBISS

geografski obzornik

leto 1986

letnik XXXIII

COBISS

18.06.2013 11:32

Filozofska fakulteta, Ljubljana

Askerčeva 2

OHK-Geografija

Tel. 01 241-1250, 01 241 1234 (karte)

Davčna številka: 55382657

0019476 Kranjc Rok

x18050606

SEZNAM GRADIVA

Izposojeno gradivo	vrniti do/tip
--------------------	---------------

II. Slovensko-slovaski geog	02.07.2013 knj
IN=49097900086	

Urejanje prostora in varstv	02.07.2013 knj
IN=49600000041	

Geografski obzornik	02.07.2013 rev
IN=49098700516,1 Letn.33	

Urbanizem - bajke in resnič	18.07.2013 knj
IN=49098000356	

Izposojevalec/-ka: Simona Lukič

Urnik izposoje:

Knjižnica: pon, tor, čet, pet 9-14, sre 9-17

Kartografska zbirka: pon-čet 11-13, pet zaprto

geografski obzornik

časopis za geografsko vzgojo in izobrazbo

VSEBINA

DIDAKTIČNA PROBLEMATIKA GEOGRAFIJE

✓ Slavko Brinovec: GEOGRAFSKE METODE PRI POUKU 3

✓ Mira Verbič: UGOTOVITVE O PRIMER-
NOSTI STRNJENE ORGANIZACIJSKE
OBLIKE IZVAJANJA POUKA GEOGRA-
FIJE V NEKATERIH PROGRAMIH
SREDNJEGA IZOBRAŽEVANJA 14

✓ Marija Košak: DELO Z NOVIM UČBE-
NIKOM ZA ZEMLJEPIS ZA ŠESTI
RAZRED OSNOVNE ŠOLE 21

IZ PEDAGOŠKE PRAKSE
M. Orožen-Adamič, B. Mihevc: PREGLED
RAČUNALNIŠKIH PROGRAMOV ZA
GEOGRAFIJO 25

✓ Slavko Brinovec: ZAŠČITA ZEMLJEVIDOV 29

GEOGRAFSKA PROUČEVANJA IN REGIO-
NALNOGEOGRAFSKA PROBLEMATIKA
✓ Igor Vrišer: DRUŽBENO PLANIRANJE
V SFR JUGOSLAVIJI IN SR SLOVENIJI 31

✓ SLOVAR STROKOVNIH TEMELJEV IZ
DRUŽBENEGA IN PROSTORSKEGA
PLANIRANJA 42

✓ Andrej Černe: DOLGOROČNI PLAN SR
SLOVENIJE ZA OBDOBJE OD LETA
1986 DO LETA 2000 57

GEOGRAFSKI OBZORNIK, časopis za
geografsko vzgojo in izobrazbo. Izhaja
štirikrat letno.

Izdaja Zveza geografskih društev Slovenije,
komisija za geografsko vzgojo in izobra-
ževanje.

Uredniški odbor: mag. Slavko Brinovec,
dr. Božidar Kert, dr. Franc Lovrenčak,
Cita Marjetič, dr. Mirko Pak, Jelka Simčič,
Maja Umek, Mira Verbič, dr. Metod Vojvoda

Urednik: mag. Slavko Brinovec, 64000 Kranj,
Mlakarjeva 2B

Upravnik: Cita Marjetič, lektor: Soča Švigelj

Cena posamezne številke: za člane ZGDS
1.000 din, za študente 600 din, za nečlane
in ustanove 1.200 din, za inozemstvo
1.600 din.

Za vsebino člankov so odgovorni avtorji
sami.

GO izhaja s finančno pomočjo Izobraževalne
skupnosti Slovenije

GEOGRAFSKI OBZORNIK YU ISSN0016-7274

leto 1986

letnik XXXIII/1

GEOGRAFSKA RAZISKOVANJA MLADIH

✓ Ludvik Mihelič: NEKATERI VIDIKI ONE-SNAŽEVANJA IN VARSTVA PRSTI 62

✓ Nika Katnič: PROSTORSKO-PLANERSKE POSLEDICE GRADNJE HIDRO-ENERGETSKIH OBJEKTOV NA SAVI NA OBMOČJU LJUBLJANE 68

OCENE IN POROČILA

✓ PREDSTAVITEV UČBENIKA IN DELOVNEGA ZVEZKA

GEOGRAFSKE ZNAČILNOSTI SLOVENIJE ZA SREDNJE USMERJENO

IZOBRAŽEVANJE (M. Umek) 73

PTUJSKI ZBORNIK (T. Šifrer) 76

GEOGRAFSKI ZBORNIK (J. Turk) 78

GEOGRAPHICA IUGOSLAVICA

(J. Turk) 80

DRUŠTVENE IN DRUGE VESTI

POROČILO O DELU GEOGRAFSKEGA

DRUŠTVA GORENJSKE 83

SEZNAM DIPLOMANTOV DRUGE

STOPNJE, MAGISTROV IN DOKTORJEV

1985 85

III 321 b / 86-1

1987-516

GEOGRAFSKI OZORNIK, Ljubljana, 1986

didaktična problematika geografije

UDK 911:371.3

GEOGRAFSKE METODE PRI POUKU

Slavko Brinovec *

I. Uvod

Učna metoda je izbrana pot ali postopek, s katerim učenci pod neposrednim ali posrednim učiteljevim vodstvom pridobivajo ali utrjujejo na čim lažji in gospodarni način znanja, sposobnosti in navade in hkrati razvijajo svoje sposobnosti, svojo osebnost in se usposablajo za življenje in delo v družbi.

Učne metode so znanstveno potrjeni načini in postopki dela učiteljev in učencev pri učnem procesu, v katerem so omogočeni optimalni pogoji za racionalen in učinkovit pouk, popolna realizacija učiteljevega didaktičnega ustvarjanja, največja učenčeva aktivnost in popoln razvoj učenčeve osebnosti (1-318). Za druge so učne metode učiteljevi in učenčevi postopki, ki peljejo k zastavljenemu cilju, k osvajanju znanja, sposobnosti in navad učencev in hkrati k popolnemu razvoju mlade osebnosti in razvoju njenih sposobnosti (2-249). Vse te definicije so si podobne in kažejo, da z učnimi metodami razumemo najboljše poti in načine pridobivanja znanja, sposobnosti in navad z dobrim sodelovanjem učitelja in učenca.

Različne vede imajo različna področja objektivne stvarnosti. Vsak predmet ima svojo logiko, svoje specifičnosti. Posebnost metode določa posebnost objekta, ki ga raziskujemo (3-60). Zato velikokrat prenašamo v šole znanstvene metode. Pri tem se moramo zavedati, da znanstvene metode uporabljajo znanstveniki za odkrivanje novih spoznanj, učne metode pa uporabljajo pri pouku učitelji in učenci.

Za učitelja so metode didaktični postopki, s stališča učencev pa so to delovni postopki. Učne metode, vsaj nekatere, so kot didaktični postopki učiteljev v metodični literaturi dobro obdelane in osvetljene. Nasproti pa metode kot delovni postopek učencev, s pomočjo katerih prihaja do novih spoznanj, niso zadosti razdelane. To je velika ovira samostojnemu delu učencev. Če je delovni postopek neznan ali slabo poznan, ne more biti rezultatov ali pa je dosežen le delni uspeh.

Splošna didaktika ima več vrst razdelitve učnih metod. Razčističeni niso tudi pojmi o številu učnih metod in njihovi klasifikaciji. Pri določitvi učnih metod se naslanjamo na sodobno učno prakso. Večina metod je nastala ob poučevanju in se z njim tudi izpopolnjevala. Zaradi hitrega razvoja znanosti in tehnike bomo morali upoštevati tudi sodobne metode za podajanje učnih vsebin v šoli (4-77).

Metodika geografije v veliki meri uporablja geografsko metodologijo: geografsko opazovanje, geografski eksperiment, kartografsko kazanje, znanstveni opis, grafični prikaz in statistične metode. Metodika torej uporablja iste načine in poti

* mag. geog., Srednja šola pedagoške, računalniške in naravoslovno matematične usmeritve, 64000 Kranj, Koroška cesta 13, glej izvleček na koncu Obzornika

kot geografska znanost, toda v različne namene. Teh načinov ne uporabljamo za iskanje znanstvenih resnic, temveč za prenašanje ali pridobivanje znanja (5-71).

II. Vrste učnih metod

Učne metode so opredeljene torej s celotnim vzgojnoizobraževalnim procesom, s splošnimi družbenimi razmerami in v njihovem okviru s nalogami vzgoje in izobraževanja v določenem obdobju.

Geografske učne metode so poleg tega pogojene še z:

- naravo geografskih znanstveno-izobraževalnih vsebin: z naravo geografskega načina proučevanja objektivne stvarnosti in vsebine različnih geografskih tem (splošno geografskih, regionalno geografskih);
- starostjo učencev, njihovimi psihofizičnimi sposobnostmi, pri čemer je posebej pomembna razvitost in vrsta mišljenja za določeno starost;
- življenjskimi izkušnjami učencev;
- možnostjo uporabe znanstveno-raziskovalnih metod geografije, kar je zlasti pomembno pri delu s starejšimi učenci in v skladu z novejšimi teorijami pouka;
- opremljenostjo šole z učili in učnimi pripomočki;
- usposobljenostjo učitelja, da uporablja določene učne metode.

Učne metode so zgodovinske, razvojne kategorije, ki se spreminjajo pod vplivom znanstveno-tehnološkega in družbenega razvoja. V preteklosti je bilo nekaj klasifikacij učnih metod. Te metode so bile opredeljene po:

- didaktičnih ciljih oziroma etapah učnega procesa (metoda osvajanja novih vsebin, metoda ponavljanja, metoda preverjanja znanja, sposobnosti in navad);
- učnih oblikah (frontalna metoda, skupinska metoda, individualna metoda);
- logičnih načinih, s katerimi delamo v učnem procesu (analiza, sinteza, indukcija, dedukcija);
- aktivnosti učencev v učnem procesu (pasivne, aktivne, reproduktivne, raziskovalne);
- kronološkem kriteriju (tradicionalne, sodobne);
- izvoru znanja (metoda ustne razlage, metoda razgovora, metoda dela s tekstom, metoda demonstracije);
- možnosti uporabe (splošna učna metoda, specifične metode samo za posamezne predmete, npr. kompleksno terensko raziskovanje v geografiji);
- funkcionalnem združevanju komplementarnih metod v skupine (besedno-tekstualna, ilustrativno-demonstrativna) (6-23).

V zadnjem času se pogosteje klasificirajo učne metode po aktivnosti učenca v učnem procesu. Zagovorniki te razdelitve pravijo, da so stare klasifikacije temeljile na zunanjih znakih učnih metod in da niso upoštevale učenca kot subjekta v izobraževalnem procesu. Aktivnost učencev v izobraževalnem procesu je potrebna zaradi vse večje tehnizacije pouka, približevanja pouka življenju, vse večjem upoštevanju domačega okolja v izobraževalnem procesu in zblizevanju učnih metod z znanstvenimi geografskimi metodami.

III. Klasifikacija geografskih učnih metod

Narava znanstveno-izobraževalnih vsebin v geografiji zahteva, da je izhodiščna učna metoda v geografiji metoda neposrednega opazovanja. Na spoznavni poti ima opazovanje zelo pomembno mesto.

Dokler je bila geografija predvsem deskriptivni in nomenklaturni predmet, je poudarjala predvsem posamezne elemente ali opise pokrajin. Odkar se je uveljavila zamisel, da je narava v vsakem delu zemeljskega površja odraz celote, je opazovanje dobilo širši pomen. Ozko omejen prostor domačega kraja omogoča spoznavati elementarne geografske pojme in stvarne odnose, ki so potrebni za razumevanje tujega in za direktno opazovanje nedostopnega območja (7-42).

Metode neposrednega opazovanja lahko povežemo v različne načine terenskega dela. Učenci lahko v domači pokrajini opazujejo naravnogeografske elemente. Tako terensko delo je namenjeno neposrednemu opazovanju in razvoju različnih naravnogeografskih elementov. Učenci dobe tako osnovne pojme o naravnogeografskih pojavih. V domači pokrajini pa lahko neposredno opazujemo različne družbenogeografske procese. To opravimo z metodo intervjuja ali anketiranja, z zbiranjem podatkov o različnih elementih ali procesih v pokrajini, kot tudi s kartiranjem teh elementov. Kombinirana oblika obeh skupin neposrednega opazovanja ali terenskega dela je geografska ekskurzija. Na njej proučujemo naravno-geografske elemente in družbenogeografske procese.

Neposredno opazovanje v naravnem okolju omogoča spoznavanje geografskih vsebin. Z njim olajšujemo osvajanje znanj, vzbujamo interes učencev in omogočamo večjo nazornost geografije. Če je opazovanje dobro organizirano, vsebuje elemente raziskovalnega dela in tako omogoča zahtevnejši pouk.

Geografsko opazovanje omogočajo tudi učila. Zato bi lahko metode, ki uporabljajo te pripomočke, imenovali s skupnim imenom metode posrednega opazovanja. Tako opazovanje najbolj omogočajo projekcijska sredstva, ki prikazujejo realne geografske objekte. Omogočajo oblikovanje neposrednih geografskih predstav in ugotavljanje značilnosti medsebojnih zvez med geografskimi pojavi, objekti in procesi. Za take posredne geografske predstave so pomembne tudi karte in sheme. Tudi uporaba številčnih vrednosti in njihova grafična predstavitev je pri pouku geografije pomembna pri oblikovanju geografskih pojmov, pojavov in procesov. Za oblikovanje pojmov, prostorskih zvez in odnosov ter geografskih zakonitosti so pomembne tudi knjige in učiteljeva razlaga. Z vsemi temi učnimi metodami bo lahko učitelj omogočil aktivno sodelovanje učencev v izobraževalnem procesu. Učitelj bo predvidel učenčev proces opazovanja, opredelil pot osvajanja znanj, kot tudi aktivnost učencev v njem. Izbral bo tista učna sredstva in učila, ki bodo v tem procesu najučinkovitejša.

IV. Metode neposrednega opazovanja

a) Metoda opazovanja in risanja

Kjerkoli je mogoče, je potrebno temeljna geografska spoznanja pridobivati z neposrednim opazovanjem v naravi. Vsak učitelj geografije bi se moral zavedati, da brez terenskega dela učenci verbalno sicer obvladajo geografske vsebine, v praksi pa jih večinoma ne znajo ugotoviti ali prepoznati. Terensko delo združuje aktivno neposredno opazovanje in ugotavljanje bistvenega (značilnega) v prostoru, pojavu ali objektu.

* program je del opazovalnih nalog pri proučevanju domače pokrajine

Metoda opazovanja zahteva temeljito pripravo in dobro organizacijo. Za opazovanje je potrebno izbrati potreben prostor, najbolje stalen, na katerem bodo učenci lahko opazovali določen pojav ali objekt. Določiti je potrebno operativne vzgojnoizobraževalne smotre, ob katerih je jasno, kakšen je cilj opazovanja. Opredeliti je potrebno vsebino opazovanja, npr. opazovanje prevladujočih oblik rečnega površja, in temu primerno izbrati kraj opazovanja. Za tako opazovanje je potrebno pripraviti tudi opazovalne naloge za učence. Nalog naj bo veliko, tako da učenci čimbolj samostojno in aktivno sodelujejo pri delu. Za terensko delo je potrebno pripraviti tudi materialna sredstva, ki jih bodo učenci pri svojem delu rabili.

Na terensko delo je potrebno učence temeljito pripraviti. Priprava naj vsebuje napoved dela in čas, v katerem se bodo učenci podali na pot. Seznaniti jih je potrebno z vsebino opazovanja in s smotri, ki jih pri tem zasledujemo. Poznati morajo način dela, razdelitev na skupine in program dela posameznih skupin. Učenci morajo vedeti, kaj morajo vzeti s seboj na terensko delo in kaj bo pri nesel na teren učitelj ali učenec, ki ga bo učitelj določil.

Učitelj mora za tako delo ne samo izbrati tako območje, na katerem bodo cilji opazovanja lahko realizirani, temveč pripraviti tudi podroben program za učenca, opredeliti opazovalna mesta in naloge, ki jih bodo učenci opravili na njih. Izbrano opazovalno mesto mora biti čim bližje šoli, tako da učenci ne izgubljajo časa s hojo. Najbolje je izbrati nekaj opazovalnih točk z različnimi nalogami. Podroben program opazovanja mora imeti opredeljene operativne vzgojnoizobraževalne smotre, materialne pogoje, ki jih bodo učenci za terensko delo potrebovali, npr. beležnica, pisalo, zemljevid. Če so opazovalna mesta taka, da se na kratke razdalje spreminjajo razmere, lahko določimo različne naloge.

Terensko delo začnemo kljub pripravi v razredu s kratko ponovitvijo smotrov opazovanja, opredelitvijo opazovalnih mest in razlago opazovalnih nalog. Nato se skupine učencev lotijo svojih nalog. Pri delu jim mora učitelj pomagati. Učence opozarja na pravilno orientacijo in uporabo kart, usmerja opazovanje, pomaga pri drugih nalogah.

Po končanem opazovanju se skupina zbere, opravi sintezo dela. Učenci povedo, kaj so delali, kako so uporabili karto, kaj so opazovali, kakšne oblike površja so ugotovili. Učitelj jim pri tem delu pomaga in jih usmerja. Na koncu ugotove, ali so smotre opazovanja dosegli.

Učenci bodo po takem opazovanju ugotovili nekatere pojave ali objekte, ki bi jih lahko spoznali tudi v razredu. Opazovanje pa le pripomore, da ugotove razvoj teh oblik, da spoznajo tudi nekatere neizrazite pojave. Mnoge pojave lahko tudi narišejo in prepoznajo tudi v drugem okolju. Najbolj preproste oblike opazovanja lahko opravimo v eni učni uri.

Opazovanje oblik površja v domači pokrajini*

Smotri opazovanja bodo doseženi, ko:

- ugotoviš tip površja;
- našteješ značilne oblike takega površja;
- narišeš skico in kroki teh oblik;
- razložiš nastanek nekaterih oblik rečnega površja;
- ugotoviš vpliv površja na razvoj naselja;
- ovrednotiš možnosti izrabe določene oblike površja za energijo, promet, kmetijstvo.

Materialni pogoji za delo: zvezek, pisalo, risalni pribor, karta, program.

Organizacija opazovanja:

- razdelite se v štiri skupine,
- mesta opazovanja so vnesena na karto,
- ob programu dobiš še karto,
- za analize dobiš podrobna navodila,
- rešene naloge bodo ocenjene.

Potek dela:

Prvo opazovalno mesto:

a) Opazuj rečno dolino.

Napravi panoramsko risbo!

Opiši nastanek oblike rečnega površja, ki si jo spoznal!

Drugo opazovalno mesto:

a) Ugotovi oblike površja.

Kako je človek vplival na preoblikovanje pokrajine?

Kako je človek izkoristil tako površje?

Tretje opazovalno mesto:

a) Ugotovi sistem rečnih teras.

Kako so nastale terase?

Nariši kroki teras!

Kako človek izkorišča terase?

Četrto opazovalno mesto:

a) Ugotovi obrežno ravnico in nastanek vršaja.

Kako nastane obrežna ravnica?

Razloži nastanek vršaja.

Nariši skico obeh!

Zaključek

a) Na list papirja nariši vse zahtevane risbe in opiši oblike površja.

* program je del opazovalnih nalog pri proučevanju domače pokrajine

b) Metoda merjenja

Ugotavljanje nekaterih geografskih pojmov v šoli pokaže, da učenci znajo reproducirati definicije, ne znajo pa jih uporabljati v praksi (8-25). Zato je terensko delo pomembno tudi pri metodi merjenja. Z njo učenci spoznajo ne samo instrumente za merjenje, temveč tudi način dela z njimi, rezultate merjenja. Možno-sti za tako delo so v neposredni okolici šole. Vsebinsko zanje lahko dobimo med naravnogeografskimi elementi ali pojavi. S takim pristopom dosežemo:

- funkcionalno znanje in veščine (uporaba merskih instrumentov),
- ugotavljanje zakonitosti in logike zaključkov (odvisnost hitrosti rečnega toka od struge in strmca),
- znanje o odvisnosti človeka od tekočih voda,
- znanje o geografskih značilnostih tekočih voda.

Za merjenje fizikalnih in kemijskih značilnosti tekočih voda npr. izberemo ozko ali plitvo rečno strugo, ki je lahko dostopna. Dobro je, če je v bližini vodomerna postaja, ob kateri učenci zvedo nekaj o hidrografskem merjenju. Če so na razpolago pripravljene podatki o meritvah, lahko ugotove tudi hidrografski režim. S pomočjo karte učenci ugotove rečno omrežje domače regije, v njem pa položaj reke, ki jo merimo. Učence razdelimo v več skupin.

1. skupina: meri in riše rečni profil
2. skupina: meri temperaturo vode
3. skupina: meri hitrost rečnega toka
4. skupina: vzame vzorec za kemijsko analizo
5. skupina: določa pH vode

Ker je skupin v razredu več, je potrebno delo dobro pripraviti in organizirati. Na to naj bodo opozorjeni tudi učenci. Pripraviti je potrebno vse merilne naprave in ostale pogoje za nemoteno delo. Zadolžiti je potrebno učence, da bodo ves material tudi prinesli na opazovalna mesta.

Metoda terenskih meritev zahteva več priprav in tudi več časa za realizacijo. Učencem je potrebno posamezne vrste meritev razložiti, sami pa morajo meritve tudi večkrat ponoviti. Tako ugotovijo, da so meritve odvisne tudi od preciznosti opravljenega dela, od prizadevnosti in da je končni rezultat povpreček več merjenj. Učence je potrebno pri meritvah spodbujati in jih hkrati opozarjati na napake, ki se pri podobnih meritvah velikokrat dogajajo (npr. odčitavanje temperature vode pod površino).

Rezultati merjenj nam dajo izhodišče za ugotavljanje fizikalnih in kemijskih značilnosti tekočih voda. Prva skupina, ki je merila rečni profil, je ugotovila, da ta ni enakomeren in je iskala razloge za to. Z merjenji drugih skupin je ugotovila, da je struga bolj erodirana tam, kjer je hitrost rečnega toka največja.

Druga skupina je merila temperaturo vode. Spoznala je način merjenja. Ugotovila je, da temperatura vode ni povsod enaka. Višja je tam, kjer je struga plitkejša in širša in kjer voda zastaja. Spoznala je tudi, da manjša preciznost že spremeni tudi rezultate meritev. Meritve so opravljali na različnih delih struge in jih večkrat ponavljali.

Naslednja skupina je ugotavljala hitrost rečnega toka. Spoznala je metodo merjenja. Vadila se je v meritvah. Ugotovila je, da hitrost ni povsod enaka, da je največja v strženu, najmanjša pa ob obrežju. Spoznala je tudi različne načine merjenja hitrosti vode.

Četrta skupina je jemala vzorce za kemijsko analizo vode. Spoznala je način jemanja vzorcev. Nekaj vzorcev je pripravila za analizo. Naslednja skupina je imela nalogo določiti pH vode. Delala je z različnimi metodami. Od preprostejše z indikatorskim papirjem do merjenja z električnim pH metrom. Spoznali so, da lahko do podobnih rezultatov pridemo z različno zahtevnimi metodami. Poskusila je najti razlage za tako stanje.

Dejstvo, da so učenci z metodo merjenja iskali deloma poznane podatke, ki jih najdemo ali v učbeniku ali geografski literaturi, ne zmanjšuje te metode ne strokovno ne v metodičnem smislu. Doseženo znanje je rezultat lastnega napora. Učne vsebine, ki jih osvajamo s pomočjo učbenika, tako lahko preverimo, raziščemo in potrdimo z metodo merjenja.

Zaključek s celotnim merjenjem vred je trajal dobri dve uri. Učenci so tako z dovolj preciznimi instrumenti osvojili metodo merjenja, ugotovili geografsko stvarnost in na podlagi podatkov napravili tudi zaključke o fizikalnih in kemijskih značilnostih tekoče vode na določenem mestu.

Geografske značilnosti tekočih voda *

Smotri merjenja bodo doseženi, ko:

- ugotoviš rečno omrežje domače regije in v njem opazovano reko;
- razložiš način merjenja voda (vodostaj);
- narišeš rečni režim s pomočjo hidrografskih podatkov;
- izmeriš temperaturo, hitrost in pretok vode;
- vzameš vzorec za kemijsko analizo vode;
- ugotoviš delež karbonatov;
- ugotoviš stopnjo onesnaženosti vode;
- izmeriš količino kisika v vodi.

Materialni pogoji za delo: zvezek, pisalo, risalni pribor, karta, hidrografski podatki, termometer, čaše, steklenice, kovinski trak, merilna palica, štoparica, milimetrski papir, škornji, podrobna navodila skupinam.

Organizacija merjenja: razdelite se na deset skupin, ob programu dobite podrobna navodila za delo posameznih skupin, rešujte naloge, rezultate vpisujte na liste, podatke dajajte po potrebi drugim skupinam, rešene naloge oddajte - bodo ocenjene.

Potek dela:

1. skupina: Ugotavljanje porečja in risanje profila s pomočjo karte
2. skupina: Rečni režim
3. skupina: Merjenje in risanje rečnega profila
4. skupina: Merjenje temperature vode
5. skupina: Merjenje hitrosti rečnega toka
6. skupina: Računanje vodnega pretoka reke

* program je del meritvenih nalog pri proučevanju domače pokrajine

7. skupina: Določanje kislosti oz. bazičnosti vode
8. skupina: Določanje raztopljenega kisika po Winklerjevi metodi
9. skupina: Določanje kemijske potrebe po kisiku s permanganatno metodo
10. skupina: Določanje skupne trdote s kompleksom III

Geografske značilnosti tekočih voda - 4. skupina

Merjenje temperature vode

Temperaturo vode merimo s posebnimi vodnimi termometri. Njihova natančnost mora biti vsaj $0,5^{\circ}\text{C}$. Ker temperatura vode v različnih delih rečne struge koliba, boste merili na različnih delih rečnega toka.

Termometer daj v vodo in ga drži nekoliko postrani. Temperaturo odčitaj vsaj po dobri minuti. Termometer mora biti v času odčitavanja v vodi. Po merjenjih ga obrišemo in spravimo. Termometri so stekleni in se izredno hitro lomijo. Z njimi ravnaj previdno.

Napiši vse izmerjene temperature!

A	B	C	D	E	F	mesto merjenja
						temperature v $^{\circ}\text{C}$

Nariši skico rečne struge in s črkami v njej označi mesto merjenja temperature.

Kaj si ugotovil z merjenji?

Geografske značilnosti tekočih voda - 5. skupina

Merjenje hitrosti rečnega toka

Reke tečejo po strugah z različno hitrostjo. Hitrost je odvisna predvsem od nagibnosti površja, od količine vode. Za določanje hitrosti rečnega toka obstajajo posebne naprave, ki jih nimamo. Pomagali si bomo z merjenjem razdalje in časa, ki je potreben, da jo voda preteče.

Peresce daj v vodo na začetku izmerjenega dela rečnega toka in izmeri čas, ki ga porabi za pot do drugega dela. Da se izognemo prevelikim napakam, ponovimo meritve desetkrat.

Ob rečnem bregu določi dve točki in izmeri razdalje med njima.

Vrzi peresce v vodo in izmeri čas gibanja med obema točkama.

Določi srednjo vrednost hitrosti.

$\Delta s(m)$	$\Delta t (s)$	$v \left(\frac{m}{s}\right)$

Geografske značilnosti tekočih voda - 6. skupina

Računanje vodnega pretoka reke

Če hočemo izračunati, koliko vode steče v časovni enoti po rečni strugi, moramo poznati rečni prerez in hitrost rečnega toka. Tako doblieno količino imenujemo vodni pretok reke. Sava pri Ljubljani ima npr. pri visokem stanju pretok približno 80 m³/s - skozi prečni prerez Save steče vsako sekundo 80 m³ vode.

Če hočemo določiti vodni pretok, moramo torej poznati prerez reke (S) in njeno hitrost na tem mestu.

Poišči pri 3. skupini podatke o profilu reke, pri 5. skupini pa podatke o hitrosti rečnega toka. S pomočjo teh podatkov izračunaj vodni pretok.

$$\varnothing = \frac{\Delta V}{\Delta t} \quad \Delta V = S \cdot \Delta t \quad \varnothing = v \cdot S$$

Geografske značilnosti tekočih voda - 7. skupina

Določanje kislosti oz. bazičnosti vode

1. Uvod:

Kislost oz. bazičnost vode igra pomembno vlogo pri raziskovanju in proučevanju voda. Vpliva tudi na spremembe bioloških procesov in na razvoj življenja v vodi. Lahko pa je tudi pokazatelj onesnaženja.

Reakcijo vode izražamo s pH vrednostjo:

pod 4	izredno kisla
4,9-4,0	močno kisla
5,0-5,9	kisla
6,0-6,9	slabo kisla
7,0	nevtralna
7,1-7,9	slabo bazična
8,0-9,0	bazična
nad 9,1	močno bazična

2. Princip določanja:

Določanje reakcije vode z indikatorji je osnovano na dejstvu, da veliko barv in indikatorjev spremeni barvo pod vplivom različne koncentracije vodikovih ionov.

3. Pribor in reagenti:

univerzalni indikatorski papir.

4. Postopek:

Indikatorski papir omoči v vodi, ki jo analiziraš, ter takoj primerjaj njegovo barvo s standardno barvno lestvico, ki je poleg indikatorja in na kateri so ob posameznih barvah navedene ustrezne vrednosti pH. Opravi več analiz. Odvzemna mesta so določena na karti.

5. Rezultati:

Zajemno mesto	pH vrednost	Reakcija vode
---------------	-------------	---------------

Se nadaljuje

Literatura

1. Prodanović T., Ničković R., Didaktika, Beograd 1974
2. Krneta Lj., Pedagogija, Beograd 1979
3. Podhostnik Karel, Didaktika, Pedagoška akademija, Ljubljana 1974
4. Andoljšek Ivan, Osnove didaktike, Zavod SR Slovenije za šolstvo, Ljubljana 1973
5. Dere Kornel, Metodika nastave geografije, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad 1982
6. Mastilo Natalija, Korelacija i dijalektičko jedinstvo nastavnih metoda i nastavnih sredstava, Modernizacija pouka geografije, Ljubljana 1980
7. Medved Jakob, Kako učiti geografiju, Tipkopis, Ljubljana 1978
8. Brazda Mirko, Terenski rad i ekskurzije u nastavi geografije, Školska knjiga, Zagreb 1985

UGOTOVITVE O PRIMERNOSTI STRNJENE ORGANIZACIJSKE OBLIKE IZVAJANJA POUKA GEOGRAFIJE V NEKATERIH PROGRAMIH SREDNJEGA IZOBRAŽEVANJA

Mira Verbič*

Z uvedbo usmerjenega izobraževanja se je obseg splošnoizobraževalnih predmetov razširil v vse srednje programe, v največjem številu predmetov z minimalnim številom ur. Posledica tega je povečanje števila predmetov in njihova razdrobljenost. Nekatere šole so same izbrale tako organizacijo pouka, ki zagotavlja strnjen pouk dvournih predmetov v enem semestru, kar je prispevalo k manjšemu številu predmetov v tedenski obremenitvi učencev, marsikje pa tudi k reševanju kadrovskih problemov. Mnenja so bila zelo deljena, predvsem pa nepreverjena. Zavod SR Slovenije se je odločil, da ob prostovoljnem sodelovanju šol v šolskem letu 1985/86 spremlja tako organizacijo pouka in zbere objektivne podatke o uspešnosti oz. primernosti te oblike. Med predmeti je bila določena tudi geografija, in to na vzorcu šestih vzgojnoizobraževalnih organizacijah. Pri vrednotenju doseženih rezultatov ob zaključku vzgojnoizobraževalnega procesa smo vključili še tri vzgojnoizobraževalne organizacije, da smo lahko primerjali dosežke.

1. Metode, oblike

Pouk smo spremljali in zbrali podatke:

- na razgovorih z učitelji in učenci,
- s preverjanjem uresničevanja vzgojnoizobraževalnih smotrov predmeta ob ugotavljanju globine osvojenega znanja,
- iz poročil in ugotovitev vzgojnoizobraževalnih organizacij.

2. Rezultati

Naloge objektivnega tipa smo uporabili za ugotavljanje vhodnega znanja in znanja ob koncu pouka predmeta, drugo snemanje smo ponovili na začetku šolskega leta 1986/87.

2. Analiza in interpretacija ugotovitev

Letna priprava na vzgojnoizobraževalno delo

Učitelji so oblikovali letno pripravo na vzgojnoizobraževalno delo tako, da so upoštevali večjo koncentracijo pouka in intenzivnost vzgojnoizobraževalnega dela. Pri izboru oblik in metod dela so težili k večji aktivnosti in samostojnemu delu učencev; pri realizaciji načrtovanega dela so ugotavljali, da učenci niso navajeni na tolikšno koncentracijo pouka geografije, zato tudi nivo osvojenega znanja ni vselej omogočal realizacije novih vsebin v naslednjih urah v načrtovanem obsegu.

* prof. aeng., pedagoška svetovalka, Zavod SR Slovenije za šolstvo, 61000 Ljubljana, Poljanska 28, glej izvešček na koncu Obzornika

Preglednica: Rang nalog po doseženih rezultatih v eksperimentalnih in kontrolnih skupinah (končno znanje)

naloge	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
skupina																	
eksperiment.	5.	8.	12.	16.	2.	13.	5.	9.	14.	1.	6.	15.	3.	11.	10.	4.	7.
kontrolne	10.	9.	13.	16.	2.	11.	3.	5.	15.	1.	6.	17.	4.	14.	12.	9.	7.
skupine	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x

Preglednica: Rang nalog po doseženih rezultatih v eksperimentalnih in kontrolnih skupinah (začetno znanje)

naloge	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
skupina															
eksperiment.	10.	11.	7.	2.	3.	3.	6.	7.	1.	9.	7.	4.	8.	7.	5.
kontrolne	13.	12.	7.	2.	3.	4.	6.	7.	1.	10.	8.	5.	11.	9.	5.
skupine	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x

Vzgojnoizobraževalna vsebina je v učnem načrtu izbrana tako, da narekuje obravnavo tem ob neposrednem opazovanju v konkretnem domačem okolju (na terenu), kar pa je mogoče izvesti v določenih vremenskih razmerah oz. letnem času, zato je strniena oblika povzročala posameznikom nekaj težav.

Urniki in predmetniki

Geografija je bila razvrščena v predmetniku 1. letnika tako, da so jo v 10. oddelkih izvajali v prvem polletju, v šestih pa v drugem. Pri tem moramo posebej izpostaviti problem realizacije pedagoških ur v oddelkih, ki so bili na prizvodenem delu, pa tudi termin semestralnih poiznitic.

Urniki je bil v večini primerov oblikovan tako, da so učenci dnevno imeli eno uro geografije. Le izjemoma je bila geografija vključena v blok dveh ur na isti dan. Učenci so posebej opozorili, da s tako razvrstitvijo predmeta ni zmanjšano število predmetov za dnevno pripravo na pouk. Dve uri geografije na en dan pa to omogočata, čeprav hkrati ugotavljajo, da to pomeni večji obseg snovi, a tudi možnost za poglobljeno delo. Blok ura v urniku omogoča reševanje nalog v delovnem zvezku pri pouku oz. izvedbo manjših opazovanj v neposrednem okolju.

Realizacija vzgojnoizobraževalnih smotrov

Zastavljeno nalogo smo reševali s pomočjo preizkusa znanja pri učencih eksperimentalnih in kontrolnih skupin. Pri tem smo izhajali iz spoznanj, da je preverjanje znanja sestavina vseh didaktičnih komponent pouka (smotrov, vsebine in metod dela). Učni načrt in letna priprava na vzgojnoizobraževalno delo določata smotre pouka geografije. Ti so nam bili izhodišče pri izboru znanja, spretnosti in pojmov, ki smo jih preverjali ob koncu pouka geografije. Pri tem smo želeli ugotoviti predvsem razlike v uspešnosti oz. znanju učencev oddelkov, kjer je potekal pouk v strnjeni organizacijski obliki in onimi s celoletno razvrstitvijo predmeta v predmetniku. Zaradi realnejšega vrednotenja rezultatov smo na začetku leta preverjali tudi vhodno znanje učencev iz osnovne šole.

Ugotovitve vhodnega znanja - zemljepisne vsebine osnovne šole:

Vzorec je vključil 505 učencev 1. letnika različnih programov in usmeritev. Izbrali smo naloge objektivnega tipa z zaprtim tipom vprašanj. Preverjali smo uspešnost uresničevanja naslednjih temeljnih smotrov pouka zemljepisa v osnovni šoli:

- učenci spoznajo nekatere pomembne zemljepisne pojme, podatke in pojave,
- učenci spoznavajo svet kot celoto,
- učenci se usposablajo za samostojno delo s pomočjo zemljevidov,
- učenci se seznanjajo z geografskimi razmerami in ureditvijo SFR Jugoslavije.

Naloge objektivnega tipa niso bile predhodno sondirane; obseg in globina je bila izbrana s pomočjo učnega načrta in vsebine v učbenikih. Pri izboru tem smo upoštevali tudi temeljna pričakovana znanja, ki so osnova za obravnavo vsebin geografije v učnem načrtu srednjih programov. Rezultatov nismo vrednotili. Analiza doseženih rezultatov je pokazala, da so med učenci različnih usmeritev in programov v znanju razlike, ki jih kaže pri preverjanju končnega znanja upošteva-ti, hkrati pa tudi opozorila, da so opazne razlike med učenci istih programov.

Ugotovitve končnega znanja

Vzorec je isti kot pri vhodnem snemanju, sodelovalo je 440 učencev, 210 v eksperimentalni skupini in 130 v kontrolni. Preverjali smo uspešnost uresničevanja temeljnega smotra pouka geografije v prvem letniku srednjega izobraževanja:

Preglednica: Rang nalog po doseženih rezultatih v eksperimentalnih in kontrolnih skupinah (snemanje v zač. šol., leta 1986/87)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
naloge skupine																	
eksperiment. skupine	6.	2.	7.	12.	3.	10.	4.	4.	7.	1.	8.	11.	7.	13.	9.	5.	9.
kontrolne skupine	9.	4.	10.	13.	2.	11.	3.	7.	12.	1.	5.	15.	5.	14.	12.	11.	8.

- učenci spoznavajo vlogo geografskih dejavnikov v različnih pokrajinah in njihovo kompleksnost, s čimer se uvajajo v geografski način mišljenja.

Tudi tokrat smo uporabili naloge objektivnega tipa z zaprtim tipom vprašanj. Pri izboru nalog smo upoštevali zastavljeni smoter preverjanja znanja, zato je test znanja pretežno diagnostičen.

Preglednica rezultatov nalog objektivnega tipa po oddelkih in programih kaže sicer razliko v doseženih procentih pravih odgovorov, ki pa je ne moremo v celoti povezovati z organizacijsko obliko izvajanja pouka. Primerjava je tipična v programu zdravstveno varstvo, kjer so bili v vzorec vključeni oddelki vseh treh skupin (t.j. tisti s poukom geografije v 1. polletju, s poukom v 2. polletju in s celoletnim poukom geografije). Doseženi rezultati v eksperimentalnih oddelkih so od 57,7% do 60,9% možnih točk, v kontrolnih pa od 51,2% do 62,8%. V kontrolnih skupinah je bilo izhodiščno znanje nižje od znanja v eksperimentalnih skupinah. Podobno ugotovljamo za program družboslovno-jezikovna dejavnost in naravoslovno-matematična dejavnost, le da so tu rezultati preizkusa znanja v kontrolnih skupinah opazno nižji. To je v bistvu posledica slabe realizacije pedagoških ur, saj učenci navajajo, da nekaj tem v zaključnem delu učnega načrta sploh niso obravnavali.

Tudi rangiranje nalog po doseženih rezultatih ne kaže bistvenega odstopanja, saj je 1/3 nalog v istem rangi, pri tistih, kjer so ugotovljene razlike v doseženem uspehu, pa nismo ugotovili korelacije z organizacijsko obliko pouka, saj gre za teme, ki so obravnavane skozi celo leto.

Ugotovitve ponovljenega preizkusa znanja v začetku šol. l. 1986/87

Snemanje smo ponovili v začetku šol. leta 1986/87, žal na bistveno manjšem vzorcu. Želeli smo ugotoviti obseg procesa pozabljanja oz. trajnost osvojenega znanja. Po pričakovanjih so rezultati nekoliko nižji kot pri prvem snemanju ob koncu pouka. Odstop rezultat v eni od eksperimentalnih skupin s poukom v 1. polletju, ki je za 9,9% boljši od dosežkov pri prvem snemanju. Ugotovljene razlike v rezultatih prvega in drugega snemanja so v korist eksperimentalnih skupin, to pa pomeni, da je v konkretnih primerih osvojeno znanje pri strnjeni obliki pouka vendarle trajnejše. Pripisujemo ga intenzivnejšemu tempu pouka z ustreznim obsegom ponavljanja in preverjanja temeljnih vsebin. Tudi primerjava nalog po doseženem uspehu je to potrdila. Izločili smo dve vprašanji o poznavanju temeljnih pojmov in dve, pri katerih zahtevamo poznavanje kompleksnosti pojavov in procesov. Končno smo za preverjanje vpliva časovne bližine izločili temo, ki se obravnava na koncu učnega načrta.

Pri obeh snemanjih je poznavanje temeljnih geografskih pojmov boljše v eksperimentalnih skupinah, zato zaključujemo, da so na izbranem vzorcu ta znanja pri učencih eksperimentalne skupine trajnejša. Tudi pri zahtevnejših vprašanjih, ki se nanašajo na obvladanje kompleksnega razumevanja pojavov in procesov, so rezultati boljši v eksperimentalni skupini. Presenetljiva je ugotovitev, da je pri drugem snemanju ta naloga po doseženem rangi bistveno višja kot pri prvem snemanju. Zadnja skupina vprašanj kaže enak rezultat kot pri prvem snemanju.

programov v znanju razlike, ki jih kaže pri preverjanju končnega znanja upoštevati, hkrati pa tudi opozorila, da so opazne razlike med učenci istih programov.

Ugotovitve končnega znanja

Vzorec je isti kot pri vhodnem snemanju, sodejalo je 210 v eksperimentalni skupini in 130 v kontrolni. Preizkusi smo ugotovili uresničevanje temeljnega smotra pouka geografije v preverjanju znanja in obračevanju

Preglednica rezultatov nalog objektivnega tipa po VIP in oddelkih (v %)

VIP	odd.	eksper.skupina I			eksper.skupina II			kontrolna skupina		
		OŠ	SR 1.	SR 2.	OŠ	SR 1.	SR 2.	OŠ	SR 1.	SR 2.
kmetijec	c	60,1	45,2							
	b	62,8	46,0							
	a	61,3	51,3	61,2						
lesarstvo	c	51,5	51,7							
	d				52,2	65,5				
	e							46,8	49,8	
tekstilni konfeksionar	b	40,9	35,0					51,2	59,9	
	a	32,2	-							
zdravstveno	c	56,4	57,9	52,4						
	d	47,8	60,9	51,7						
	e	56,7	58,5							
varstvo	a				50,2	58,3	56,5			
	b				53,4	57,7				
	a							50,9	52,4	46,5
družboslovno	b	60,9	60,3					53,0	52,0	
	c							49,4	51,2	
	d							48,7	62,8	54,3
jezikovna dejavnost	a				58,6	58,4				
	b							66,0	-	
	a							55,0	47,5	
naravoslovno matematična dejavnost	b	72,5	59,5							
	a				66,6	67,7				
	a							70,8	48,9	
	b							58,6	49,3	

Legenda:

eksperimentalna skupina I: pouk v I. polletju
 eksperimentalna skupina II: pouk v II. polletju
 kontrolna skupina: pouk celo leto

OŠ - vsebina naloge objektivnega tipa iz osnovne šole (začetno stanje)

SR - vsebina naloge objektivnega tipa iz srednjega programa

1. snemanje ob koncu pouka šol. l. 1985/86

2. snemanje ob začetku pouka šol. l. 1986/86 (ponovitev)

* dipl. geog., višja predavateljica, Pedagoška akademija, Univerza Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana, Kardeljeva ploščad, glej izveček na koncu Obzornika

3. Zaključek

Ugotovitve spremljanja strnjene oblike izvajanja pouka geografije v programih srednjega izobraževanja kažejo, da so zadovoljivo uresničeni globalni smotri pouka predmeta, ki jih določa učni načrt. Težave nastajajo pri temah, ki zahtevajo opazovanje v neposrednem okolju, ki je vezano tudi na ustrezne vremenske razmere oz. letni čas. Obstaja velika nevarnost, da bo to obliko dela učitelj enostavno opustil. Ne glede na sorazmerno ugodne rezultate drugega snemanja moramo posebej obravnavati primernost strnjene organizacijske oblike pouka v programih, ki vključujejo geografijo tudi v naslednjih letih izobraževanja, saj je načelo postopnosti in kontinuitete zelo pomembno za uspešnost pouka. Za programe, kjer se izvaja predmet samo eno šolsko leto, pa lahko na osnovi zbranih ugotovitev ponovimo, da je mogoče realizirati globalne smotre pouka tudi v strnjeni organizacijski obliki, pri čemer ne smemo spregledati ustreznosti učiteljevega dela.

Z vidika dnevne obremenitve učencev predlagamo, da pri pripravi urnika namenimo večjo pozornost številu predmetov v istem dnevu. Načrtovane oblike in metode dela pri geografiji govorijo v korist eni blok uri v tednu, dve uri pa sta razporejeni ločeno. S tem se dnevno število predmetov za učence zmanjša, blok ura omogoča racionalnejšo organizacijo in izvedbo opazovalnih nalog in reševanja vaj v delovnem zvezku. Ne glede na trajanje pouka v posameznem semestru pa moramo pri strnjeni organizaciji zagotoviti predmetu ustrezno število pedagoških ur.

DELO Z NOVIM UČBENIKOM ZA ZEMLJEPIS ZA ŠESTI RAZRED OSNOVNE ŠOLE

Marija Košak*

Učni načrt, ki je bil sprejet 11.10.1983, vsebuje določene novosti, s katerimi se mora uskladiti tudi vsa didaktična literatura. Na podlagi teh zahtev je sestavljen tudi učbenik, ki je sestavni del didaktičnega kompleta (učbenik, album diapozitivov in grafoskopskih prosojnic, neme karte, atlas).

Kaj vsebuje novi učbenik in kakšne so zahteve, ki jih prinaša tako sestavljen učbenik?

Vsebina učbenika je razdeljena na osem poglavij, ki vsebujejo različno število učnih enot in predstavljajo zaključeno celoto. Delitev je nastala na podlagi predvidenega časa za njihovo obravnavo.

Uvodna tematika vključuje vsebine iz matematične in splošne geografije.

Te zahtevne vsebine mora učenec spoznati pred obravnavo regionalnogeografskih tem in obsegajo približno 1/4 učbenika. Precej obsežna odmera prostora tej tematiki je posledica dejstva, da gre za tista temeljna znanja, ki so po svoji zapletenosti in zahtevnosti učencu te starosti težko osvojljiva. Zato obravnavanje teh vsebin upošteva didaktična načela nazornosti in dostopnosti v največji možni meri. Tako je v učbeniku vsebina predstavljena z grafičnimi ponazorili določenih dejstev in značilnosti.

Drugo poglavje obravnava upodabljanje zemeljskega površja. V bistvu gre za nadgradnjo znanj, pridobljenih v 4. in 5. razredu. Zahteva veliko vaj in s tem razvija spretnosti in navade učencev, kar jim kasneje omogoča hitro orientacijo in opredelitev cele vrste značilnosti pri naslednjih enotah.

Splošni uvod v spoznavanje prve celine, s katero se učenci srečajo pri svojem zemljepisnem izobraževanju, je zajeto v tretjem poglavju. V ospredju je osvojitve novih pojmov Evroazija, Evropa in Medmorska Evropa. Istočasno je še uvod v spoznavanje naravnogeografskih značilnosti Medmorske Evrope in geografsko lego posameznih območij kot izhodišče za regionalizacijo.

Vsa ostala poglavja so koncipirana približno enako: po uvodni opredelitvi lege in spoznavanju politične slike določenega območja, kar je potrebno zaradi orientacije, so vključene naravnogeografske značilnosti in družbenogeografska dejstva.

Zaključno poglavje predstavlja sintetični prikaz vseh naravnogeografskih značilnosti Medmorske Evrope.

* dipl. geog., višja predavateljica, Pedagoška akademija, Univerza Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana, Kardeljeva ploščad, glej izvleček na koncu Obzornika

Verbalno -tekstualni del učbenika ni zelo obsežen in je omejen na temeljna znanja. Naloge spodbujajo učence k aktivnemu pridobivanju znanj in spretnosti. Poudarjeni so pojmi. Po potrebi so dodane posameznim enotam vsebine s temeljnimi ugotovitvami. Vse to naj bi pomagalo učencem pri utrjevanju znanja. Snov je posredovana v majhnih zaključenih odstavkih, kot jo je močno spoznati v učnem koraku in omogoča doseganje posameznega vzgojnoizobraževalnega smotra. Učbenik se je izognil naštevanju dejstev, ni podan enciklopedično, ni obremenjen s podatki in spodbuja učitelja, da sam ali s pomočjo didaktične literature dopolni in obogati trditve, upoštevajoč zahtevnost razreda. Besedilo zahteva analizo, ugotovitev, kaj informacija pove, in oblikovanje posplošitve.

Metodična zasnovanost učbenika temelji na zahtevi po čim večji aktivnosti učencev. Zato vsakemu sklopu informacij sledi ustrezna aktivnost, ki pa jo učenec ne more opraviti brez uporabe atlasa, slike ali skice. Potrditev odgovora da učitelj. Za konkretizacijo posplošitve učitelj in učenci poiščejo nove primere in dejstva. Tako se aktivirajo učenčeva razmišljanja in učenec se usposablja za praktično uporabo novih spoznanj. Učenci spoznajo sleherni območje ali celo regijo kot splet vrste elementov in dejavnikov. Součinkovanje in soodvisnosti spoznajo po analitično sintetični poti.

Zemljepisne vsebine povzročajo na tej stopnji nekaterim učencem težave pri osvajanju novih spoznanj zaradi nerazumevanja in nepoznavanja vrste geografskih pojmov. Uveljavljeno načelo, da se splošnageografski pojmi obravnavajo pri tistih vsebinah, kjer se pojavijo prvič v določeni regiji, je upoštevano in jim je v učbeniku posvečena posebna pozornost. Pojmi so poudarjeni in izpostavljeni. Nekaterih pojmov učenci tudi s pomočjo še tako dobrega opisa, razlage in prikaza ne morejo spoznati oz. razumeti. Zato mora učitelj vzporedno z obravnavo pojma v razredu usmeriti učence, če je to le mogoče, tudi na opazovanje pojva v neposrednem okolju, kjer bo veliko lažje ugotoviti bistvene značilnosti in odnose med njihovimi lastnostmi. Na ta način bodo razumeli soodvisnosti, prišli do zaključkov, posplošitev in do usvojitve pojma.

Poleg tekstualnega dela so v učbeniku slike (74) in grafični prikazi (skice, zemljevidi, 87), ki so enakovredni besednemu delu in ravno tako zahtevajo analizo in posplošitve. Vključene so za večjo jasnost razlage, pogosto tudi zaradi pridobivanja novih znanj spričo njihove bogate vsebine. Učbenik ni edini informator, je sestavni del didaktičnega kompleta, šele z njihovo uporabo tvori zaključeno celoto. Ta povezanost se posebno izpričuje v odnosu do atlasa in to tako močno, da učbenika brez atlasa sploh ni mogoče uporabljati. Pogoji za uspešno uporabo učbenika v šoli je učiteljevo dobro poznavanje zasnove in zahtev učbenika. Učbenik je osnova za učiteljevo pripravo, opozarja ga na obseg posameznih enot in merilo zahtevnosti. Učbenik dopušča vključevanje drugih primerov in dejstev, pomembnih za pravilno razumevanje obravnavane vsebine in doseganja posplošitve. Učitelj mora učence poučiti o načinu dela z učbenikom. Opozoriti jih mora, da so vsi elementi učbenika (besedilo, slike, grafični prikazi) enakovredni in so vir informacij. Učenci morajo dojeti, da z učenjem na pamet ne morejo odgovarjati na postavljena vprašanja. Učitelj jim pomaga tako, da z dodatnimi vprašanji lažje prihajajo do rešitve. Tako se razvija operativno znanje in sposobnosti mišljenja.

Učbenik daje učencem osnovne informacije in jih vodi v aktivno pridobivanje novih spoznanj ne samo z besedilom, temveč tudi z opazovanjem slik, skic in zemljevidov, in za samoizobraževanje, kar je eden pomembnih ciljev vzgojnoizobraževalnega procesa. Učbenik usmerja učenca v delo, spodbuja k reševanju nalog in razvija njegove sposobnosti in spretnosti. Učencem olajša oblikovanje

ustreznih predstav, ugotavljanje bistva in osvajanje pojmov.

Oblika delovnega učbenika ima namen omogočiti učencem, da z njegovo pomočjo in ostalimi sestavinami učnega kompleta pridejo do zaključkov, do splošitev in tako do uporabnega znanja.

Primer učne priprave za izvedbo učne enote s pomočjo učbenika in ostalih sestavin učnega kompleta

Učna enota: Alpski svet

Vzgojnoizobraževalni smotri: učenci

- določijo lego Alp,
- poznajo različne delitve Alp,
- opišejo ledenik,
- opredelijo tip podnebja,
- razložijo značilnosti rastja.

Učna oblika: frontalna.

Učne metode: delo z učbenikom, razgovor, razlaga.

Učna sredstva: učbenik, atlas, diapozitivi, prosojnica, stenski zemljevid.

Novi pojmi: ledeniška groblja - morena, ledeniški jezik, ledeniški potok, ledeniško jezero.

Zaporednost didaktičnih komponent učnega procesa:

1. Uvajanje
2. Osvajanje novih vsebin
3. Utrjevanje
4. Ponavljanje

Izvedba:

Uvajanje: razgovor o značilnostih Slovenije, njenega gorskega sveta (ali o zimskih športih, idr.).

Napoved: Alpski svet ni samo v Sloveniji. Kaj je podobnega našim Alpam in česa še ne vemo o alpskem svetu, bomo spoznali v evropskem gorovju Alpe.

Organizacijska navodila: uporabljali bomo učbenik, atlas, slike, prosojnice in stenski zemljevid.

1. učni korak

Odprite učbenik str. 103!

Analiza besedila in delo z atlasom in stenskim zemljevidom ter diapozitiva Mt. Blanc.

Ugotovitev: Alpe ležijo: v zmernem pasu

od Ligurskega zaliva do Panonske nižine

v Franciji, Švici, Z. Nemčiji, Avstriji, Italiji in Jugoslaviji

2. učni korak

Učbenik str. 104! Alpe so mladonagubano gorovje. Kaj to pomeni?

Analiza besedila, skic v učbeniku in na prosojnici.

Ugotovitev: Alpe so mladonagubano gorovje. Nastale so z gubanjem morskih

* mag. geog., raziskovalec, SAZU, 61000 Ljubljana, Novi trg 3

** dipl. geog., sodelavka, Institut za geografijo Univerze Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana, Trg francoske revolucije 7

usedlin. Značilne so velike višine, podolžne in prečne doline, slemenitev Z-V, razlikujejo se po zgradbi (severnoapneniške, kristalinske in južnoapneniške) in po legi (zahodne Alpe, vzhodne Alpe).

3. učni korak

Učbenik str. 105! Alpe imajo gorsko podnebje - kaj to pomeni?

Analiza klímogramov in besedila.

Ugotovitev: gorsko podnebje - mrzle zime, hladna poletja, obilo padavin, sneg.

Ledeniki - nakopičene plasti snega in ledu, ki polžijo navzdol, rušijo - ledeniški nanosi - led. groblje. Na koncu ledenika - ledeniški jezik - se oblikuje ledeniški potok. Ledeniško jezero. V atlasu poiščemo večje reke, ki izvirajo v Alpah. Glede na svet, kjer tečejo in na podnebje v tem svetu, ugotovimo, da so lahko pomemben vir energije.

5. učni korak

Učbenik str. 106!

Rastje v Alpah je odvisno od lege. Analiza besedila, skice, slike.

Ugotovitev: V alpskem svetu so značilni rastlinski pasovi.

Utrjevanje:

Analiza slike - diapozitiva Alp - gube in preoblikovanje površja. Skica po diapozitivu nastaja pred učenci.

S pomočjo slike in skice sledi ugotovitev: Alpe so mladonagubano gorovje - različna gozdna meja glede na lego - kje je naselitev.

Ponavljanje

Ob novem diapozitivu Alp - Churfirsten (A 61 E1) ugotovimo gube, poiščemo v atlasu, kje je ta gora. Ugotovimo podolžno in prečno dolino, značilnosti rastja in zaključimo: Alpe imajo značilnosti mladonagubanih gorovij z

- izraženo slemenitvijo,
- višino,
- podolžne in prečne doline,
- rastje, ki se spreminja z nadmorsko višino zaradi sprememb podnebja in
- v višjih legah tudi ledenike so najboljše evropsko gorovje.

Opomba: Vzoredno z delom z učbenikom, atlasom, stenskim zemljevidom in slikami nastaja dispozicija v obliki miselnega vzorca:

Učbenik str. 104! Alpe so mladonagubano gorovje. Kaj to pomeni?

Učbenik str. 104! Alpe so mladonagubano gorovje. Kaj to pomeni?

iz pedagoške prakse

PREGLED RAČUNALNIŠKIH PROGRAMOV ZA GEOGRAFIJO

Milan Orožen-Adamič* in Bibijana Mihevc**

Na razpravljalnem večeru, ki ga je 12.3.1986 organizirala komisija za Geografsko vzgojo in izobraževanje, na temo Računalniki pri pouku geografije, smo se dogovorili, da izdelamo kar se da popoln seznam dostopnih računalniških programov, uporabnih pri pouku geografije. V ta pregled smo uvrstili le tiste, ki so dostopni v Sloveniji. Kolikor poznate še kakšen "geografski" program, primeren za uporabo pri pouku geografije ali pa ga imate celo sami in ga nismo vključili v ta pregled, vam bomo zanj ter za pripombe in dopolnila zelo hvaležni.

V osnovi lahko računalniške programe, ki so uporabni v geografiji, razdelimo v dve skupini:

- I. specializirani geografski programi, uporabni samo v geografiji,
- II. splošni uporabni programi, ki so v geografiji posredno uporabni.

I. V prvo skupino programov, ki so že publicirani in so v prodaji, sodijo naslednji:

1. PLANETI (1985, ZX Spectrum 48 K)
Program je objavljen na kaseti Možnosti uporabe mikroracionalnika v izobraževanju, ki jo je izdal Forum. Grafično je izjemno lepo izdelan. Prikazuje in ponazarja gibanje planetov okrog sonca ter omogoča izračunavanje nekaterih astronomskih oziroma matematično-geografskih elementov. Primeren je zlasti za srednjo šolo in tudi za prvi letnik študija geografije. (Cena 1.250.-)
2. HIDROENERGETSKE OSNOVE JUGOSLAVIJE (1985, ZX Spectrum 16 ali 48 K)
Obsega 5 programov. Izdelali so jih sodelavci (S. Stiković, B. Mihevc, T. Ogrinc) Inštituta za geografijo Univerze E. Kardelja, ob finančni pomoči Zveze organizacij za tehnično kulturo Slovenije. Prikazuje reke, povodja, rečne režime, hidroenergetske rajone, hidroelektrarne in proizvodnjo električne energije v Jugoslaviji.
3. ZEMLJEPIS ZA 6., 7., 8. RAZRED OSNOVNE ŠOLE (1985, ZX Spectrum 48 K)
Program Gorazda Okrožnika je dobil nagrado na nagradnem natečaju revije BIT in je že publiciran na samostojni kaseti. Razdeljen je na sedem poglavij, s pomočjo katerih preizkušamo znanje zemljepisa za sedmi razred osnovne šole - npr. Monsunska Azija, Bližnji, Srednji in

* mag. geog., raziskovalec, SAZU, 61000 Ljubljana, Novi trg 3

** dipl. geog., sodelavka, Institut za geografijo Univerze Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana, Trg francoske revolucije 7

Dalnji vzhod, Afrika, Avstralija in Oceanija, Amerika itd. Za vsako poglavje program izriše enega ali več zemljevidov ter sprašuje po državah, mestih, pristaniščih, rekah itd., ki jih kaže s puščico. Snov je povzeta po delovnih zvezkih za geografijo. Vseh vprašanj je 130. Odgovore tudi ocenjuje. Kriteriji ocenjevanja se lahko spreminjajo. (Cena 1.300.-)

4. EURORUN (1985, ZX Spectrum 48 K)

Na kaseti so posneti trije programi - EURORUN (potovanje po Evropi, spoznavanje glavnih mest in zbiranje nacionalnih specialitet), STATISTIKA (podatki o evropskih državah, zemljevidi, prikaz lege v Evropi, gospodarstvo, glavna mesta, zastava), SOS (navodila za uspešno igranje prvega programa). (Cena 1.490.-)

Doslej naštetih programi so izdelani za ZX Spectrum 48 K in so v prodaji v nekaterih knjigarnah. Poleg tega obstaja še nekaj programov za ZX Spectrum 48 K in za Commodor, ki so uporabni v geografiji, a še niso publicirani na kasetah. Najdete jih lahko v revijah ali pa po dogovoru pri avtorjih, ki vam bodo posredovali kopije. To so:

5. MESTA (1984, ZX Spectrum 48 K)

Program je bil predstavljen na Zborovanju slovenskih geografov v Dolenjskih toplicah. To je izpopolnjena verzija (P. Jakopin, M. Orožen-Adamič) programa, ki je bil objavljen v reviji Moj mikro (septembra 1984). Program izriše obris Jugoslavije, sprašuje reševalca za ime utripajočega mesta in na koncu poda oceno pravih odgovorov. Na ta način bi lahko izdelali, z manjšimi predelavami, vprašanja tudi za nekatere druge vsebine. Je zelo enostaven in primeren za 5. razred osnovne šole. Dostopen je, po dogovoru, pri mag. M. Orožnu-Adamiču na SAZU v Ljubljani.

6. POVEJ (1985, ZX Spectrum 48 K)

Program Povej, avtorja P. Jakopina, je bil pripravljen za objavo v reviji PIONIR in ni publiciran na kaseti. Gre v bistvu za testiranje znanja iz geografije za 6. in 7. razred osnovne šole. Učitelj lahko po potrebi sam dodaja ali spreminja vprašanja. Računalnik na koncu oceni učenčev znanje. Program je dostopen po dogovoru pri avtorju Primožu Jakopinu.

7. Programi za računalnik Commodor, ki jih je predstavila tov. Vera Malajner (Osnovna šola V. Vlahovića, 62000 Maribor, Arnolda Tovornika 21) na 8. Mednarodni razstavi učil in šolske opreme 8.-12. aprila 1985 na Gospodarskem razstavišču v Ljubljani:

a) reševanje in sestavljanje problemov:

- rudno bogastvo SFRJ
- Severna Evropa

b) baza podatkov:

- statistični podatki držav po svetu
- podnebni tipi v Evropi

c) samotestiranje:

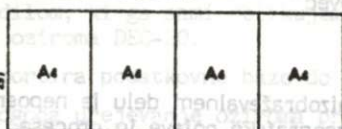
- Avstrija
- Švica
- Srednja Evropa

- d) simulacije:
 - Severna Evropa
 - splošni pregled Srednje Evrope

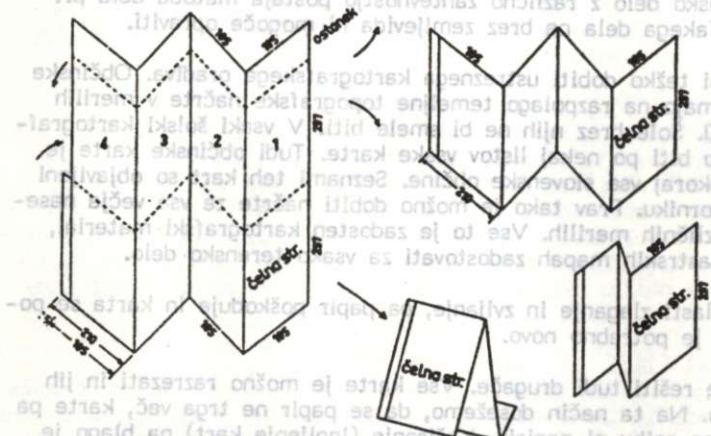
Vse informacije dobite pri tov. Veri Malajner v Mariboru.

II. V drugo skupino programov - v skupino "splošnih uporabnih" programov, ki jih lahko uporabljamo posredno tudi v geografiji (npr. za izrač. statistike, grafične prikaze statističnih podatkov itd.), pa sodijo naslednji programi, ki so že publicirani in jih lahko kupite ali pa dobite kopije po dogovoru pri avtorjih:

8. MAVRIČNI DIAGRAMI (1985, ZX Spectrum 48 K)
Program omogoča hitro oblikovanje stolpičastih, črtnih in krožnih diagramov ter izračunavanje osnovne statistike. Publiciran je na samostojni kaseti v založništvu ZOTKS. Avtorji programa so J. Lajovic, P. Jakopin in M. Orožen-Adamič. Možno je shranjevanje vpisanih podatkov in prenašanje oblikovanih grafikonov v besedila, oblikovana z urejevalnikom besedil INES. Program omogoča tudi izpis grafikonov na tiskalnik, in to v obliki formata A4. Sodi v skupino večnamenskih uporabnih programov. (Cena 1.300.-)
9. POSLOVNA GRAFIKA (1985, ZX Spectrum 48 K)
Je podooben program kot mavrični diagrami, s to razliko, da ne omogoča krožnega diagrama in izračuna preproste statistike. Njegova poglavitna odlika je v tem, da omogoča oblikovanje stolpičastega in črtnega diagrama s poljubnim številom spremenljivk na x in y osi. Avtorja sta P. Jakopin in M. Orožen-Adamič. Program ni publiciran. Dostopen je po dogovoru pri M. Orožnu-Adamiču na SAZU v Ljubljani.
10. DIAGRAMI (1984, ZX Spectrum 48 K)
Program avtorja M. Korenča je bil objavljen v Mojem mikru (dec. 1984). Omogoča izris stolpcev in črtnih grafikonov z največ šestimi različnimi pokazatelji, ki jih v stolpcih tudi šrafira.
11. INSTANT (1985, ZX Spectrum 48 K)
J. Lajovic je izdelal poseben program, ki omogoča prenos numeričnih podatkov, oblikovanih s programom Denis v posebno datoteko, ki jo lahko nato "podtaknemo" programu Stats v nadaljnjo statistično obdelavo. Obdeluje lahko podatke do velikosti 2500/1+n, kjer pomeni n število podatkov. Tako lahko na primer zelo hitro izračunamo korelacijo dveh stolpcev z do 833 podatki. Dostopen je po dogovoru z avtorjem.
12. STATS II (1984, ZX Spectrum 48 K)
Omogoča statistično obdelavo podatkov (standardne deviacije, test, razredi, itd.). Založnik te druge dopolnjene verzije je Bridge Software (VB). Kopijo programa lahko posreduje M. Orožen-Adamič.
13. Med splošno uporabne programe sodi program INES (1985, ZX Spectrum 48 K)
To je večnamenski uporabni program P. Jakopina, ki poleg izredno dobrega urejevalnika besedil in podatkov omogoča zelo praktične posebne izpisne postopke; dopolnjuje ga vrsta programov. Kaseti z navodili stane 1.500 din. Na kaseti so Inesu dodani naslednji, z Inesom

ZGIBANJE

Tako zlepljene karte lahko zlagamo v mape. Rob, ki služi za vpenjanje, posebej ojačamo s kartonom.

Rezanje in lepljenje kart lahko opravijo učenci. Najlažje je to storiti pri tehničnem pouku. Učenci se bodo tako naučili kaširati karte, znali bodo ceniti karto, morda bodo poskusili tako pripraviti tudi svoje. Za šolo bodo take karte bolj trpežne, ne bodo se trgale. Brez skrbi jih bomo vzeli na terensko delo ali na ekskurzijo.

med. geogr. srednja šola bežegorje, računalniške in naravoslovno matematične nametive, 64000 Kranj, Koroška cesta 13

geografska proučevanja in regionalno geografska problematika

UDK 911.3:711.2(497.12 + 497.1)

DRUŽBENO PLANIRANJE V SFR JUGOSLAVIJI IN SR SLOVENIJI

Igor Vrišer *

Z ustavnimi in zakonskimi določili zadeva družbeno planiranje najširši krog občanov in vse pravne subjekte, od organizacij združenega dela in samoupravnih interesnih skupnosti do družbenopolitičnih skupnosti. V določenih pogledih pa družbeno planiranje posega tudi na strokovna področja ekonomije, sociologije, arhitekture, tehničnih ved in ne nazadnje tudi geografije. Geografsko zanimanje za družbeno planiranje in urejanje prostora je dvojnega značaja. Po eni strani se zavedamo, da izvajanje plana povzroča globoke in pogosto večstranske spremembe v pokrajini, ker se preoblikuje geografsko okolje. Po drugi strani pa geografija, kot veda o zemeljskem površju in silah, ki ga oblikujejo, čedalje pogosteje sodeluje pri družbenem planiranju, in sicer: 1. pojasnjuje zapletene odnose med naravo in družbo ter družbenim gospodarjenjem v prostoru in 2. opozarja na posledice družbenih posegov v pokrajino in svetuje, kakšne poti ubirati, da bi bili ti posegi kar najbolj učinkoviti in kar najmanj škodljivi za družbeno skupnost. Vendar je konkretno geografsko sodelovanje v družbenem planiranju odvisno predvsem od znanja, strokovnosti in argumentov, saj v planiranju, kot povedano, sodeluje vrsta dejavnosti in ved in v tem medsebojnem soočenju naj bi odločala teža znanstvenih spoznanih. Ob tem pa nikakor ne smemo pozabiti, da je družbeno planiranje po svojem značaju vendarle v prvi vrsti politična dejavnost, saj zadeva celotno družbeno skupnost in bolj ali manj tudi vsakega občana.

Socialistični družbeni red je vpeljal planiranje kot temeljni način upravljanja in vodenja družbe ter načrtovanja njenega bodočega razvoja. Planiranje na podlagi znanstvenih dognanj naj bi usmerjalo družbo. Drugi možnosti, trgu, ki je izraz medsebojne igre ekonomskih sil, pa se je namenilo zgolj vlogo korektorja gospodarskih odnosov. V kapitalističnem družbenem redu so razmere drugačne, tam sta profit in trg glavni gonilni sili družbenega razvoja. V sedanjosti sicer kapitalistične družbe tudi uporabljajo planiranje, vendar je njegova vloga omejena in bolj usmerjevalne narave, saj praviloma ne more preseči privatne lastnine.

* dr., redni univ. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, glej izvleček na koncu Obzornika

Kaj je pravzaprav planiranje? Običajno štejemo planiranje za vrsto pre-mišljenih ukrepov, ki jih sprejemamo, da bi dosegli zastavljene cilje. V tem smislu pozna človeštvo planiranje že dolgo. Novost je družbeno pla-niranje, to je načrtovanje celovitega družbenega razvoja. Začelo se je po oktorski revoluciji v Sovjetski zvezi, ko se je nova socialistična vlada znašla pred problemom, kako odslej uravnavati in voditi družbeni razvoj. Sprva so vpeljali s "petletkami" načrtovanje gospodarskega raz-voja, sčasoma pa so v plane čedalje bolj vključevali tudi različne so-cialne sestavine ter tako izoblikovali socialnoekonomsko načrtovanje. Prostorsko planiranje je človeštvo poznalo že veliko dlje. Zlasti plani-ranje mest je staro najmanj dva tisoč let in ga srečujemo v vseh starih civilizacijah Bližnjega in Srednjega vzhoda. Novost dvajsetega stoletja pa je čedalje tesnejše povezovanje med socioekonomskim in prostorskim načrtovanjem, ki ga pred tem niso uveljavljali, čeprav so se zavedali njune medsebojne povezanosti.

Sprejetje družbenega planiranja kot podlage za uravnavanje družbenega razvoja terja več nadaljnjih odločitev: določiti je treba čas, za kate-rega bomo izdelovali in izvajali plane, ozemlje, na katerem bomo uve-ljavljali planiranje, vsebino in področja, ki jih bomo zajeli v plane, medsebojno povezanost in hierarhijo planov ter postopek, s katerim bomo ni pripravili, sprejeli in izvajali plane. Zavedati se je treba, da plani-ranje ni samo priprava in sprejemanje načrtov, ampak vsebuje tudi njiho-vo izvajanje in kontrolo izvajanja in učinkovitosti planov.

Jugoslavija kot država s socialističnim družbenim redom je tudi sprejela planiranje kot podlago za upravljanje in usmerjanje družbenega razvoja. Sam sistem planiranja se je sicer spreminjal glede na spremembe družbe-nopolitičnega sistema, vendar ideja planiranja ni bila nikoli vprašljiva. Vedno se ga je jemalo kot podlago za ekonomsko in družbeno kontrolo nad celotno družbeno reprodukcijo in kot sredstvo za usklajevanje in usmer-jevanje medsebojnih družbenoekonomskih, socialnih in prostorskih odnosov in interesov. V štiridesetih in petdesetih letih je prevladoval central-noplanski sistem po vzorcu sovjetskega planiranja. Z uvajanjem delavske-ga samoupravljanja in decentralizacije se je v šestdesetih letih uvelja-vil oligocentrični planski sistem. Pri centralnoplanskem sistemu je bilo ved planiranje osredotočeno v vladi oziroma v posebnih vladnih organih, plan-skih komisijah, ki so pripravile in nadzorovale izvajanje planov. Plani hierarhično višje stoječih družbenopolitičnih skupnosti so določali raz-voj nižjih oziroma manjših družbenopolitičnih skupnosti. Pri oligocen-tričnem planiranju pa so plane pripravljale razen družbenopolitičnih skupnosti tudi nekatere druge delovne organizacije in skupnosti, katerih dejavnost je imela širši družbeni pomen, npr. za energijo, cestni promet, vodno gospodarstvo, železniški promet itd. Te plane je bilo treba kasne-je uskladiti z določili širših družbenopolitičnih skupnosti v enoten plan. Pri centralnoplanskem sistemu se pobud podrejenih enot v glavnem ni upo-števalo in se tudi ni veliko oziralo na regionalne posebnosti. Tudi pri oligocentričnem planiranju je še vedno ostala v veljavi hierarhična nad-rejenost planov višjih oziroma širših družbenopolitičnih skupnosti, ven-dar se je v veliko večji meri upoštevalo pobude občin in drugih skupnosti ter se je zaradi decentralizacije veliko bolj upoštevalo regionalne raz-mere. Z ustavo iz l. 1974, zakonom o združenem delu in z zakoni o temeljih sistema družbenega planiranja in družbenem planu SFRJ iz l. 1976 in 1985 pa smo uvedli "samoupravni sistem planiranja" (policentrično planiranje). Z njim je, za razliko od prejšnjih sistemov, bila dana vsakemu pravnemu

subjektu pravica in dolžnost, da svoj bodoči razvoj načrtuje in ga usklajuje z drugimi, z njimi v proizvodnem procesu povezanimi ali odvisnimi organizacijami združenega dela ali skupnostmi.

Sedanji sistem planiranja bi lahko označili kot "srečujoče se planiranje". Zasnovano je na zamisli, da družbenopolitične skupnosti sprejemajo na podlagi analize razvojnih možnosti smernice o bodočem razvoju. Te so potem osnova vsem planskim subjektom pri pripravljanju lastnih razvojnih načrtov. Najbolj pomembne postavke iz teh načrtov, ki imajo širši družbeni pomen, se kasneje povzame v družbene plane družbenopolitičnih skupnosti.

Pobude potemtakem prihajajo iz temeljnih organizacij združenega dela, organizacij združenega dela, sestavljenih organizacij združenega dela, samoupravnih interesnih skupnosti in krajevnih skupnosti. Tako se na osnovi smernic in izrečenih pobud oblikujejo družbeni plani občin, republik ali zveze, ki po potrditvi v skupščinah dobijo zakonsko veljavo. Zavedamo se, da je takšen sistem planiranja zamotan in počasen, vendar lahko z njim zagotavljamo vpliv nižjih upravnih enot, gospodarskih in drugih samoupravnih subjektov na izdelavo planov višjih in nadrejenih družbenopolitičnih skupnosti. S takšnim sistemom planiranja je odprta tudi možnost, da delavci v združenem delu in občani v krajevnih skupnostih sodelujejo pri pripravljanju in sprejemanju družbenih planov, kar pri prejšnjih sistemih ni bil primer. Delavci oziroma občani imajo namreč pravico, da dajejo predloge za dopolnitve ali spremembe planov, oziroma, kar je najvažnejše, z glasovanjem odločajo o sprejemanju ali zavrnitvi planov.

Kot temeljno plansko časovno obdobje uporablja jugoslovansko planiranje petletno razdobje. Ti srednjeročni "družbeni plani" so obvezni za vse planske subjekte. Razdobje se začne oziroma konča z odločitvijo zvezne oziroma republiških skupščin. V praksi pa uporabljamo še nekatere oblike planov; to so "dolgoročni plani", ki jih izdelujejo družbenopolitične skupnosti za deset ali več let (izjemoma jih izdelujejo tudi nekatere interesne skupnosti ali organizacije združenega dela, katerih dejavnost ima poseben pomen za razvoj celotne družbe, npr. elektrogospodarstvo, železnica, PTT itd., ter kratkoročni plani ali letne resolucije o izvajanju planov, s katerimi se sproti, vsako leto izvaja družbeni plan družbenopolitične skupnosti.

Tretja pomembna prvina jugoslovanskega planiranja je povezovanje treh vidikov: ekonomskega, socialnega in prostorskega v enotno, vseobsežno planiranje. V izvajanju tega določila sicer obstajajo določene razlike med republikami. Tako npr. smo v SR Sloveniji sprejeli pravilo, da je plan enoten, saj se hkrati s socioekonomskimi izdelajo tudi prostorske sestavine. V tem smislu je sicer zasnovana celotna zakonodaja, vendar v drugih republikah še vedno razlikujejo socioekonomski in prostorski del plana. V Sloveniji pa je ta zasnova enotna in poteka od zakona o sistemu družbenega planiranja (iz l. 1980) do zakonov o urejanju prostora in urejanju naselij in drugih posegih v prostor (iz l. 1984) do navodil o izvajanju teh zakonov (iz l. 1985).

Nemara ne bo odveč, če na kratko povzamemo, kaj zajemajo posamezni vidiki v planiranju. Ekonomsko ali gospodarsko planiranje obsega predvsem

razvoj gospodarstva v celoti (globalno) ali posameznih dejavnosti (sektorji, kot so kmetijstvo, industrija, promet itd.). Zajema pa tudi regionalni vidik razvoja (regionalna razvojna politika), to je pomoč manj razvitim in depresivnim območjem ter posebno skrb za gospodarsko ključna območja (v SRS npr. obala). Pri njegovem snovanju uporabljamo osnovne ekonomske parametre, kot so rast družbenega proizvoda in narodnega dohodka, delitev ustvarjenega dohodka med osebno, skupno in splošno porabo ter akumulacijo in amortizacijo, rast zaposlenosti, mednarodno menjavo, zaloge itd. Na podlagi ekonomske strukture in faktorjev določamo bodočo ekonomsko politiko. Te parametre najprej določimo za celotno gospodarstvo, nato pa za posamezne sektorje in jih skušamo prilagoditi regionalnim razmeram.

Socialno planiranje sedaj vodimo kot posebno obliko planiranja, a je bilo pred tem docela zajeto v gospodarskem načrtovanju. Obsega načrtovanje socialnih sestavin, kot so socialna struktura in socialni procesi (npr. terciarizacija, ali urbanizacija), zaposlovanje, kadrovska in izobraževalna politika ter druge prvine družbenega življenja: socialno skrbstvo, kulturno življenje, rekreacija in šport, zabava ali oblikovanje socialnih skupnosti, delovnega in bivalnega okolja. Pri nas je še slabo razvito in pogosto podrejeno ekonomskim vidikom. Na zahodu pa ima pogosto prednost pred ekonomskim planiranjem, saj ima za ljudi večji pomen in jim je bližje kot abstraktne ekonomske kategorije, kot so npr. investicije, družbena potrošnja itd.

Prostorsko planiranje z dolgotrajno urbanistično tradicijo je v sodobnosti prevzelo skrb za urejanje celotnega prostora, ne samo mestnega, ampak tudi ruralnega, neposeljenega ali namenjenega posebni rabi (npr. narodni ali krajinski parki, rekreacijska območja). Njegov namen je uskladiti naravno okolje, družbeno dejavnost v prostoru in naselitev prebivalstva. Čedalje bolj se osredotoča na varstvo okolja. Razen tega želi oblikovati družbene posege v prostor ali pokrajino ne le na ekonomsko opravičljiv, ampak tudi na estetsko sprejemljiv način.

Izvajanje določila o enotnem planiranju vseh treh vidikov zadeva na nekatere težko premostljive težave. Med njimi je na prvem mestu naslednja: na gospodarskem in socialnem področju je zaradi hitre spremenljivosti pojavov in velike tveganosti mogoče napovedovati prihodnji razvoj le za nadaljnjih pet let. V prostorskem planiranju pa je petletno razdobje odločno prekratko. Prostorski posegi so praviloma dolgoročni in objekti, ki jih postavljamo v prostor, trajajo več deset ali sto let. Tega razkoraka med obema zvrstema planiranja doslej nismo znali, ne uspeli zadovoljivo rešiti. Zavedamo se, da so prostorski posegi pogojeni z ekonomskim razvojem in da zategadelj ne moremo mimo gospodarstva, po drugi strani pa gospodarstvo ne more zagotoviti dolgoročnega dotekanja sredstev za urejanje prostora. Zaradi te dileme obstaja na tem področju labilno ravnotežje, ki se kaj hitro lahko sprevrže ali v papirnato planiranje ali v nered. Nekoliko lažje je doseči usklajenost med ekonomskim in socialnim planiranjem, ko je očitno, da sta oba razvoja tesno povezana in odvisna. Tako prav iz jugoslovanske prakse vemo, da lahko npr. socialni procesi prehitijo ekonomski razvoj (npr. pretirana deagrariizacija in brezposelnost ob nizki razvitosti proizvodjalnih sil), in obratno, da lahko ekonomski razvoj terja drugačno socialno in kvalifikacijsko sestavo (npr. problematičnost izobraževalne reforme v luči nove tehnološke revolucije z razvojem računalništva).

Z njim je, za razliko od prejšnjih sistemov, bila dana vsakemu pravemu

Slovenska zakonodaja skuša razrešiti te dileme med ekonomskim, socialnim in prostorskim razvojem in planiranjem z uvedbo dolgoročnih planov, ki jih pripravljajo družbenopolitične skupnosti. Z njimi se želi podati nekatere temeljne usmeritve bodočega razvoja družbe, ekonomike in prostora in se zlasti prostorskemu planiranju želi dati določene temelje (urbanistična zasnova naselij, krajinska zasnova). S srednjeročnimi plani pa bi se zagotovilo realizacijo ciljev, ki smo si jih zastavili. V prostorskem planiranju je to pozidava (zazidalni načrti), rekonstrukcija ali sanacija (uređitveni načrti), graditev infrastrukturnih omrežij (lokacijski načrti) ali urejanje podeželskega oziroma neurbaniziranega prostora (prostorski uređitveni pogoji).

Čeprav po določbah zakonov planirajo vsi pravni subjekti, so vendar med njimi znatne razlike glede pomena njihovih planov. Tako so za prostorsko planiranje nad vse pomembni občinski in republiški plani, plani krajevnih skupnosti ter plani nekaterih velikih sistemov, bodisi organizacij združenega dela (npr. Iskra, Gorenje) ali interesnih skupnosti (za železniški in luški promet, elektrogospodarstvo, PTT).

Zakon o temeljih sistema družbenega planiranja in družbenem planu SFRJ iz l. 1976 in njegova kasnejša poenostavitve iz l. 1985 sta vpeljala enoten planski postopek. O njem so sicer še vedno deljena mnenja in mnogi sodijo, da je prekompliciran, počasen in premalo učinkovit ter do neke mere onemogoča, da bi sledili ekonomskim in družbenim spremembam po svetu.

Planerski postopek se razlikuje za družbenopolitične in za samoupravne skupnosti in organizacije. Za prve je nekoliko zahtevnejši, za druge enostavnejši. Tako morajo družbenopolitične skupnosti pripraviti dolgoročne in srednjeročne družbene plane. Samoupravne organizacije in skupnosti pa samo v nekaterih primerih izdelajo dolgoročne plane. Osnova za izdelavo planov so smernice, ki vsebujejo dolgoročne družbene cilje glede razvoja in temeljne pogoje za doseganje teh ciljev, in strokovne podlage, ki jih pripravijo pooblašene strokovne organizacije. Upoštevajo gospodarske, socialne in prostorske sestavine. Možnih je več variant.

V samoupravnih organizacijah in skupnostih, po sklepu o pripravi plana, napravijo oceno možnosti in pogojev za razvoj. V njih upoštevajo obče smernice o družbenem razvoju kot tudi morebitne skupne razvojne programe (če so združene v OZD ali SOZD), medsebojne obveznosti ter morebitne družbene dogovore. Slovenska zakonodaja predvideva, da samoupravne organizacije in skupnosti pripravijo tudi tako imenovane "elemente" za usklajevanje dogovora o temeljih plana. Ti elementi vsebujejo potrebe in zahteve, ki jih ima samoupravna organizacija do družbenopolitične skupnosti in do drugih samoupravnih organizacij in ki terjajo medsebojno usklajevanje (npr. glede potreb po električni energiji, prometnih storitvah, vodi ali zemljišču).

Na podlagi izdelanih ocen in analiz razvojnih možnosti ter usklajevanja je mogoče izdelati temelje plana v organizacijah združenega dela in v interesnih skupnostih ter drugih samoupravnih skupnostih. V velikih in sestavljenih organizacijah združenega dela se izdelata tudi skupni plan, ki povezuje plane TOZD v enotno razvojno politiko (npr. jugoslovanske

železnice, elektrogospodarstvo).

Usklajeni elementi in skupni temelji planov samoupravnih organizacij in skupnosti so poleg smernic in strokovnih podlag osnova za sestavo osnutka in dogovora o temeljih plana v družbenopolitični skupnosti in osnutka družbenega plana. Dogovor o temeljih plana je v bistvu nekakšen program razvoja v naslednjem srednjeročnem razdobju, ki določa prvine ekonomskega (npr. naložbe, družbena poraba, širjenje proizvodnih zmogljivosti, itd.), socialnega (zaposlovanje, stanovanjska graditev, gradnja šol ali vrtcev itd.) in prostorskega razvoja (pozidava na novo, prenova, varovanje naravnih in z delom pridobljenih vrednot, varovanje in izboljševanje okolja itd.).

Konkretizacijo dogovora o temeljih plana pomeni v družbenopolitični skupnosti družbeni plan. V samoupravnih organizacijah in skupnostih pa se skupni temelji plana dokončno opredelijo v planu. Medtem ko sta v družbenem planu ekonomski in socialni vidik bolj ali manj dokončno oblikovana in je treba le še izdelati program izpolnjevanja obveznosti, pa terja prostorski vidik nadaljnji postopek, ki ga republiški zakoni (to področje je prepuščeno republikam) še posebej razčlenjujejo. V SR Sloveniji so to trije "prostorski zakoni", in sicer o urejanju prostora (UL SRS 18/930/84), urejanju naselij in drugih posegih v prostor (UL SRS 18/931/84) in o stavbnih zemljiščih. Z njimi se zagotavlja navezava na družbenoekonomski vidik in na dolgoročni razvojni plan ter se pripravljajo izvedbeni načrti za zazidavo, prenovo ali gradnjo infrastrukture, oziroma se pripravijo prostorski ureditveni pogoji za območja, ki so izven ureditvenih območij naselij ter so v končni konsekvenci podlaga za izdajanje lokacijskih in gradbenih dovoljenj.

Tako se nam po republiški zakonodaji s področja planiranja orisuje prostorski vidik kot štiristopenjska dejavnost. Izhaja iz prostorskih sestavin dolgoročnega plana: iz urbanistične zasnove naselij in krajske zasnove območij. Se nadaljuje in konkretizira v prostorskih sestavinah srednjeročnega družbenega plana, predvsem v njegovih prostorskih izvedbenih aktih (prostorski ureditveni pogoji oziroma prostorski izvedbeni načrti). Sama izvedba, to je četrta stopnja, pa je pogojena z ureditvijo stavbnih zemljišč, lokacijskim, gradbenim in uporabnim dovoljenjem.

Kot je razvidno iz tega opisa, v prostorskem planiranju pri nas ne razlikujemo več tradicionalne delitve na državne, regionalne, urbanistične in zazidalne plane, oziroma se ne uporabljajo več pojmi urbanistični program in urbanistični projekt ter urbanistični red, kot je to bilo do l. 1980 oziroma 1984. Zasnova planiranja in poimenovanja so novi in v prihodnjih letih se bo pokazalo, ali je sistem smiseln, učinkovit in uporaben. Že sedaj lahko rečemo, da v sistemu pogrešamo nekdanje regionalne plane, ki so se izdelovali za območja med občino in republiko. Zakonodaja sicer dopušča, da se na podlagi medsebojnih dogovorov izdelajo medobčinski plani ali plani medobčinskih skupnosti, vendar je to stvar dogovora zainteresiranih. Upravičeno sodimo, da je veliko problemov, ki presegajo občinsko raven, nimajo pa republiškega značaja (npr. cestne zveze, melioracije, regionalni vodovodi, zaposlovanje itd.). Zanimivo je, da so v drugih republikah povečini obdržali regionalno planiranje.

Lahko povzamemo, da je celotni planerski postopek zasnovan v naslednjem

HEMA DRUŽBENEGA PLANIRANJA V SR SLOVENIJI

Oblike planiranja		Planiranje v družbenopolitičnih skupnostih	
Dolgoročno planiranje	Strokovne podlage	Smernice za pripravo dolgoročnega plana, (vštevši urejanje prostora)	Prostorske sestavine dolgoročnega plana družbenopolitične skupnosti z: - urbanistično krajinsko zasnovo na selja - zasnovo območja
Srednjeročno planiranje	Strokovne podlage	Smernice za pripravo srednjeročnega družbenega plana družbenopolitične skupnosti - Elementi za samoupravno sporazumevanje in dogovarjanje samoupravnih organizacij in skupnosti o temeljih planov - Dogovor o temeljih srednjeročnega družbenega plana	(usklajevanje potreb po zemljiščih)
Kratkoročno planiranje (letni plani, resolucije)	Posebne strokovne podlage	Srednjeročni družbeni plan družbenopolitične skupnosti	Prostorske sestavine srednjeročnega družbenega plana družbenopolitične skupnosti - Prostorski izvedbeni akti - Prostorski ureditveni pogoji - Prostorski izvedbeni načrti - Zazidalni načr - Ureditveni načr - Lokacijski načr - Odlok o prostorskih skem izvedbeno-ureditvenem načrtu - Lokacijska dokumentacija - Lokacijsko dovoljenje

smislu: od smernic, ki podajajo osnovne cilje, ter vizije bodočega razvoja v dolgoročnem planu, preidemo v družbenem planu h konkretnim izpeljavam, ki jih nato z letnimi plani ali prostorskimi izvedbenimi akti uresničujemo. Delo torej teče od idejnih zasnov h konkretnim rešitvam in izvedbam. Ključno vlogo v tej zasnovi imajo družbeni plani. Če določene postavke niso vključene vanje, pomeni, da jih ne bo mogoče uresničiti v naslednjem planskem obdobju. To je nedvomno toga rešitev, še posebej v današnjih zelo dinamičnih časih, ko se razmere hitro spreminjajo in je petletno obdobje že zelo dolgo razdobje v svetovni ekonomiji. Tu so tudi glavni očitki sistemu "samoupravnega planiranja". Če bi namreč želeli spremeniti plan, je treba ponoviti celoten postopek.

Z novo zakonodajo in novim sistemom planiranja se je izpopolnila tudi vsebina družbenih planov in še posebej njihovih prostorskih sestavin. Poleg že tradicionalnih postavk, ki smo jih poznali že v prejšnjih planerskih sistemih, kot so: globalne razvojne usmeritve na področju gospodarstva in socialnega življenja in temeljnih razmerij v delitvi ustvarjenega dohodka ter temeljnih odnosov na področju porabe (projekcija dohodka, razširjena reprodukcija, delitev dohodka, akumulacija itd.) ter usmeritev na posameznih gospodarskih področjih oziroma sektorjih (kmetijstvo, energetika, industrija, stanovanjska graditev, komunalne dejavnosti, kadri, družbene službe itd.) uvaja sedanja zakonodaja tudi nekatere novosti. Te so npr. skladnejši razvoj na vseh območjih občine in republike, zasnova razvoja in organizacije dejavnosti v prostoru (poselitev, omrežje naselij, energetska, prometna in vodna omrežja, omrežje oskrbnih in storitvenih dejavnosti) ter zasnova namenske rabe prostora (kmetijska in gozdna zemljišča, eksploatacijska območja, vodni viri, naravni in kulturni spomeniki, ureditvena območja naselij, industrijska, rekreacijska in nevarna območja, odlagališča odpadkov, naravni rezervati in krajinski parki, kulturna dediščina, varstvena območja in območja posebnega pomena ter varstvo okolja).

Opisano zgradbo in zasnovo družbenega planiranja bomo poskusili prikazati z naslednjim izmišljenim primerom. Zaradi preusmeritve slovenske elektrotehnične industrije v elektroniko, kot to priporočajo strokovne podlage in smernice, predvideva dolgoročni plan SRS prestrukturiranje elektrotehnične industrije. V ta namen so potrebni kadri. Zato dolgoročni plan priporoča oblikovanje posebnega novega vzgojnoizobraževalnega programa iz elektronike na srednji in višji stopnji. Glede na osredotočenje elektrotehnične industrije na Gorenjskem, bližino ljubljanske univerze in policentrični razvoj naj bi novo šolo postavili v Kranju. Dolgoročni plan občine Kranj sprejme to pobudo v soglasju s SOZD Iskra. V urbanistični zasnovi naselja Kranj se predvidi gradnja nove šole in študentskega doma, potrebni prostor ter dodatno zemljišče za morebitne kasnejše razširitve. Lokacija je predvidena na ureditvenem območju Kranja. Strokovne podlage in smernice občine Kranj za srednjeročni družbeni plan zamisel povzemajo in jo priporočajo. Sodeč po "elementih" pa se za isto lokacijo poteguje še nekaj samoupravnih organizacij. V usklajevalnem postopku vendarle prevlada zamisel o novi šoli in tako pride ta pobuda kot družbeni cilj v dogovor o temeljih družbenega plana občine Kranj. V družbenem planu se nato predvidijo v ekonomskem aspektu potrebna sredstva, v socialnem graditev šole in internata in v prostorskih sestavinah, v prostorskih izvedbenih aktih, bodoča lokacija. Ker bo predvidena novogradnja na že

PLANERSKI POSTOPEK V DRUŽBENEM PLANIRANJU V JUGOSLAVIJI

Delovne faze: Priprava planskih dokumentov -- Dogovor o temeljnih plana* -- Družbeni plan -- Spremljanje in izvajanje plana

Zakoni, odloki, družbeni dogovori
 Smernice za pripravo srednjeročnega (zveznega in republiškega) plana
 Dolgoročni plan

DRUŽBENO-PO-
 LITIČNE SKUP-
 NOSTI: občine
 posebne druž-
 benopolitične
 skupnosti, re-
 publika

Strokovne
 podlage:
 Skupno o-
 cenjene
 možnosti in
 pogoji za
 razvoj; skup-
 ni interesi
 in cilji

Osnutek
 dogovora
 o teme-
 ljih plana*

Osnutek
 družbe-
 nega pla-
 na*

Dogovor o
 temeljnih
 plan

Program iz-
 polnjevanja
 obveznosti

Analiza in
 ukrepi za
 uresničeva-
 nje plana
 Letni in
 drugi izved-
 beni planski
 akti

SAMOUPRAVNE
 ORGANIZACIJE
 IN SKUPNOSTI:
 Organizacije
 združenega de-
 la (temeljne
 organizacije
 združenega
 dela, delovne
 organizacije,
 sestavljene
 organizacije),
 samoupravne in-
 teresne skupno-
 sti, krajevne
 skupnosti

Ocena možno-
 sti in pogo-
 jev za raz-
 voj

(Elementi
 za uskla-
 jevanje do-
 govora o
 temeljnih
 plana)*

Skupni te-
 meljni plana
 (v organiz.
 združenega
 dela)

Skupni plan

Program iz-
 polnjevanja
 obveznosti
 in nalog

Analiza in
 ukrepi za
 uresničeva-
 nje plana
 Letni in
 drugi izved-
 beni planski
 akti

- Skupni razvojni programi
 - Medsebojne obveznosti in pravice
 - Družbeni dogovori
 - (dolgoročni plan)

* Zvezni zakon o temeljnih sistema družbenega planiranja ne predvideva dogovora o temeljnih plana, pač pa slovenski republiški zakon o sistemu družbenega planiranja in družbenem planu SR Slovenije

pozidanem ozemlju in bo pomenila velik prostorski poseg, je treba izdelati "ureditveni načrt". Posebna pooblaščenca organizacija za urbanistično načrtovanje ga bo izdelala, preden pa bo načrt sprejet, bo javno razgrnjen in občinska skupščina bo ob njegovi obravnavi morala upoštevati pripombe, ki jih bodo izrekle krajevne skupnosti, občinski odbori in prizadeti sosedji. Že pred tem bo o novi lokaciji govora ob sprejemanju plana krajevne skupnosti in verjetno bodo že takrat potrebna določena usklajevanja. Ko bo vse to urejeno, bo občinska skupščina potrdila ureditveni načrt, kar bo omogočilo občinskemu upravnemu organu, da investitorju izda lokacijsko dovoljenje.

Na koncu tega pregleda si lahko še zastavimo vprašanje, koliko od vsega povedanega je smiselno posredovati učencem. Sodimo, da je treba učence seznaniti z osnovnim smislom in cilji planiranja ter še posebej z vlogo, ki jo planiranju pripisujemo v Jugoslaviji. Opozoriti bi tudi kazalo na planska obdobja in zastopanost treh temeljnih vidikov v planiranju ter na njihovo medsebojno pogojenost. Sam planerski postopek je nedvomno preveč zapleten in preveč spremenljiv in ga zato nima smisla podrobneje razlagati. Vendar se ob tem moramo zavedati, da prav poznavanje planerskega postopka omogoča pravočasno in smiselno intervencijo, to je: odpiranje novih zamisli, zavrnitev neustreznih predlogov in spodbujanje primerne usmeritve. V praksi se žal vse prepogosto dogaja, da se šele, ko pride do izvajanja planskih določil, zavemo posledic in začnemo opozarjati, ko je prepozno. Planerski sistem, kot ga imamo v Jugoslaviji, je razmeroma demokratičen, čeprav so še vedno možne različne samovoljnosti funkcionarjev ali strokovnjakov in se ne tako redko spregleda različna zakonska določila ali planske sklepe (npr. glede zazidljivosti kmetijskih tal) zaradi nujne, politične oportunističnosti ali korupcije. Da pa bi ta demokratičnost prišla do veljave, je nujno stalno sodelovanje občanov na vseh stopnjah planerskega postopka. Še posebej velja ta pobuda pri izdelavi srednjeročnih družbenih planov in pri prostorskih izvedbenih aktih, ki so vsi izvršilnega značaja. Iz teh razlogov bi bilo koristno opozoriti učence na planerski postopek in pravočasno sodelovanje ter jih tako osvestiti kot bodoče državljane in upravljalce (Opozorim naj na izredno pomembno javno razgrnitev prostorskih izvedbenih aktov).

Še na en vidik bi kazalo opozoriti: na veliko povezanost med družbenim planiranjem in izvajanjem planov ter varstvom okolja. Žal se glede varstva okolja še vedno prepozno oglašamo, ponavadi takrat, ko se je pojavila škoda ali devastacija. V resnici bi se morala naša intervencija v korist okolja začeti že ob sprejemanju dolgoročnega plana in drugih planskih aktov; tam se začne izvirni greh! Če bomo znali učencem vzbuditi zanimanje in skrb za okolje, bo to postala javna zadeva in se z varstvom okolja ne bodo ubadali zgolj posamezni entuziasti, ki žal mnoge probleme obravnavajo zelo enostransko ali pa si na ta način kujejo politični kapital.

Učitelji geografije so nedvomno poklicani, da glede na svojo izobrazbo opozorijo na zveze med družbenim razvojem, okoljem in pokrajino (prostorom) in seznanijo učence z zapletenimi posegi družbe v prostor (npr. gradnja avtoceste ali elektrarne, kemizacija v kmetijstvu, ohranjanje naše naravne in kulturne dediščine itd.). Prav zato, ker se skoraj vsak planerski poseg slejkoprej odrazi tudi v prostoru, lahko geograf to pro-

blematiko prikaže na živ, neposreden in aktualen način, saj primerov ne manjka. To bo živa geografija in ne pasivno povzemanje in ponavljanje nekaterih najpomembnejših planskih postavk, ki smo jih prebrali v časopisju.

Svoja razmišljanja želim zaključiti z naslednjo mislijo: če je naš predmet zemeljsko površje (pokrajina, geografsko okolje) kot celota, potem moramo znati ta objekt razložiti in tudi pojasniti vse sile, ki vodijo k njegovemu preoblikovanju. Ena od najpomembnejših sil je nedvomno človeška družba. Vendar pri svojem razlaganju moramo iti tudi korak dlje in, če je le mogoče, pri družbenem snovanju posegov v prostor tudi sodelovati. Le takšna aktivna geografija bo imela dovolj upravičenih razlogov za obstoj, družba jo bo potrebovala in ji namenjala pozornost. Časi sicer vestnega, vendar enciklopedičnega naštevanja in memoriranja minevajo. Znanost veliko prehitro napreduje in ni možnosti, da bi vsa njena spoznanja stlačili v otroške glave. Zelo veliko bomo dosegli, če bomo te glave naučili misliti na geografski način o okolju, o silah, ki ga oblikujejo, o družbenem poseganju v njega in o možnostih in pravicah, ki jih imamo, da opozorimo na napačne ali škodljive družbene posege, oziroma da podpremo pozitivne družbene usmeritve in cilje.

Predavanje na seminarju za učitelje geografije srednjega usmerjenega izobraževanja 25. in 26.8.1986 v Ljubljani in Mariboru.

SLOVAR STROKOVNIH TERMINOV IZ DRUŽBENEGA IN PROSTORSKEGA PLANIRANJA

- AGLOMERACIJA:** je večja strnjena skupina ali gmota prebivalstva, tudi skupina naselij, industrije ali zgradb.
- AGRARNA GOSTOTA:** število kmečkega prebivalstva na ha kmetijskih površin.
- AMBIENT:** okolje z določenimi skupnimi značilnostmi ali karakterističnim okoljem (ruralnim, historičnim, arhitekturnim).
- ANALIZA MOŽNOSTI DRUŽBENEGA RAZVOJA:** je element strokovnih podlag pri urejanju prostora, ki se nanaša na razvojne možnosti v prostoru, upošteva gospodarske in socialne sestavine razvoja, dosedanje namensko rabo zemljišč in dosedanje organizacijo dejavnosti v prostoru ter potrebe za spremembo te rabe kot tudi medsebojne vplive dejavnosti v prostoru, njihove vplive na družbeni razvoj in na naravne in z delom pridobljene vrednote človekovega okolja.
- ANALIZA STROŠKOV IN KORISTI (Cost-benefit analysis):** ovrednotenje naložb glede na stroške in koristi (privatne in družbene).
- ARONDACIJA:** zaokrožitev zemljišč v enoten kompleks v posesti enega lastnika.
- ASANACIJA:** izboljšanje razmer v slabih in nezdravih mestnih predelih.
- BONITETA TAL:** v kmetijstvu ovrednotenje zemljišč za proizvodnjo (predvsem glede na prirodne razmere).
- CENTRALNO NASELJE** (ang. central place, fr. lieu central, nem. Zentralort, rus. miestnij centr): središče, ki opravlja določene terciarne (storitvene) in kvartarne (javne službe) = storitvene dejavnosti.
- CITIZACIJA:** pojav ali proces, ko postaja mestno središče območje poslovnih dejavnosti, prebivalci pa se odseljujejo.
- CONA:** v urbanizmu ozemlje z določenim namenom (z določeno dejavnostjo, npr. industrijska cona).
- CONING:** namenska izraba površin.
- ČETRTO:** mestna četrt: del mesta, v katerem prevladuje ali pa je osredotočena določena dejavnost (mestna funkcija) kot npr. prometna, šolska, stanovanjska četrt.
- ČISTA INDUSTRIJA:** industrija, ki ne škoduje prirodnemu ali družbenemu okolju (nasprotje je umazana industrija).
- ČLOVEŠKA EKOLOGIJA:** veda o odnosu človeka do okolja, zlasti prirodnega.
- DEAGRARIZACIJA:** preslojevanje agrarnega prebivalstva v neagrarne dejavnosti. V širšem smislu sprejemanje mestnega načina življenja, tudi razseljevanje kmečkega prebivalstva.
- DEGRADACIJA:** (okolja, gozda, prsti): razvrednotenje.
- DELOVNA MIGRACIJA:** dnevna ali sezonska migracija zaposlenih, tudi izseljevanje delavcev.

DOBRINE SPLOŠNEGA POMENA: so zemljišča, gozdovi, vode, vodotoki, morje, morska obala, rude in druga naravna bogastva, dobrine v splošni rabi, nepremičnine ter stvari kulturnega in zgodovinskega pomena.

DOGOVOR O TEMELJIH PLANA: je planski dokument, predviden v slovenski republiški zakonodaji, ki ob upoštevanju smernic za pripravo srednjeročnega družbenega plana občine ali republike in na podlagi elementov za sporazumevanje in dogovarjanje o temeljih plana, usklajuje med udeleženci obveznosti glede graditve, širitve oziroma prenove naselij, infrastrukturnih objektov in naprav ter druge posege v prostor v predvidenem obdobju, kot tudi obveznosti glede stavbnih zemljišč, varovanja in razvoja naravnih in z delom pridobljenih vrednot, varovanja in izboljšanja bivalnega in delovnega okolja ter glede namembnosti oziroma spremembe namembnosti v izrabi tal.

DEPOPULACIJA: upadanje števila prebivalcev na določenem območju zaradi odseljevanja.

DEPRESIVNA OBMOČJA: gospodarsko razvitejše regije ali mesta, katerih razvoj je zastal zaradi krize glavne regionalne dejavnosti in zastarelih naprav.

DIVJA GRADNJA: črna, nedovoljena gradnja.

DNEVNA MIGRACIJA: vsakodnevna pot (vožnja) na delo ali v šolo ("Pendlerji", vozači).

DOKUMENTACIJA: (lokacijska, prostorska, tehnična, urbanistična, regionalna) - različne listine ali dokumenti, tudi podatki.

DOLGOROČNI PLAN: je planski dokument, ki določa cilje in splošno usmeritev razvoja gospodarstva in družbe, znanstveni in tehnološki razvoj, spremembe v strukturi proizvodnih sil družbe, regionalni razvoj, prostorski razvoj, vključevanje v mednarodno delitev dela ter razvoj socialističnih samoupravnih odnosov. Sprejemajo ga federacija, republike, pokrajini, nekatere organizacije združenega dela ter (po slovenskem republiškem zakonu) tudi občine za deset ali več let.

DOSTOPNOST: dosegljivost določenega ozemlja s prometnimi sredstvi, tudi časovna oddaljenost.

DRUŽBENA MOBILNOST: sposobnost in pripravljenost prebivalcev, da menjajo bivališče ali, v širšem smislu, spremene svoj socialni položaj.

DRUŽBENE SLUŽBE: javne službe, negospodarske dejavnosti, ki so financirane iz proračuna ali kakšnega drugega vira in namenjene vsemu prebivalstvu.

DRUŽBENI PLAN: družbenopolitične skupnosti (občine, pokrajine, republike ali zveze), je temeljni planski akt, ki se ga sprejema za pet let; določa skupne interese, cilje in naloge gospodarskega in družbenega razvoja, usklajuje odnose v celoti družbene reprodukcije, usmerja celotni materialni in družbeni razvoj ter uvaja ukrepe ekonomske politike in druge ukrepe za uresničitev plana v naslednjem srednjeročnem obdobju.

DRUŽBENI STROŠKI: (angl. social costs): škoda, ki jo povzročajo različni gospodarski objekti z razvrednotenjem okolja, krajine ali socialnimi posledicami.

DRUŽBENO PLANIRANJE: planiranje, ki zajema gospodarske in negospodarske dejavnosti, s katerimi družba določa cilje svojemu razvoju (tudi družbenoekonomsko planiranje).

EKOLOGIJA: nauk o odnosu organizmov do okolja.

EKSTENZIVEN: način kmetovanja, pri katerem obstaja majhna proizvodnja na površinsko enoto. Tudi majhna naložba dela v proizvodnjo, nasprotje intenziven.

EKSTERNA EKONOMIJA - ZUNANJA EKONOMIJA: (zunanje koristi, angl. external economies): koristi, ki jih ima industrijski obrat v gospodarsko razvitejšem predelu zaradi izgradnje infrastrukture, servisov, poslovnih središč itd.

EKSTRAKTIVNA INDUSTRIJA: rudarstvo.

ELEMENTI ZA SAMOUPRAVNO SPORAZUMEVANJE IN DOGOVARJANJE O TEMELJNIM PLANOM (v srednjeročnih družbenih planih): so sestavina v planerskem postopku, predpisanem v slovenski zakonodaji, s katerimi se podpisniki medsebojno uskladijo glede lokacij, namenske rabe, površine in opremljenosti zemljišč, posegov v okolje ter drugih zadev, ki se nanašajo na prostorsko organizacijo dejavnosti in namensko rabo prostora.

FERTILNOST: število novorojenih v odnosu do ženskega prebivalstva v starostni dobi od 15 do 45 leta.

FIZIČNO OKOLJE: v urbanizmu: prirodno okolje in objekti, ki jih je ustvaril človek.

FIZIOGNOMIJA: zunanost, oblikovitost, npr. pokrajine, mesta.

FIZIOGNOMSKE ali NARAVNE REGIJE: regije, ki jih opredelimo na podlagi prirodnogeografskih faktorjev (npr. reliefa, porečij, klime), včasih imenovane tudi "geografske regije".

FOTOGRAFIJA: fotografiranje zemeljskega površja in izdelovanje kart na podlagi tako dobljenih podatkov.

FUNKCIJA: dejavnost, običajno mestne dejavnosti (npr. centralne funkcije, mestotvorne-mestoslužne funkcije).

FUNKCIJSKA (NODALNA) REGIJA: ozemlje, ki je navezano ali gravitira na določeno mesto (mestna regija) ali središče (centralno naselje) zaradi gospodarskih dejavnosti, prometne lege in javnih služb, ki jih takšen center nudi.

FUNKCIONALNA KLASIFIKACIJA: opredelitev mest in drugih naselij, glede na prevladujočo dejavnost.

GABARIT: meje maksimalnega (vertikalnega) profila stavb glede na okolico.

GENERALNI URBANISTIČNI NAČRT: urbanistični načrt, ki obravnava splošne prostorske smernice mestnega območja in je osredotočen na glavne sestavne dele (namembnost površin, prometno omrežje itd.)

GLAVNI PROJEKT: projekt, ki služi za pridobitev soglasja s strani pristojnih organov.

GOSTOTA ETAŽNIH POVRŠIN: razmerje med vsemi etažnimi površinami in površino zemljišča (flur index, Ausnutzungsziffer).

GOSTOTA: prebivalstva, zazidave (razmerje med pozidanimi in nepozidanimi površinami) stanovanj itd.

GOZDOVI S POSEBNIM NAMENOM: služijo rekreaciji, turizmu, znanstvenim raziskovanjem in drugim namenom oziroma so naravna in zgod. znamenitost.

GRADBENA PARCELA: stavbno zemljišče, na katerem stoji oz. je predviden objekt ali naprava in stavbno zemljišče, potrebno za njegovo redno rabo (funkcioniranje).

GRADBENI OKOLIŠ: pojem iz starejše urbanistične zakonodaje in označuje zazidljiva zemljišča.

GRADBENO DOVOLJENJE: upravni akt, ki odobrava na podlagi izdanega lokacijskega dovoljenja, priglasitve nameravanih del in zakolišče dovoljene za graditev.

GRAVITACIJSKO OBMOČJE: območje, ki teži pretežno ali izključno k določeni točki središča.

HIERARHIJA CENTRALNIH NASELIJ: razporeditev središč glede na opremljenost, funkcije in pomen.

HIPOURBANIZACIJA: prikrita urbanizacija, kljub velikemu odstotku neagrarnega prebivalstva biva v mestih razmeroma malo prebivalcev (značilnost Slovenije).

HOMOGENA REGIJA: območje, na katerem prevladuje določena gospodarska dejavnost.

IDEJNI NAČRT (PROJEKT): prikaz koncepta regionalne ali urbanistične ureditve ali oblikovne rešitve.

IMPLEMENTACIJA: izvajanje načrta in izdaja predpisov, potrebnih za realizacijo (izvedbo) načrta.

INDUSTRIALIZACIJA: širjenje industrije, industrijske proizvodnje in svojkega industrijskega načina življenja in mentalitete; tudi pospešeno razvijanje industrije.

INDUSTRIJSKA CONA: ozemlje, namenjeno industriji in ustrezno opremljeno z elektriko, vodo, plinom, TT-komunikacijami, prometnimi zvezami in kanalizacijo.

INDUSTRIJSKI KOMPLEKS: aglomeracija med seboj tesno, horizontalno in vertikalno povezanih industrijskih podjetij z veliko zgostitvijo infrastrukturnih naprav.

INERTNOST INDUSTRIJE: odpor obstoječe industrije do dekoncentracije, težnja po nadaljnjem aglomeriranju.

INFRASTRUKTURA: vse institucije, potrebne za normalno proizvodnjo in bivanje (komunalne naprave, energetska omrežja, vodovod, prometno omrežje, komunikacijsko omrežje), v širšem smislu tudi stanovanjski sklad in javne zgradbe za družbene službe.

INPUT - OUTPUT ANALIZA: ekonomska metoda, s katero ugotavljamo zveze ali blagovne (denarne) tokove med dejavnostmi in regijami: koliko vsaka panoga ali regija sprejema - input in koliko daje - output. Te zveze izrazimo v obliki matrike.

INTENZIVEN: v kmetijstvu velika proizvodnja na površinski enoti, ali velika naložba dela v proizvodnjo.

INTERPOLACIJA: vstaviti vmesne vrednosti v niz podatkov.

INVESTICIJE: naložbe (bruto, neto in nove investicije).

INVESTICIJSKI PROGRAM: ekonomsko-tehnični elaborat, ki daje osnovne tehnične in ekonomske podatke za gradnjo ali rekonstrukcijo in utemeljuje njihovo upravičenost in smotrnost.

IZBIRNA KARTA: (ang. sieve map): sintetična karta, do katere pridemo s prekrivanjem (prosojnih) kart s posebnimi podatki. Omogoča izbiro določenih območij (npr. neprimernih za zazidavo).

IZOHRONA: črta, ki povezuje kraje v enaki časovni oddaljenosti od določene točke.

IZPADNICA (VPADNICA): prometno pomembna cesta, ki povezuje mestno središče z obmestjem.

IZRABA TAL: (land use): prikaz namembnosti površin.

JALOVIŠČE: prostor za odlaganje jalovine.

JAVNA RAZGRNITEV: enomesečna predstavitev osnutka prostorskega izvedbene- ga akta na občinskem sedežu, v prizadetih krajevnih skupnostih in zainteresiranih organizacijah združenega dela, združena z javno obravnavo in zbiranjem pripomb in predlogov občanov ali samoupravnih organizacij in prizadetih družbenih dejavnosti.

KARE: del pozidanega ali nepozidanega mestnega zemljišča, obda- nega s štirimi cestami.

KARTIRANJE: v ožjem smislu vrisovanje stanja v prostoru na karto. v širšem pomenu: vnašanje na karto zvez in odvisnosti med pojavi, genezo in funkcijo pojavov (= geografsko karti- ranje).

KATASTER: kartografski in protokolarni prikaz določenega stanja ali pojava v pokrajini (npr. gozdni kataster, kataster vodnih virov, cestnega omrežja, zemljiški kataster). Kataster komunalnih naprav – zbirna tehnična evidenca o komunalnih napravah in objektih v naselju ali mestu.

KATEGORIZACIJA: opredelitev in razvrstitev določene dejavnosti, objektov ali pojavov (zemljišč, cest, vodnih virov).

KLASIFIKACIJA NASELIJ: funkcionalna opredelitev naselij.

KOMASACIJA: zložba ali združevanje razloženih parcel v večje ali enotne zemljiške komplekse.

KOMPLEKSNO PLANIRANJE (ang. comprehensive planning): vseobsežno planiranje.

KOMUNALNA DEJAVNOST: dejavnosti, ki skrbijo za oskrbo mesta ali naselja z vodo, energijo, za odvod odpadkov in smeti in čiščenje ulic, v širšem smislu tudi druge mestne javne službe: mestni potniški promet, gasilska služba, parkiranje, razsvetljava, pokopališka služba, tržnice, kopališča in toplotarne.

KOMUNIKACIJSKO OMREŽJE: vse dejavnosti, ki posredujejo zveze med naselji in v naselju.

- KONURBACIJA:** (ang. conurbation) ali somestje: več tesno zraščenih naselij ali mest, ki fiziognomsko in funkcijsko tvorijo celoto.
- KONTINUIRANO PLANIRANJE:** je obveznost organizacij združenega dela in drugih samoupravnih organizacij in skupnosti ter družbenopolitičnih skupnosti, da imajo stalne plane za ustrezno obdobje, sprejemajo ukrepe za njihovo uresničevanje, plane po potrebi prilagajajo spremenjenim pogojem in pravočasno pripravljajo plane za naslednje obdobje.
- KRAJINA:** pejsaž; oblikovanje krajine, valoriziranje ali vrednotenje krajine; krajinarstvo - posebna veja arhitekture in agronomije.
- KRAJINSKA ZASNOVA OBMOČJA:** postavka v prostorskih sestavinah dolgoročnega plana občine (v slovenski republiški zakonodaji), ki predvideva za območja izven ureditvenih območij naselij, za katera je izražen poseben družbeni interes zaradi krajinskih ali drugih vrednot okolja, planske usmeritve za varovanje in razvoj vrednot človekovega okolja, razvoj dejavnosti v prostoru in njihovo prostorsko organizacijo ter podrobnejšo zasnovo namenske rabe prostora.
- KRAJINSKI PARK:** območje s prvobitno kultivirano pokrajino, ki jo oblikujejo naravne značilnosti in je pod posebnim varstvenim režimom.
- KVARTARNE DEJAVNOSTI:** (javne službe): kulturna, prosvetna, socialna, zdravstvena in upravna dejavnost.
- LETNI PLANSKI AKT:** je planski dokument, s katerim uresničujemo sproti, vsako leto, srednjeročni plan, upoštevajoč pri tem dinamiko uresničevanja ciljev in nalog predvidenih s srednjeročnim planom.
- LINEARNO PROGRAMIRANJE:** matematična metoda, s katero v ustreznem modelu ugotovimo takšno kombinacijo virov, ki bo dala maksimalen dohodek (npr. ureditev prometa).
- LOKACIJA:** natančnejša določitev lege objekta, vendar tudi v širšem pomenu npr. industrijska makro in mikrolokacija, lokacija naselij.
- LOKACIJSKA DOKUMENTACIJA:** upravni akt, s katerim pristojni občinski upravni organ opredeli na območju s "prostorskimi ureditvenimi pogoji" pogoje za poseg v prostor.
- LOKACIJSKI NAČRT:** oblika prostorskega izvedbenega načrta za posamezne infrastrukturne objekte in naprave.
- LOKACIJSKI POSTOPEK:** del upravnega postopka, ki ga opravi upravni organ na podlagi lokacijske dokumentacije in na podlagi katerega ugotovi vse okoliščine, ki vplivajo na presojo o izdaji dokončnega upravnega akta - lokacijskega dovoljenja.
- LOKACIJSKO DOVOLJENJE:** upravni akt, s katerim pristojni občinski upravni organ z veljavnostjo enega leta opredeli na območjih s "prostorskimi izvedbenimi načrti" pogoje za prenos načrtovanih objektov v prostor, za graditev objektov ali za
- PLAN:** samoupravne organizacije ali skupnosti (teseljne, delovne ali sestavljene organizacije združenega dela, samoupravne interesne skupnosti) je temeljni

- druge posege v prostor (npr. izkoriščanje rudnih bogastev, vodnogospodarske ureditve, melioracije, urejanje zelenic itd.).
- LOKALNA SKUPNOST:** (krajevna skupnost): sociološki pojem, ki pomeni teritorialno manjšo globalno družbeno skupino, nekakšno družbo v malem.
- MAGISTRALNA CESTA:** glavna prometna žila, pri nas cesta, ki povezuje več republik, mednarodna cesta ali osnovna cesta jugoslovanskega omrežja, tudi regionalna cesta.
- MAKROLOKACIJA:** širši položaj ali lega objekta (nasprotje od mikrolokacije).
- MEGALOPOLIS:** po Mumfordu stopnja v genezi urbane civilizacije, po Gottmannu zelo obsežno urbanistično območje, ki zajema celo več velikih mest.
- MESTNA REGIJA:** območje, ki je z mestom funkcijsko povezano v enoten prostorski organizem.
- MESTOTVORNE DEJAVNOSTI:** (ang. basic activities): dejavnosti v mestu, ki opravljajo funkcije za širše območje in prinašajo mestu dohodek.
- MESTOSLUŽNE DEJAVNOSTI:** (ang. service activities, non-basic activities): dejavnosti, ki služijo mestnim prebivalcem.
- METROPOLITANSKO OBMČJE:** urbanizirano območje okoli večjega mesta, ki je s središčem tesno funkcijsko povezano (ameriška upravno-teritorialna enota).
- MIGRACIJSKI SALDO:** razlika med številom priselitev (imigracij) in odselitev (emigracij).
- MODEL:** poenostavljen prikaz realnih razmer ali dogajanja, ki se opira na določene ugotovljene zakone in zveze med pojavi.
- MONOCENTRIČNO PLANIRANJE:** plan izdela en sam pooblaščen center.
- NAČRTOVANJE:** določitev ciljev, ki jih želimo doseči, kot tudi nalog in načina, kako te naloge sprovesti, da bi dosegli zastavljeni program.
- NAMENSKA RABA PROSTORA:** ena od pomembnejših postavk v prostorskih sestavinah, s katero določamo območja kmetijskih zemljišč in gozdov, izkoriščanje rud, vodnih virov, naravne in kulturne dediščine, ureditvena območja naselij (območja poselitve in infrastrukturnih naprav), rekreacijska območja, območja za posebne namene, nevarna in ogrožena območja, odlagališča odpadkov, vodnogospodarske ureditve ter območja varovanja naravnih in z delom pridobljenih vrednot človekovega okolja.
- NARAVNA IN KULTURNA DEDIŠČINA:** obsega naravne spomenike in znamenitosti ter kulturne spomenike, ki so zaradi svojega družbenega pomena, znanstvenega in turističnega interesa pod posebnim družbenim varstvom in skrbjo.
- NARAVNI REZERVAT:** manjše prvobitno območje ali območje z značilnostmi prvobitne žive in nežive narave, tudi območje s posebno pričevalno in kulturno funkcijo, ki je pod posebnim družbenim varstvom.

- NARAVNI SPOMENIK:** posamezen objekt ali skupina objektov žive ali nežive narave, pogosto pod posebnim varstvom.
- NARODNI PARK:** večje območje s prvobitno ali kultivirano pokrajino, z naravnimi, krajinskimi in drugimi znamenitostmi, ki je zaradi svojega družbenega pomena, znanstvenega ali turističnega interesa, kulturnega, ekološkega ali rekreacijskega pomena pod posebnim varstvenim režimom.
- NASELJE:** večja ali manjša skupina obljudenih hiš; po statističnih navodilih ima skupno ime in urejeno, numeracijo, ki se prične s številko 1.
- NIZKA GRADNJA:** gradbena dela pod zemljo ali na zemeljski površini (kanalizacija, ceste itd.).
- NOVELACIJA:** (urbanističnega načrta): obnova ali časovno posodobitve.
- OBLIKOVANJE KRAJINE, MEST:** ureditev, ki jo izvedemo po enotnih načelih oblikovanja z namenom doseči boljše in lepše okolje in enkratno celoto z lastnim značajem.
- OBMESTJE:** območje okoli mesta, ki je z mestom tesno in redno (vsakodnevno) povezano (ožje vplivno ali gravitacijsko območje).
- OBMOČJA S POSEBNIM NAMENOM:** v regionalnem planiranju so to območja medobčinskega ali nacionalnega pomena (npr. varstvo narave, vodnogospodarska območja, varstvo zalog ali rud itd.).
- OBVEZNI ENOTNI KAZALCI:** so izbor različnih indikatorjev o ekonomskih, socialnih in prostorskih sestavinah, ki se jih uporablja za pripravljanje, sprejemanje in uresničevanje družbenih planov ter za njihovo kontrolo in primerjavo.
- OBVEZNO IZHODIŠČE ZA PRIPRAVO SREDNJEROČNIH DRUŽBENIH PLANOV:** so sestavine dolgoročnega plana družbenopolitične skupnosti, ki se nanašajo na dobrine splošnega pomena, na omrežje naselij in njihova območja, na organizacijo dejavnosti in na zasnovno namensko rabe prostora ter na infrastrukturna omrežja magistralnega in regionalnega pomena.
- OČENJENE MOŽNOSTI IN POGOJI ZA RAZVOJ:** glej analizo možnosti družbenega razvoja.
- ODPADNA VODA:** rabljena voda iz gospodinjstev, tovarnen in drugih obratov, ki je kemično, biološko ali fizično onesnažena.
- OLIGOCENTRIČNO PLANIRANJE:** plan izdela več pooblaščenih centrov s postopnim vsklajevanjem.
- ONESNAŽENJE:** (vode, zraka, okolja): kemično, biološko in fizično kvarjenje prirodnih razmer, v širšem smislu tudi hrup.
- OSREDNJE POSLOVNO OBMOČJE:** (ang. Central business district - CBD): del mestnega središča, kjer je osredotočeno poslovno življenje.
- PARCELACIJA:** zemljiško posestni postopek, pri katerem se razdeli zemljišče na parcele in se določijo gradbene parcele za graditev objektov ali za druge posege v prostor.
- PLAN:** samoupravne organizacije ali skupnosti (temeljne, delovne ali sestavljene organizacije združenega dela, samoupravne interesne skupnosti, krajevne skupnosti) je temeljni

plan družbenoekonomskega razvoja za prihodnjih pet let; obsega pogoje za povečanje dohodka, odnose pridobivanja in razporejanja dohodka, krepitev materialne osnove dela, varstvo življenjskega okolja ter zadovoljevanje skupnih in splošnih potreb.

PODLOGA: karta, na katero nanašamo podatke o regiji ali mestu.

POLEOGEOGRAFIJA: geografija mest ali urbana geografija.

POLICENTRIČNO PLANIRANJE: sistem planiranja, pri katerem pride do veljave soodločanje vseh zainteresiranih institucij različnih hierarhičnih stopenj o nadaljnjem razvoju (nasprotje monocentrično planiranje).

POLICENTRIČNI SISTEM (npr. urbani sistem): med seboj povezani sklop več centrov, ki si medsebojno dele funkcije, vendar tvorijo celoto.

POSEBNO DRUŽBENO VARSTVO: lahko obsega posamezna krajinska območja, predmete narave, značilnosti slovenske obale, rastlinski in živalski svet, območja, ki so namenjena za rekreacijo, morje in morsko obalo, reke, potoke, jezera in njihova obrežja, studence in talno vodo ter zrak; izvaja se ga s splošnimi v zakonih določenimi pogoji.

POSEBNA STRUKTURA: razdelitev zemljišč glede na lastništvo; delitev je izvedena glede na zemljiške kategorije, velikost in razdrobljenost posesti in glede na sektor lastništva.

POTRDITEV (urbanističnega programa, urbanističnega reda itd.): sprejetje ustreznega dokumenta s strani pristojnega organa občinske skupščine.

PRAG - PRAGOVNA TEORIJA (ang. threshold theory): teorija, ki sloni na spoznanjih, da mora mesto (naselje) preseči določeno velikost, da je upravičeno do določenih institucij. Tudi premagovanje določenih pragov v infrastrukturnem omrežju, da bi se mesto lahko dalje razvijalo, kar je mogoče doseči asmo z velikimi naložbami.

PROGRAM: sestavni del regionalnega ali urbanističnega plana, po zakonodaji veljavni do leta 1976, v katerem so na podlagi analize obstoječih razmer navedene družbenoekonomske razvojne smernice, potrebe in težnje ter njihova družbenoekonomska utemeljitev v prostoru.

PROGRAMIRANJE: ocena časa, ki ga potrebujemo za uresničitev plana kot tudi vseh vmesnih etap in ukrepov, da bi dosegli maksimalno učinkovitost.

PROJEKT (načrt, plan): po stari zakonodaji, veljavni do leta 1976, glavni, idejni, urbanistični projekt.

PROSTORSKE SESTAVINE: dolgoročnih in srednjeročnih planov (v zvezni zakonodaji "prostorski načrt") ter letnih aktov se nanašajo na varovanje in smotrno rabo dobrin splošnega pomena in na razvoj dejavnosti v prostoru ter na usklajevanje namenske rabe prostora.

PROSTORSKI IZVEDBENI NAČRTI: planski dokument v prostorskih sestavinah družbenega plana (po slovenski republiški zakonodaji)

urejajo območja, predvidena z družbenim planom za graditev, širitev ali prenovo naselij ter za izvajanje drugih posegov v prostor. S prostorskim izvedbenim načrtom se podrobno določijo urbanistični, oblikovalski, gradbeno-tehnični, tehnološki in drugi pogoji za zagotovitev ustreznih bivalnih, delovnih in proizvodnih razmer ter pogoji za opremljanje s prometnimi, energetskimi, komunalnimi in drugimi infrastrukturnimi objekti in napravami. Zakon razlikuje tri oblike prostorskih izvedbenih načrtov: zazidalni, ureditveni in lokacijski načrti.

PROSTORSKI NAČRT: (v slovenski republiški zakonodaji "prostorski izvedbeni akt") obsega ureditev, organizacijo in uporabo prostora: zemljišč, voda, zraka, infrastrukturnih objektov in omrežij, objektov gospodarskih in družbenih dejavnosti, območij s posebnim namenom ter varstvo in izboljševanje življenjskega okolja.

PROSTORSKA UREDITEV (nem. Raumordnung, franc. aménagement du territoire): dejavnost, ki skuša ob upoštevanju družbenoekonomske strukture in politike zagotoviti najracionalnejšo uporabo prostora v prid vse družbe.

PROSTORSKO PLANIRANJE: interdisciplinarno raziskovanje in usmerjanje ekonomskih in socialnih pogojev v določenem geografskem okolju, ob upoštevanju medsebojnih vplivov in razvojnih tendenc vseh prisotnih faktorjev v tem okolju ali prostoru (ang. town and country planning, franc. aménagement du territoire, nem. Raumordnung ali Orts-, Regional und Landesplanung, rus. planirovka gorodov i rajonov).

RAJONIZACIJA: smotrna členitev prostora (npr. kmetijska rajonizacija); v ruščini regionalizacija.

RAZGRNITEV: javna obravnava urbanističnega dokumenta pred dokončnim sprejetjem. Razgrnitev traja 30 dni.

RAZVOJ IN ORGANIZACIJA DEJAVNOSTI V PROSTORU: ena od najpomembnejših postavk v prostorskih sestavinah, ki opredeljuje naselja z njihovimi funkcijami, velikostjo in medsebojno odvisnostjo, prometno omrežje, energetske vire in omrežje zvez, vodne vire in čiščenje odpadkov, razporeditev stanovanj, storitvenih dejavnosti in proizvodnih dejavnosti.

REGIJA: večje ozemlje, ki ga družijo skupne prirodne in družbene značilnosti, oziroma se pojavi tako med seboj povezujejo, součinkujejo ali prepletajo, da dajejo ozemlju določeno svojskost in celovitost. V regionalnem planiranju izhodišče urejanja, objekt urejanja in vizija bodoče urejene pokrajine.

REGIONALIZACIJA: razdelitev ozemlja na regije na podlagi različnih kriterijev.

REGIONALNI PROSTORSKI PLAN: zvrst ali stopnja prostorskega urejanja večjega ozemlja, ki izhaja iz družbenega plana, vendar upošteva svojske regionalne in druge prostorske pogoje. Vsebuje: družbenoekonomska izhodišča in smernice za go-

- spodarjenje s prostorom, splošne zasnove prometnega in energetskega omrežja in vodnega gospodarstva, namensko porazdelitev površin in družbenoekonomsko utemeljitev plana (po stari zakonodaji do leta 1976).
- REGIONALNO PLANIRANJE:** je premišljeno usklajevanje in načrtovanje socialno-ekonomskega razvoja na obsežnejših območjih (regijah, v medobčinskih skupnostih, občinah, mestnih skupnostih) ob upoštevanju naravnih in socialnih razmer, racionalne rabe zemljišč, naprav, objektov in dobrin splošnega pomena ter varovanja naravnih in z delom pridobljenih vrednot, da bi dosegli smotrno usmerjanje razvoja dejavnosti in njihove organizacije v prostoru ter smotrno namensko rabo prostora, usklajeno s prostorskimi možnostmi in družbenimi potrebami.
- REGIONAL SCIENCE (ang.):** regionalna veda, v bistvu prostorska ali regionalna ekonomija (nem. Raumplanung, ang. regional science).
- REGISTER PROSTORSKIH ENOT:** je evidenca podatkov o naravnih lastnostih prostora, njegovi dejanski rabi ter o predpisanem varovanju prostora in o omejitvah pri posegih v prostor; vodijo ga geodetski upravni organi v družbenopolitičnih skupnostih.
- REKREACIJA:** oddih; rekreacijske površine: zemljišča namenjena rekreaciji (igrišča, parki, gozdovi, itd.).
- RESORNI PLAN:** vejni plan (določene dejavnosti, npr. kmetijstva).
- RURALNO PLANIRANJE:** načrtovanje podeželske ali samo agrarne pokrajine, imenovano tudi rurizem (ang. rural planning).
- SEKUNDARNI SEKTOR:** industrija, rudarstvo, gradbeništvo in proizvodna obrt. Nekateri štejejo tudi promet v to skupino dejavnosti.
- SEKUNDARNO BIVALIŠČE:** bivališča, ki jih imajo posamezniki ali organizacije za rekreacijo (letovanje, počitek, zdravljenje itd.).
- SISTEMI AGRARNE IZRABE TAL:** prevladujoči način kmetijskega gospodarjenja, kot izhaja iz pomena in razporeditve kmetijskih kategorij in kmetijskih kultur ter proizvodnje.
- SKUPNI PLAN:** sprejemajo v organizacijah združenega dela, ki sestavljajo tehnološko enotni sistem (skupnost jugoslovanskih železnic, skupnost pošt, telefonov in telegrafov, skupnost jugoslovanskega elektrogospodarstva) ali druge organizacije združenega dela, ki tvorijo reprodukcijsko odvisne celote.
- SKUPNI RAZVOJNI PROGRAM:** je neobvezen planski dokument organizacij združenega dela, ki podaja program razvoja dejavnosti in proizvodnje ter je lahko temelj za njihove plane.
- SKUPNI TEMELJI ZA PRIPRAVO SREDNJEROČNIH DRUŽBENIH PLANOV:** enoten planski akt v organizacijah združenega dela (temeljnih, delovnih ali sestavljenih), ki obsega pogoje in možnosti za povečanje dohodka, cilje in naloge poslovne in razvojne politike, medsebojne obveznosti, odnose pri pridobivanju in razporejanju dohodka, krepitev materialne osnove dela in združevanje sredstev, varstvo okolja in skupne potrebe.

- SLUM:** prenaseljeni stanovanjski predeli s skrajno skromnimi življenjskimi razmerami in opremo.
- SMERNICE** za pripravo dolgoročnega oziroma srednjeročnega plana: so temelj za določanje razvojnih ciljev in nalog subjektov planiranja ter za pripravljanje in sprejemanje planov samoupravnih organizacij in skupnosti ter planov družbenopolitičnih skupnosti.
- SOČASNO PLANIRANJE:** je istočasno ali hkratno pripravljanje planov, usklajevanje planov v odnosih medsebojne odvisnosti, določanje skupnih interesov in ciljev in sprejemanje planov organizacij združenega dela, drugih samoupravnih organizacij in skupnosti ter planov družbenopolitičnih skupnosti.
- SOSESKA:** krajevna ali stanovanjska skupnost, samoupravna skupnost občanov, tudi osnovna organizacijska enota v urbanističnem planiranju naselij.
- SPALNO NASELJE:** naselje, v katerem prebivalci prvenstveno bivajo in je brez lastnih dejavnosti, prebivalci odhajajo na delo izven kraja.
- SPOMENIK OBLIKOVANE NARAVE:** objekt ali površine, nastale z vrtnim ali parkovnim oblikovanjem.
- SPOMENIŠKO VARSTVO:** družbena služba, ki varuje in skrbi za prirodne in kulturne spomenike.
- STAVBNO ZEMLJIŠČE:** zazidano ali nezazidano, je z družbenim planom namenjeno graditvi objektov in naprav ali pa so na njem že zgrajeni objekti ali naprave z izdanim predpisanim dovoljenjem za graditev.
- STOPNJA URBANIZACIJE:** odstotek prebivalstva, ki živi v mestih.
- STORITVENE DEJAVNOSTI:** terciarne (storitvene) in kvartarne dejavnosti (javne ali družbene službe).
- STRUKTURA:** sestava (struktura prebivalstva, gospodinjstev, stanovanj, potrošnje, itd.). Tudi osnovne gospodarske dejavnosti (infrastruktura - struktura - superstruktura).
- STROKOVNE PODLAGE:** so osnova za odločitve pri urejanju prostora; vsebujejo analizo možnosti družbenega razvoja ter druge raziskave, študije ali projekte o naravnih lastnostih prostora ter o razvojnih možnostih v prostoru.
- SUBJEKTI PLANIRANJA:** so organizacije združenega dela (temeljne, delovne in sestavljene), samoupravne interesne skupnosti, krajevne skupnosti in družbenopolitične skupnosti (občine, mestne skupnosti, pokrajini, republike, federacija).
- SUBURBANIZACIJA:** proces razseljevanja mestnega prebivalstva v obmestje.
- SUPERSTRUKTURA:** negospodarske dejavnosti kot šolstvo, uprava, zdravstvo itd.
- TEORIJA O EKONOMSKI OSNOVI** (ang. economic base theory): teorija, ki deli vse gospodarske dejavnosti v regiji ali mestu na zunanje (eksogene), ki prinašajo dohodek od prodaje ali storitev izven regije, in na notranje (endogene), ki ustvarjajo dohodek znotraj regije.

TRAJNO VAROVANI GOZDOVI: so gozdovi, v katerih bi s posegi ogrozili njihovo varovalno vlogo (pred erozijo, hudourniki, plazovi, vetrom).

URBANISTIČNA ZASNOVA NASELJA: postavka v prostorskih zasnovah dolgoročnega plana občine (v slovenski republiški zakonodaji), ki določa za ureditvena območja naselij ali mest planske usmeritve glede razvoja dejavnosti v prostoru in zasnovo podrobnejše namenske rabe prostora.

URBANISTIČNA ZAKONODAJA: Zakon o urbanističnem planiranju (UL SRS 16/67-285), Zakon o regionalnem prostorskem planiranju (UL SRS 16/67-284), Odlok o določitvi objektov širšega regionalnega pomena za urbanizem (UL SRS 30/67-449). Zakon o urejanju prostora (UL SRS 18/84-930), Zakon o urejanju naselij in drugih posegih v prostor (UL SRS 18/84-931), Zakon o stavbnih zemljiščih (UL SRS 18/84-932), Navodila o vsebini in metodologiji izdelave strokovnih podlag in prostorskih sestavin planskih aktov občin (UL SRS 20/85-941).

URBANISTIČNI DOKUMENTI: urbanistični program, urbanistični načrt, urbanistični red (po stari zakonodaji iz leta 1976).

URBANISTIČNI NAČRT: dokument, ki določa podrobnejše ekonomsko tehnične osnove za ureditev mestnega območja in okolice ali za posamezna naselja (po slovenski zakonodaji 1967-1976).

URBANISTIČNI PROGRAM: dokument, ki daje na podlagi znanstvenih in strokovnih dognanj in družbenega sporazuma občanov družbeno-ekonomske in prostorske smernice za urejanje mesta in okolice (po stari zakonodaji 1967-1976).

URBANISTIČNI RED: uradni dokument, ki ureja območja, ki jih ni zajel urbanistični načrt, to je predvsem podeželje (po stari zakonodaji 1967-1976).

URBANISTIČNO NAČRTOVANJE: znanstveni in oblikovalski postopek, temelječ na socialnih, gospodarskih in zlasti tehničnih spoznanjih in družbenih potrebah, s katerimi načrtujemo naselja in druge posege v prostor ter zagotavljamo racionalno rabo zemljišč, objektov in naprav, premišljeno razporeditev in usklajenost z drugimi dejavnostmi v prostoru.

URBANIZACIJA: proces večanja in nastajanja novih mest, naraščanje mestnega prebivalstva, prevzemanje mestnega načina življenja in opreme na podeželju.

URBANIZEM: dejavnost, ki obsega raziskovanje, načrtovanje in izgradnjo mest in naselij, v širšem pomenu besede tudi vse prostorsko načrtovanje.

UREDITVENI NAČRT: oblika prostorskega izvedbenega načrta, s katerim izvajamo prenovo, dopolnilne gradnje in komunalno asanacijo v ureditvenih območjih naselij in drugih poselitvenih območjih ter druge posege v prostor.

UREDITVENO OBMOČJE NASELJA (ali skupine med seboj prostorsko in funkcionalno povezanih naselij): je zaokrožena celota neodvisnih dejavnosti v prostoru z enotnimi naravnimi in z delom ustvarjenimi lastnostmi ter zajema strnjeno pozidane

površine in druge površine obstoječega naselja ter nove površine, ki so namenjene za predvideni razvoj naselja ali skupine naselij.

UREJANJE DRUGIH POSEGOV V PROSTOR: je urbanistično načrtovanje infrastrukturnih objektov in naprav ter drugih trajnih sprememb prostora zunaj ureditvenih območij naselij, določanje pogojev za prenos načrtovanih posegov v prostor ter urbanistični nadzor nad njihovim izvajanjem.

UREJANJE KRAJINE: oblika vrtno ali parkovne arhitekture, povezane s kmetijstvom ali gozdarstvom ter drugimi naravoslovnimi in družboslovnimi vedami, ki na estetski, humani in racionalni način oblikuje pokrajino oziroma posege v njo.

UREJANJE NASELIJ: je urbanistično načrtovanje graditve, širitve in prenove naselij, določanje pogojev za prenos načrtovanih objektov in naprav v prostoru ter urbanistični nadzor nad njihovim izvajanjem.

UREJANJE PROSTORA: je varovanje dobrin splošnega pomena in skrb za njihovo smotno rabo, usmerjanje razvoja dejavnosti v prostoru in njihove prostorske organizacije ter določanje namenske rabe prostora tako, da je usklajena s prostorskimi možnostmi in družbenimi potrebami.

VALORIZACIJA: vrednotenje (pokrajine, naselij, okolja itd.).

VODNO GOSPODARSTVO: gospodarska dejavnost, katere namen je smotno upravljanje in izkoriščanje vodnih virov (pitna voda, melioracije, namakanje, urejanje voda itd.).

VPLIVNO OBMOČJE: ozemlje, ki je funkcijsko navezano na določeno mesto (tudi gravitacijsko območje).

VRTNO MESTO (GARDEN CITY): mesto (po zamisli angleškega arhitekta Howarda) v zelenju in parkih, kombinacija mesta in vasi.

VSEOBSEŽNO (KOMPLEKSNO) PLANIRANJE (ang. comprehensive plan): dokument, ki združuje vse resorne plane panog in vsklajuje družbeno in prostorsko planiranje.

ZADEVE SPLOŠNEGA POMENA: so tiste, ki se financirajo iz proračunov družbenopolitičnih skupnosti; med nje sodijo med drugim zadeve urejanja prostora, izenačevanje pogojev gospodarjenja in skladnega razvoja.

ZAVAROVALNO OBMOČJE: ozemlje, na katerem velja poseben urbanistični režim ali prepoved gradenj in spreminjanje okolja.

ZAZIDALNI NAČRT: oblika prostorskega izvedbenega načrta, s katerim urejamo nova naselja, posamezna območja znotraj ureditvenih območij naselij ter turistična in industrijska naselja zunaj ureditvenih območij naselij.

ZBIRNA KARTA: v urbanistični dokumentaciji sumarni prikaz celotne izrabe tal v sedanosti in prihodnosti kot tudi ureditve prostora.

mag. geog., asistent, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta,
Univerza Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana, Aškarčeva 12, glej izvidek
na koncu Obzornika

ZEMLJIŠKA POLITIKA: politika prometa z zemljišči in urejanje izrabe zemljišč; preprečevanje zemljiške špekulacije (neupravičeno in nedovoljeno bogatenje pri kupčevanju z zemljišči).

ZGOSTITVENA OBMOKČJA: območja, kjer je zaradi ugodnega položaja prišlo do velike zgostitve prebivalstva, industrije in različnih drugih uporabnikov prostora. Potreba po posebnem režimu (ang. congested regions, nem. Ballungsräume).

dr Igor Vrišer

Opomba: Del terminov in njihove razlage je bil povzet iz dela "Urbanistični terminološki slovar", Urbanistični inštitut SRS, Ljubljana 1971.

DOLGOROČNI PLAN SR SLOVENIJE ZA OBDOBJE OD LETA 1986 DO LETA 2000

Andrej Černe *

Značilnosti dolgoročnega plana SR Slovenije prikazujemo v krajšem pregledu samo s prostorskega vidika, ne pa tudi z ekonomskega ali socialnega vidika družbenega planiranja. Dolgoročni družbeni plan SR Slovenije za obdobje od leta 1986 do leta 2000 je bil objavljen v Ul. SRS, štev. 1-1, 1986. Zavod SRS za družbeno planiranje pa je objavil poleg analize razvojnih možnosti SR Slovenije v obdobju 1986-1985/2000 še kartografski del dolgoročnega plana Slovenije, in sicer z namenom, da bi prikazali razmestitev in povezavo tistih funkcij prostora, ki so osnovnega pomena za zasnovo in strategijo razvoja posameznih dejavnosti in območij v SR Sloveniji. Obvezna izhodišča za pripravo in oblikovanje dolgoročnih in srednjeročnih planov samoupravnih organizacij in skupnosti ter družbeno političnih skupnosti v SR Sloveniji so za nekatere dejavnosti prikazana na posameznih tematskih kartah v merilu 1:250.000 in 1:500.000, in sicer za kmetijstvo, vodno gospodarstvo, rudarstvo, naravno in kulturno dediščino, poselitve, energetiko itd. Tako so prikazana prva območja kmetijskih zemljišč v SR Sloveniji, pomembnejši varovalni gozdovi, območja zajetih in nezajetih pomembnejših vodnih virov, zasnova razmestitve večnamenskih zadrževalnikov, regionalnih vodotokov in čistilnih naprav za odpadne vode, območja pomembnejših rezerv rudnih in mineralnih surovin, narodni regijski in krajinski parki, območja saniranja pomembnejših vodotokov, omrežja središč regionalnega pomena, omrežje magistralnih cest, magistralnih in glavnih železniških prog, pomembnejše luke, HE, TE in toplotarne od 10 MW, prenosno omrežje 110, 220 in 400 kW, magistralni plinovodi itd.

Dolgoročni prostorski razvoj SR Slovenije je opredeljen v družbenem planu med drugim tudi s:

- strategijo regionalnega razvoja;
- skupnimi elementi organizacije dejavnosti v prostoru;
- rabo prostora in krajinsko preobrazbo;
- usmerjanjem poselitve;
- urejanjem in varstvom okolja;
- usmerjanjem usklajevanja navzkrižnih interesov v prostoru.

Oglejmo si nekatere izmed osnovnih vsebinskih značilnosti posameznih področij prostorskega razvoja SR Slovenije.

Strategija regionalnega razvoja je usmerjena predvsem v pospeševanje skladnejšega regionalnega razvoja. Na osnovi racionalne rabe naravnih virov, prebivalstva, zaposlenih ter ob upoštevanju takojenotnih razvojnih prednosti ter razvojnih omejitev posameznih območij naj bi dosegli usklajen razvoj proizvodnih, oskrbnih, infrastrukturnih in

* mag. geog., asistent, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, glej izvleček na koncu Obzornika

družbenih dejavnosti. Za usklajen razvoj naj bi skrbeli še prav posebej tudi v manj razvitih območjih, obmejnih hribovitih območjih ter manj razvitih geografskih območjih v SR Sloveniji. Gospodarske dejavnosti bodo upoštevale policentrično zasnovo prostorskega razvoja SR Slovenije, kar pomeni, da se bodo morale izogniti pretirani prostorski koncentraciji ali razvoju večjega števila manjših središč z monostrukturno. Podobno velja tudi za poselitev, ki bo v glavnem z naravno rastjo prebivalstva po posameznih regijah ter znatnejšo koncentracijo prebivalstva v regionalnih središčih zagotovila zmerno prostorsko koncentracijo. Regionalna središča Ljubljana, Maribor, Celje, Kranj, somestje Koper-Izola-Piran, Nova Gorica, Novo mesto in Murska Sobota bodo s krepitvijo zaposlitvene in oskrbne vloge predstavljala osnovo policentričnega razvoja Slovenije. Pri tem bodo imela zaradi bolj oddaljene lege nekaterih območij pomembno vlogo še somestja: Ravne-Slovenj Gradec-Dravograd, Brežice-Krško, Jesenice-Bled-Radovljica, Trbovlje-Zagorje-Hrastnik, Velenje, Postojna in Ptuj. Za pospeševanje skladnejšega regionalnega razvoja moramo nenazadnje skrbeti tudi za ohranitev zadostnega deleža kmečkega prebivalstva v vseh tistih območjih, ki so naravno primerna za kmetijstvo, kar velja še zlasti za hribovita območja ter ostala demografsko ogrožena območja v SR Sloveniji. To bi dosegli z odpiranjem delovnih mest, z razvojem storitvenih in družbenih dejavnosti, izgradnjo infrastrukture, vzpodbujanjem vlaganj v omenjena območja itd.

Skupni elementi organizacije dejavnosti v prostoru izhajajo iz potreb za doseg ciljev razvoja. Nanašajo se na smotno organizacijo dejavnosti, skupne elemente strategije skladnega regionalnega razvoja in racionalno organizacijo dejavnosti v prostoru. Le ta je zasnovana v planu predvsem z naslednjimi usmeritvami:

- proizvodno, zlasti industrijskih zmogljivosti bomo povečevali v regionalnih, občinskih in pomembnejših lokalnih središčih z večjim številom delovno sposobnih prebivalcev;
- nove proizvodne zmogljivosti, ki lahko v večji meri vplivajo na človeka in njegovo okolje bodo v prostoru tako razporejene, da njihovi skupni škodljivi vplivi ne bodo porušili ekološkega ravnotežja;
- pri prostorski razmestitvi družbenih dejavnosti moramo kar v največji meri upoštevati racionalizacijo oskrbe ob upoštevanju prometne dostopnosti središč;
- razvoj omrežij naselij mora biti usklajen z razvojem infrastrukturnih omrežij;
- osnovna funkcija podeželja mora biti kmetijska in gozdarska proizvodnja, z izjemo v izrazitih turističnih in rekreacijskih območjih;
- prednost pri odpiranju novih gospodarskih obratov po vaseh bodo imele tiste dejavnosti, ki imajo največji multiplikativni učinek in ki v večji meri vplivajo na zmanjšanje delovne migracije prebivalstva, na preprečevanje odseljevanja prebivalstva iz demografsko ogroženih območij itd.

Raba prostora in krajinska zasnova upošteva namensko uporabo prostora za kmetijstvo, gozdarstvo, vodno gospodarstvo, poselitev, infrastrukturo, naravno in kulturno dediščino. Pri kmetijski rabi je potrebno upoštevati varstvo kmetijskih zemljišč, zlasti na ravninskih in hribovitih predelih je potrebno preprečiti opuščanje izkoriščanja kmetijskih zemljišč ter preprečiti popolno depopulacijo ter ekološko in krajinsko degradacijo.

Poselitev mora biti usmerjena predvsem v strnjena naselja (izrabo prostih

površin) nezazidanih površin znotraj naselij, na manj primerna zemljišča za kmetijsko obdelavo. Občine morajo za vsa pomembnejša lokalna, občinska in regionalna središča izdelati urbanistično zasnovo. Pri širjenju urbanih naselij v glavnih zgostitvenih območjih v SR Sloveniji: Obala, Gorenjska, širše zaledje Ljubljane, spodnja Savinjska dolina, širše zaledje Maribora, je potrebno upoštevati zemljiške in ekološke pogoje ter možnosti razvoja omrežij naselij, vključevanje v širše aglomeracije itd.

V stanovanjskih območjih moramo preprečiti pretirano zgostitev in gostoto prebivalstva ter "potratno" rabo površin za individualno gradnjo. Gostota naj bi se gibala med 100 in ne veliko več kot 200 prebivalci na hektar.

Objekte in območja, ki imajo posebno kulturno, znanstveno ali estetsko vrednost, je potrebno zavarovati. Zaradi pomena teh območij in objektov so vsa območja naravnih znamenitosti in pomembnejših kulturnih spomenikov obvezna izhodišča za pripravo dolgoročnih in srednjeročnih planov.

Območja izrednih krajinskih in drugih vrednot so v planih opredeljena kot krajinska zasnova.

Usmerjanje poselitve je zasnovano na delitvi funkcij v urbanem omrežju SR Slovenije med regionalnimi središči, občinskimi središči, pomembnejšimi lokalnimi središči in ostalimi lokalnimi središči. Omrežje urbanih regionalnih središč z oskrbnimi in proizvodnimi funkcijami predstavlja obvezno izhodišče za dolgoročne in srednjeročne družbene plane. Regionalna središča v SR Sloveniji so tista mesta in somestja, ki predstavljajo v urbanem sistemu SR Slovenije, ali bodo predstavljala, središča širših območij ali zaposlitvena, proizvodna, storitvena in prometna središča. To so centralna naselja srednje ali višje stopnje oskrbe s pestrejšo strukturo storitev za večja gravitacijska zaledja, mesta z izrazitejšo koncentracijo zaposlenih v industrijskih dejavnostih, ali pomembna prometna središča v osrednjih demografskih zgostitvenih območjih v SR Sloveniji. Med regionalnimi središči, ki so hkrati osnovni nosilci policentričnega razvoja SR Slovenije, bi morali v bodoče posebno pospešiti razvoj tistih regionalnih središč, ki so v dosedanjem razvoju zaostajala za možnostmi, oziroma potrebami širših območij. To velja zlasti za Mursko Soboto in sosedna mesta Brežice-Krško.

Občinska središča bodo imela v urbanem omrežju SR Slovenije vlogo zaposlitvenih in oskrbnih središč ter prometnih vozlišč na območju občine. Vloga posameznih občinskih središč bo upoštevala demografske razmere naselja, obsegala bo gravitacijsko zaledje, stopnje degradacije, gostote poselitve, lego glede na pomembnejše magistralno in regionalno prometno omrežje itd. Razvoj storitvenih in oskrbnih dejavnosti v občinskih središčih pa bo odvisen predvsem od obsega in strukture gravitacijskih območij.

Pomembnejša lokalna središča bodo predstavljala nekatera lokalna središča v večjih zgostitvenih območjih izven občinskih središč. Posebno vlogo bodo imela pomembna lokalna središča tudi v občinah, ki obsegajo večja območja.

Ostala lokalna središča v občinah naj bi zasnovali na osnovi vsaj približno enakovredne stopnje, kar zadeva osnovno preskrbo prebivalstva.

Urejanje prostora in varstva dobrin splošnega pomena in okolja je prvič v celoti vključeno v strategijo razvoja. Prvič zaradi tega, ker predvideva varovanje dobrin splošnega pomena:

plodne zemlje in vodnih virov kot trajnih dobrin, valorizacijo neobnovljivih, a še razpoložljivih mineralnih virov, vrednote kulturne krajine, kulturno in naravno dediščino, družbeno bogastvo v naseljih itd. Drugič pa zaradi tega, ker upošteva kvaliteto okolja kot eno izmed osnovnih dejavnikov urejanja prostora. Kakovost okolja bo namreč še naprej ogrožena tako zaradi naraščanja porabe vode, količine odpadnih vod, večje rabe kemičnih snovi v kmetijstvu, spremembe v strukturi porabe goriv, kakor zaradi zaostajanja sanacij velikih onesnaževalcev zraka in naraščanja količine posebnih in komunalnih odpadkov ter povečanja prometa. Za reševanje obstoječih in predvidenih problemov v zvezi z okoljem predvideva plan takomenovani selektivni pristop, kar pomeni sanacijo obstoječih žarišč onesnaževanja okolja, predvsem na najbolj ogroženih območjih. Na eni strani s primerno razmestitvijo dejavnosti v prostoru, na drugi strani z izboljšanjem tehnologije: zaprti krogotoki proizvodnje in porabe, tehnologija čiščenja emisij, zmanjšanje porabe energije in surovin na enoto proizvoda, visoko kakovostni izdelki za daljšo življenjsko dobo itd. Z zavarovanjem vodnih virov in vodotokov bo potrebno preprečiti onesnaževanje novih in zmerno onesnaženih voda ter sanirati vodotoke, ki so v IV. ali III./IV. razredu onesnaženosti. To velja v prvi vrsti za Savo v Zasavju, Reko, Savinjo, Voglajno, Hudinjo, Pako, Sotlo pod Rogaško Slatino, Ščavnico pod Ljutomerom itd. Plan predvideva gradnjo čistilnih naprav na najbolj ogroženih območjih podtalnic Dravskega in Murskega polja in Celjske kotline ter zavarovanja kraških izvirov Bele krajine, Dolenjske in Notranjske, zgornjih tokov Save Dolinke in Bohinjske, Soče, Idrijce in obalnega morja.

Selektivna sanacija predvideva tudi saniranje ozračja na območjih III. in IV. razreda onesnaženosti zraka, in sicer predvsem v Ljubljani, Medvodah, Žerjavu, Mežici, Ravnah, Celju, Štorah, Kidričevem, Trbovljah, Zagorju in Hrastniku.

Vprašanje zbiranja, prevoza, obdelave in odlaganja nevarnih odpadkov bo dolgoročno rešeno skupno za celo SR Slovenijo. Na področju odlagališč komunalnih odpadkov pa bomo namesto centralnih občinskih odlagališč zasnovo omrežja regionalnih odlagališč s funkcionalnim zaledjem vsaj 50.000 prebivalcev.

Usmeritve in usklajanje navzkrižnih interesov v prostoru. Ena izmed možnih metod, s pomočjo katere lahko pridemo do zasnov za usklajevanje navzkrižnih interesov v prostoru, predstavlja določanje možne sočasne rabe površin za različne dejavnosti in sicer na osnovi naravne primernosti posameznih območij. Delovni pripomoček za določanje sočasne rabe predstavljata matriki: možnosti sočasne rabe istih prostorskih območij za različne dejavnosti in možni negativni vplivi posameznih rab na elemente naravnega okolja, objavljeni v Sintezi (povzetki) strokovnih gradiv, ki zadevajo prostorski plan SR Slovenije, Delovno gradivo za strokovno razpravo, Zavod SR Slovenije za družbeno planiranje, področje za prostorsko planiranje, Ljubljana, oktober 1977.

Literatura

1. Dolgoročni plan SR Slovenije za obdobje od leta 1986 do leta 2000, Zavod SRS za družbeno planiranje, Ljubljana 1986
2. Dolgoročni plan SR Slovenije za obdobje od leta 1986 do leta 2000, Ul. SRS, štev. 1-1, 1986, z dne 27.1.1986

geografska raziskovanja mladih

UDK 911.2:631.4:502.6

NEKATERI VIDIKI ONESNAŽEVANJA IN VARSTVO PRSTI (TAL)*

Ludvik Mihelič**

Geografu se zdi nerazumno, da se je v okviru varstva okolja šele v zadnjem času izraziteje prebudila skrb za varstvo tal, čeprav je evidentno, da ob čedalje večjem onesnaževanju zraka in vode tudi tla ne morejo ostati neprizadeta. Za vodo in zrak imamo na razpolago vse več tehnik za čiščenje, za tla, ki so dolgo akumulirala škodljive snovi iz zraka in vode, pa je tehnika vsaj trenutno brez moči.

Namen članka je opozoriti na določene negativne vplive človekove dejavnosti na prst in s tem povezano potrebo te temeljne prvine za obstoj življenja na našem planetu. Geografija ima pri proučevanju prsti med različnimi strokami posebno in pomembno mesto, saj obravnava prst v spletu fizično- in družbenogeografskih procesov. Zato pri pouku geografije (z vidika varstva okolja nadvse) opozarjamo mladino na to, da je prst enakovredna komponenta okolja in da jo je potrebno varovati. Naj tudi prispevek služi tem prizadevanjem.

Tla so poleg zraka in vode temelj življenja na Zemlji. Tla so eden pokrajnotvornih elementov. Označimo jih lahko kot vrhnji, spremenjeni delo litosfere, ki je nastal skozi milijone let ob sodelovanju številnih dejavnikov. Različni pedogenetski procesi spremenijo in preoblikujejo prvotno kamnino (matično osnovo) v kvalitetno povsem novo snov - prst. V celoti gledano je zelo komplicirano zgrajena, a vse raznovrstne sestavine prsti delujejo navzven enotno. Med številnimi lastnostmi, ki opredeljujejo in odlikujejo prst, izstopata predvsem njena rodovitnost in živost.

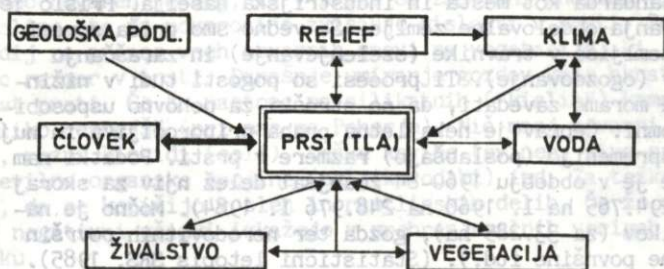
Spodnja shema prikazuje osnovne soodvisnosti med prstjo in vrsto prvin pokrajine.

* v članku nastopa termin tla kot sinonim za prst

** stud. geog., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, glej izveček na koncu Obzornika

2. Dolgoročni plan SR Slovenije za obdobje od leta 1986 do leta 2000, Ur. SRS, št. 1-1, 1986, z dne 27.1.1986

POKRAJINA

Pomen prsti je večstranski. Predstavlja tisti element v pokrajini, ki praktično edini omogoča kmetijsko pridelavo. Zato je najdragocenejša in nenadomestljiva dobrina. Sodi med omejene naravne dejavnike; prst je si-cer obnovljiva, vendar le v daljšem obdobju. Je samostojen ekosistem, obenem predstavlja biotop za marsikatero življenjsko združbo. Ne na-zadnje prispevajo različni tipi prsti k pestrosti pokrajine in lepoti v naravi.

Med dejavniki, ki vplivajo na razvoj in kvaliteto prsti, je treba s po-sebno pozornostjo obravnavati človeka, ki z raznovrstnimi dejavnostmi učinkuje na razmere v prsti. Človek že od nekdaj spreminja, preoblikuje in prilagaja naravo (in s tem tudi prst) sebi v prid. Vendar je šele ogromen napredek v znanosti, tehniki in tehnologiji po industrijski revo-luciji omogočil človeku vsestransko poseganje v pedosfero, vse do njene-ga bistva. V imenu vprašljivega "premagovanja narave" si je poleg mnogih koristi nakopal skoraj nepopravljivo škodo.

Dandanes praktično ne poznamo človekove dejavnosti v pokrajini, ki ne bi tako ali drugače škodljivo vplivala na prst. Učinki so lahko trajni ali začasni, očitni ali zabrisani, močni ali šibki. Prst se poškoduje na raz-lične načine, ki jih lahko v grobem razdelimo v tri sklope:

1. fizično uničenje prsti,
2. kakovostne spremembe in poslabšanje lastnosti prsti,
3. erozija prsti kot skupek različnih pojavov.

Fizično izničenje prsti predstavlja trajne izgube rodovitne zemlje. Pri tem se stalno krči obseg kmetijskih obdelovalnih površin. Najpomembnejši povzročitelj je nedvomno nagla urbanizacija, tj. rast in širjenje naselij ter nastajanje novih. V ZR Nemčiji se je npr. od začetka šestdesetih let povečevala poselitvena površina na račun kmetijskih zemljišč za 113 ha na dan, v začetku osemdesetih let pa je že preseгла 120 ha na dan (Borchard, 1986). Nepremišljena urbanizacija uniči vsako leto veliko hektarov najkva-litetnejše obdelovalne zemlje tudi pri nas. Po nekaterih ocenah smo zazi-dali po vojni preko 54.000 ha orne zemlje (Ružić, 1982). Večkrat se po-

nuja vtis, da smo gradili popolnoma nenačrtno in vseprek brez kakršnihkoli omejitev. Nepopravljivo škodo še povečuje razpršena zazidava. Na ta način se razdrobijo do tedaj sklenjene in zaokrožene kmetijske površine, zato je nadaljnje obdelovanje bistveno oteženo. Urbanizacija in industrializacija sta posredno vplivali na drugi strani še na praznjenje obsežnih območij, ki so postala za bivanje manj zaželena, ker pač niso nudila takega življenjskega standarda kot mesta in industrijska naselja. Prišlo je do prekomernega opuščanja obdelovalne zemlje. Še vedno smo priča spremi-
njanju obdelovalnih zemljišč v travnike (ozelenjevanje) in zaraščanju travnikov in pašnikov (ogozdovanje). Ti procesi so pogosti tudi v nižinskem svetu. Ob tem se moramo zavedati, da so stroški za ponovno usposobitev teh zemljišč ogromni. Čeprav je nekajletna praha priporočljiva in nujna, ti procesi bistveno spremenijo (poslabšajo) razmere v prsti. Podatki nam govorijo o tem, da se je v obdobju 1960-84 zmanjšal delež njiv za skoraj 46.000 hektarov (iz 294.765 ha l. 1960 na 248.976 ha l. 1984). Močno je napredoval obseg travnikov (za 33.285 ha), gozda ter nerodovitnih površin (prometnice, zazidalne površine itd.). (Statistični letopis SRS, 1985). Tudi glavna industrijskih objektov je locirana na prioritetnih kmetijskih zemljiščih. Nadalje pogltno veliko plodnih tal infrastrukturni objekti (na prvem mestu promet z modernimi širokimi avtocestami in cestišči, postajami, skladišči in terminali, letališči ...). Prometnice tudi velikokrat razbijejo kmetijske komplekse in ovirajo obdelovanje. Zraven tega se v neposredni bližini prometnih površin spremenijo talne razmere, poviša se temperatura tal, vsebnost vode je zaradi šibkejšje vodne kapacitete in prepiha, ki ga ustvarjajo vozila, zmanjšana, imisije odpadkov znižujejo vrednost pH ipd.

K degradaciji okolja prispevata tudi rudarstvo in energetika. Mnogi rudniki in premogovniki odpirajo dnevne kope, ki pomenijo cenejši način pridobivanja rude, sočasno pa uničijo prst in pokvarijo izgled celotne pokrajine. Precejšnjo škodo napravijo tudi jalovišča oz. deponije izkopanega materiala. V tistih rudarskih območjih, kjer odkopnih rovov ne zasipavajo sproti, spreminja relief še grezanje, primer je Šaleška kotlina (ki prav tako onemogoča kmetijsko proizvodnjo). Mnogokrat pričnejo na sicer kvalitetnih kmetijskih zemljiščih izkoriščati nerudne minerale za potrebe gradbeništva (kamen, prod, glina ipd.). V Sloveniji velja, da so ti kopi nenačrtno postavljeni, med seboj nepovezani in večkrat poslujejo neekonomično. Zelo malo vemo tudi o kvantnem vplivu izkopavanja radioaktivnih snovi (npr. uranove rude na Žirovskem vrhu). Na drugi strani je potrebno kot potencialno nevarnost za prst jemati radioaktivne odpadke, katerih trajno (ne) varno deponiranje je tehnološki, politični, gospodarski in psihološki problem v svetovnem merilu.

V to skupino dejavnosti prištevamo še gradnjo raznih vodnih akumulacij, zadrževalnikov, jezov ipd., namenjenim hidrocentralam ali vodnemu gospodarstvu. S tem ne zalijemo samo mnogo hektarjev zemljišč, ampak rušimo celotno ravnotežje v ekosistemih.

Ne nazadnje prispevata svoj delež še turizem in rekreacija. V zadnjih dvajsetih letih so počitniške hišice in bivališča prepredla vso Slovenijo, upoštevati pa moramo še športne objekte in naprave (športne dvorane, kopališča, stadioni, igrišča, kampi ipd.), ki so površinsko sicer manj obsežne, a nezadržno gooltajo včasih najboljše obdelovalna zemljišča.

2. sklop označujejo kvalitetne spremembe talnih razmer. Poleg nekaterih

že omenjenih snovi moramo postaviti na prvo mesto emisije industrijskih in energetskih objektov, prometa in gospodinjstev. Ti pošiljajo in dobesedno bruhajo ogromne količine strupenih snovi v zrak. Emisije dosežejo prst direktno kot dim ali prašni delci ali indirektno s padavinami. Posebno nevaren je SO_2 , ki v zraku ob zadostni množini vlage tvori žveplove kisline, te pa povzročijo zvišanje kislosti v prsti. Prst je namreč le medij za prenos vseh nevarnih snovi na vegetacijo, ki je najboljši kazalec razmer v prsti. Današnje umiranje gozdov kaže hkrati na močno obolenost prsti. Če to nastopa na silikatnih ("kisljih") kamninah, je stanje toliko resnejše (pri nas na Pohorju). Nič manj nevarni niso dušikovi oksidi, razni kloridi (soli), težke kovine (svinec, živo srebro, kadmij), številne organske spojine (ogljikovodiki) ipd. Za težke kovine je značilno, da se kopičijo v tleh in rastlinskih delih. Če že ne ogrozijo rasti, se negativni učinki izkažejo v prehranjevalnih verigah in končno pri človeku.

Ne smemo pozabiti, da si dela veliko škodo tudi kmetijstvo. Danes se uporablja vrsta umetnih gnojil in raznih zaščitnih sredstev za varstvo rastlin (biocidi). Večina si sodobnega kmetovanja brez uporabe vseh teh sredstev ne zna predstavljati. Vendar se vse bolj pojavljajo predlogi za alternativen način kmetovanja, ki poudarja kvaliteto in ne količino (zdravstveno oporečne hrane, ki jo še vedno pridelujemo na račun zastrupljanja tal) hrane. Kljub temu, da umetna gnojila vsebujejo snovi, katerih učinki niso znani, poraba v Sloveniji stalno narašča. L. 1984 smo porabili blizu 257.800 t mineralnih in drugih gnojil, na 1 ha preko 2052 kg letno in na 1 ha obdelovalne zemlje 1128 kg (Statistični letopis SRS, 1985). Tako Slovenija po uporabi umetnih gnojil dosega evropsko povprečje. Še več negativnih učinkov imajo biocidi. Tudi teh vedno več porabimo. Na seznamu potreb za leto 1986 (podatki: Agrotehnika-Gruda) je 48 vrst fungicidov, 58 vrst herbicidov ter kar 71 vrst insekticidov. Herbicidi se v tleh v glavnem razgradijo. V praksi nastopajoče količine povzročajo lahko upadanje števila mikroorganizmov, delno motijo tudi procese (npr. nitrifikacijo). Veliko hujši so insekticidi, ki v tleh ostajajo. DDT se ob večkratnem škropljenju zadrži še desetletja dolgo v tleh. Posredno se škodljive posledice prenašajo na človeka.

Tla se lahko poškodujejo tudi z mehanskimi obremenitvami. Tla postanejo zbita, steptana, tem bolj, čim vlažnejša so. Tako se spremeni poroznost, zmanjša se preskrba z vodo v prsti, kar povzroča površinsko odtekanje in spodbuja erozijo. K temu precej prispeva obdelovanje s težkimi kmetijskimi stroji, nadalje množična rekreacija (trim steze, sprehajalne poti ...) in tudi vojaške akcije. Pozabiti ne smemo še raznih nesreč, pri katerih se razlijejo v prst strupene snovi, čeprav gre le za lokalne primere.

Tretjo skupino nevarnosti, ki pretijo prsti, označujemo kot erozijo. Erozijski prsti pomeni odnašanje in (trajno) izgubo rodovitne zemlje. Poudariti je treba, da sicer naravni proces erozije mnogokrat pospeši in spodbudi ravno človek s svojo nepremišljeno dejavnostjo v pokrajini. Erozijski prsti se pokaže ponavadi posredno, zaradi posega v kak drugi pokrajinski element. K nastopu oz. intenziviranju erozije pripomore npr. pretirano izsekavanje gozda, še posebej na vzpetem svetu, gradnja gozdnih cest, namerno ali nenamerno povzročeni gozdni požari, pretirana paša (npr. na Krasu) ipd. Prav tako spodbuja erozijo gojenje monokultur na obsežnih površinah, setev v vrstah, napačno obdelovanje tal ob neupoštevanju značaja reliefa. Slednje sicer v Sloveniji ni razširjeno, znane in

poučne primere pa imamo po svetu (ameriške prerije). V zadnjem času so znane večje ureditve terenov za šport, npr. smučarske proge v alpskem svetu ali motokros proge ipd. Vsi ti posegi lahko privedejo do erozijskih procesov. Erozijska se stopnjuje zlasti ob naravnih nesrečah (npr. žled, lomljenje zaradi vetra, plazovi).

V Sloveniji je eroziji izpostavljena približno petina ozemlja. K tolikšnemu deležu pripomore seveda precej velika reliefna energija in pa hudourniški značaj naših voda.

Doslej smo po sklopih opredelili glavne dejavnike, ki poškodujejo prst ali zmanjšujejo njen obseg. Da bi se kot družba lahko primerno organizirali za bolj učinkovito izvajanje nalog na področju varstva tal, bi morali najprej natančno poznati obseg in intenziteto škodljivega delovanja. Šele na tej osnovi bi se odločali za prednostni vrstni red pri reševanju tal.

Temeljno področje, ki zagotavlja organizirano družbeno skrb nad varstvom tal, je zakonodaja. Obilice zakonov, ki urejajo in določajo gospodarjenje v prostoru, ne izvajamo dosledno. Zato bi morali poostriiti nadzor ter dati večji pomen inšpekcijskim službam. Svoj prispevek k varstvu tal daje tudi Društvo za varstvo tal Slovenije, ki se redno udeležuje simpozijev na jugoslovanski ravni.

Poleg javnih medijev, ki bi morali seznanjati in opozarjati prebivalstvo na tovrstne probleme, ima gotovo veliko vlogo sodobna šola oz. vzgoja. Tu ima številne možnosti geografija kot osnovni učni predmet o pokrajini (okolju). Bistvo geografskega pouka je in mora biti, da neko temo ali problem osvetli z vseh vidikov, ki so za izgled pokrajine odločilni, tj. na kompleksen način. Naloga geografije je, da opozarja in končno ovrednoti različne, večkrat nasprotujoče si pojave, procese in težnje v pokrajini. Tako lahko prikaže tudi problematiko varstva tal. Lepa priložnost za podrobnejšo seznanitev se ponuja v okviru proučevanja domače regije. Ob naravoslovnih dnevih lahko učenci praktično spoznajo probleme ogroženosti in varstva tal. Opravljajo lahko meritve prizadetosti prsti zaradi urbanizacije, širjenja infrastrukturne mreže, ugotavljajo divja odlagališča odpadkov, divjega pridobivanja proda, peska. Ob sodelovanju ostalih predmetnih področij (kemija, biologija) lahko odvzamejo vzorce prsti in ob analizi ugotovijo nekatere temeljne lastnosti prsti in njihove spremembe. Različne oblike praktičnega dela (tudi z literaturo) najprej opozorijo učence na določen problem, ko pa ga podrobneje spoznajo, ga znajo tudi pravilno ovrednotiti v sklopu cele pokrajine. V tem je izreden pomen geografskega pouka in vzgoje. Le s takim načinom dela sme učitelj-geograf upati, da bo prihodnost - prežeta z razsežnostjo varstva okolja - prinesla zopet zdrav in kakovosten način življenja v čistem okolju.

Literatura

1. Borchard Klaus, Bodengefährdung durch Flächeninanspruchnahme, 9. Fortbildungsveranstaltung für Landes- und Regionalplaner in Bayern, Vierzeinhelligen, 1986
2. Čovek i životna sredina, Beograd 1975
3. Odzuck Wolfgang, Umweltbelastungen, Stuttgart 1982

4. Ružić Mira, Biti ali ne biti, 1982
5. Statistični letopis SR Slovenije, 1985
6. Todorović Milivoje, Moguća rešenja u sistemu čovek-društvo-životna sredina, Beograd 1983
7. Umweltpolitik in Bayern, Bayerische Staatsregierung, 1986
8. Zbornik gozdarstva in lesarstva, letnik 19, Ljubljana 1981
9. Zelena knjiga o ogroženosti okolja v Sloveniji, Ljubljana 1972

PROSTORSKO - PLANERSKE POSLEDICE GRADNJE HIDROENERGETSKIH OBJEKTOV
NA SAVI NA OBMOČJU LJUBLJANE

Nika Katnič *

Z izjemo Drave so naše reke z energetskega vidika slabo izkoriščene, zato je leta 1979 nastal idejni projekt energetske izrabe Save od Medvod do Mokric.

V tej verigi sedemnajstih hidroelektrarn in akumulacij so tudi: HE Tacen, HE Ježica, HE Šentjakob in HE Zalog. Te štiri HE so locirane od jezua HE Medvode do sotočja Ljubljanice s Savo.

Skupna površina obravnavanih štirih akumulacij bo okoli 4 km², predvidena letna proizvodnja 271 GWh, instalirana moč pa 86,4 MW.

Višina jezov se giba od 8,9 do 11,9 m. Od jezov navzgor akumulacije spremljajo nasipi različnih višin (od 11,5 - 4,0 m), ki se počasi znižujejo in se končno priključijo obstoječim brežinam.

Gradnja hidroelektrarn ni le v interesu elektro gospodarstva, temveč tudi vodnega gospodarstva. Razlog je namreč v tem, da se korito reke Save iz več razlogov intenzivno pogloblja, to poglobljanje pa spremlja tudi poglobljanje gladine podtalne vode Ljubljanskega polja, zaradi česar se oskrba Ljubljane s pitno vodo slabša. Z gradnjo akumulacij bi bilo korito reke utrjeno, prenehalo bi se poglobljanje, kar bi pomenilo izboljšano oskrbo s pitno vodo.

Gradnja akumulacij bo terjala poplavitvev zemljišča, katerega danes izkoriščajo različni porabniki prostora. Poglejmo, kakšne posledice lahko povzroči poplavitvev.

Mikroklima: zaradi velikih vodnih površin in volumna akumulacij ter zaradi specifičnih lastnosti mestne klime lahko upravičeno pričakujemo povečano število dni z meglo, spremembe ostalih klimatskih elementov pa bodo minimalne.

Kmetijstvo: poplavljenih bo okoli 180 ha kmetijskih zemljišč, od katerih večino predstavljajo pašniki in travniki, njivskih površin pa je manj. Od 180 ha je 78 ha zemljišč v I. in II. kategoriji kmetijskih zemljišč. Kmetijska zemljišča bo poplavelo 144 privatnim lastnikom in 18 delovnim organizacijam. Med 144 privatnimi lastniki je 79 kmetov oziroma polkmetov, katerim je kmetovanje vir preživljanja in jim bo zato potrebno zagotoviti nadomestna zemljišča.

* dipl. geog., glej izvleček na koncu Obzornika

Pri kmetijskih zemljiščih je vprašljiva predvsem poplavitve kmetijskih zemljišč I. in II. kategorije, ki so po zakonu temelj proizvodnje hrane in se jim lahko namembnost spremeni le pod posebnimi pogoji.

Gozdarstvo: poplavljenih bo čez 160 ha gozdnih površin. Zaradi bližine reke so zastopane predvsem higrofilne drevesne vrste: vrba, topol, siva in črna jelša. Ti gozdovi imajo le majhno lesno-proizvodno funkcijo, zato pa je toliko bolj izražena njihova varovalna in rekreacijska funkcija. Poleg tega pa jih zakon uvršča tudi med gozdove s posebnim namenom, saj predstavljajo zeleni pas ob naseljih ter varujejo ožja vodnozbirna območja. Ravno tako kakor kmetijska zemljišča spada tudi gozd med dobrine splošnega družbenega pomena, ki se jim namembnost lahko spremeni le pod posebnimi pogoji. Poleg kmetijskih zemljišč in gozda bo poplavljen še okoli 60 ha zemljišč VIII. kategorije, dolgoročno namenjenih zazidavi.

Objekti: akumulacije bodo poplavile 3 stanovanjske hiše, 1 počitniško hišico, 3 objekte ribogojnice s pripadajočim stanovanjem, ter 2 objekta in 3 silose GP Grosuplje. Bivališča bo izgubilo 8 stanovalcev, 18 delavcev pa bo izgubilo delovna mesta.

Promet: zaradi širine akumulacij bo potrebno trem od šestih obstoječih mostov podaljšati konstrukcije, zaradi kote zaježitve vode v akumulacijah pa bo potopljena ena peš brv.

Vodno gospodarstvo: akumulacija Šentjakob bo poplavlja črpališče pitne vode Jarški Brod, zakon pa določa, da ima oskrba s pitno vodo prednost pred uporabo voda v kakršnekoli druge namene.

Rekreacija in šport: zaradi derivacijskega kanala pri HE Tacen tacenske brzice, atraktivne za kajakaše in kanuiste, ne bodo ogrožene, poplavljenih pa bo okoli 6 ha površin, dolgoročno namenjenih rekreacijskim dejavnostim.

Naravna in kulturna dediščina: na prizadetem prostoru ni registriranih naravnih ali kulturnih spomenikov.

Ta pregled posledic je upošteval le prostor, ki bo v bodočnosti poplavljen, vendar pa se bo zaradi visoke kote zaježitve vode v akumulacijah dvignil tudi nivo talne vode. Višji nivo talne vode bo najverjetneje ogrozil tiste predele, kjer je že danes talna voda blizu površja. Zato lahko med ogrožene predele štejemo okolico kopališča Ježica, okolico Broda, Beričevega in Šentjakoba.

Poleg možnosti poplavitve kletnih prostorov je treba računati tudi s prenehanjem delovanja kanalizacijskega sistema, kar pomeni, da bo potrebno zgraditi novega.

Visoka talna voda lahko povzroči v okolici akumulacij oglejevanje prsti, propad občutljivejših drevesnih vrst, zaradi zimskega zmrzovanja talne vode pa bodo ogrožene tudi prometnice in ostali infrastrukturni objekti.

Znano je, da pride pri akumulacijah prej ali kasneje do zablatenja dna, kar lahko povzroči popolno prekinitev infiltracije vode iz akumulacije v podtalno vodo. Zato obstaja upravičena bojazen, da bo, dolgoročno gledano, gradnja akumulacij povzročila, da bo Ljubljana ostala brez pitne vode, oziroma bo potrebno zgraditi "ponikovalna polja", na katera bodo speljali

vodo iz akumulacij ter jo umetno ponikovali, kar bo seveda povzročilo dodatno uničenje kmetijskih in gozdnih površin.

Danes je voda Save na obravnavanem odseku v 2 - 3 kakovostnem razredu. Običajno se kakovost vode v akumulacijah zaradi počasnejšega gibanja ter višjih temperatur vode poslabša. Sočasno z gradnjo hidroelektrarn je predvidena tudi gradnja čistilnih naprav, poleg tega pa je letos že začela delovati čistilna naprava, ki čisti odplake iz kranjskega industrijskega bazena, zato lahko kljub vsemu pričakujemo, da bo savska voda ostala v istih kakovostnih razredih, oziroma se bo njena kakovost celo izboljšala.

Če bi se izboljšala kvaliteta vode v akumulacijah, obstaja realna možnost za razvoj športa in rekreacije. Zaradi velike površine, nizkih in kratkih nasipov, najmanjšega nihanja vode v bazenu ter atraktivne okolice (hrib Straža) se je kot najprimernejša za razvoj rekreacije izkazala akumulacija Ježica.

Z ureditvijo čolnarn, plaž za sončenje, sprehajalnih poti, otroških igrišč, teniških igrišč, gostinskih objektov ter seveda z določbo, za koliko lahko v poletni sezoni maksimalno niha gladina vode v akumulaciji, bi lahko jezero s svojo okolico postalo rekreacijski center Ljubljane.

Če bi gradili pokrite drenažne kanale ter zasadili nasipe z grmovnicami, bi lahko jezera, obkrožena pretežno z gozdom, predstavljala v visoko segregiranjem mestnem okolju prijeten kontrast betonski in asfaltni okolici. Še toliko večji bi bil estetski vpliv, če bi poudarili impresivne in markantne vedute, obenem pa v zelenje skrili estetsko kvarne elemente.

Celoten prostor, ki ga pokrivajo akumulacije, je primer konfliktnega področja, pri katerem se dolgoročno načrtovana raba izključuje, oziroma je sočasna raba popolnoma nemogoča glede na načrtovane dejavnosti.

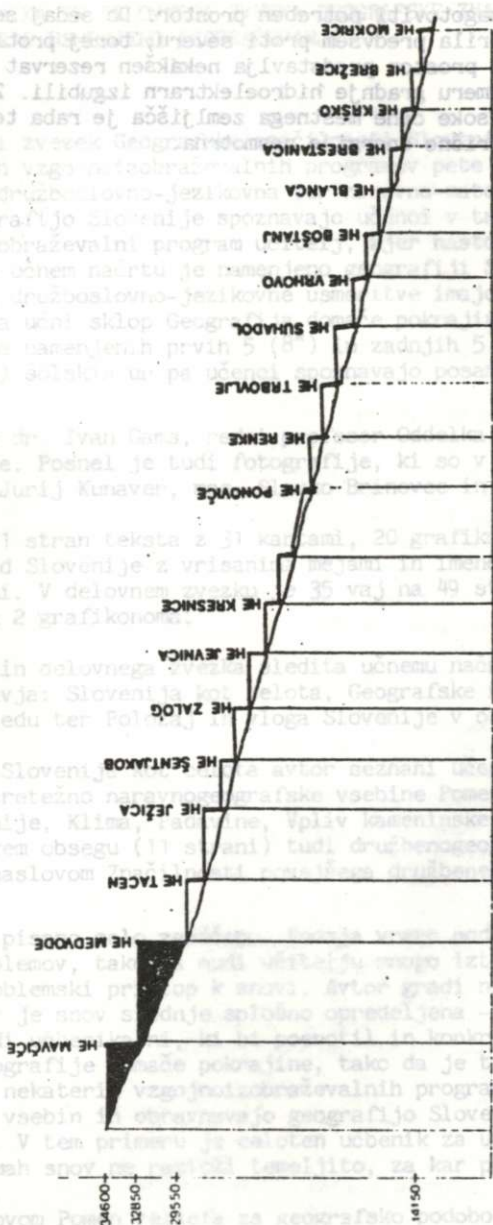
Vrednotenje vplivov in posledic gradnje akumulacij je pokazalo, da bo njihov vpliv povsod negativen, vendar bi ga bilo mogoče omiliti, če bi znižali kot zajezitve vode v akumulacijah, določili obseg akumulacij tako, da bi poplavlili kar najmanj kmetijskih zemljišč I. in II. kategorije ter širine akumulacij na kritičnih odsekih prilagodili širinam mostov.

Gradnja hidroelektrarn na Savi z vsemi spremljajočimi deli predstavlja izredno zahteven poseg v prostor in pomeni njegovo dodatno obremenitev. Kakšno obremenitev bi obravnavani prostor še prenesel, da ne bi prišlo do porušitve ravnotežja, je vprašanje, ki je v tem primeru odvisno predvsem od uspešnosti tehničnih ukrepov - drenaž in tesnitev, ki bodo preprečevale večji dvig talne vode. Če samo podcenjevanje možnih posledic gradnje lahko privede do napačne odločitve, ki bi v danih okoliščinah lahko povzročila težko predvidljive reakcije okolja na gradnjo in ki bi jih zelo težko zaustavili, oziroma obvladali.

Pri tem se moramo zavedati tudi nevarnosti, ki jo predstavljajo akumulacije, saj leži Ljubljana na potresno labilnih tleh, poleg tega pa so ponekod že na samem robu akumulacij strnjena urbana naselja, kjer bi lahko morebitna porušitev nasipov ali jezov privedla do katastrofe.

Ne nazadnje pa ima Ljubljana kot prestolnica in regionalni center vrsto funkcij, pomembnih za regijo in republiko. Za rast Ljubljane in njenih

SCHEMATSKI PODOLŽNI PROFIL HE NA SAVI

Prvo poglavje je pisano v obliki besedilne analize, dejstev, nakazu, mnogo problemov, takoj, ko se učenci začnejo z razširitev, poglavje in problemski pristop k stvari. Avtor gradi na poznavanju domače pokrajine. Vendar je spovsod enako opredeljena samo z geoli v učnem načrtu in tudi v učbeniku. Avtor se ne opredeljuje in komentiziral je tako različne vsebine geografije domače pokrajine, tako da je tudi predznanje učencev zelo različno. V nekaterih vzgojno-izobraževalnih programih pa so celo zamenjali vrstni red vsebin v obravnavi geografije Slovenije pred geografijo domače pokrajine. V tem primeru je celoten učbenik za učence prezahteven, če se ob uvodnih temah spovsod na različni temah, za kar pa je potrebno več kot predvidenih 5 ur.

Pod skupnim naslovom Pomoč učitelja za geografsko podobo Slovenije se na prvo poglavje učbenika navezuje 7 vaj v delovnem zvezbu: Višinska pasovitost

funkcij je potrebno zagotoviti potreben prostor. Do sedaj se je Ljubljana iz znanih razlogov širila predvsem proti severu, torej proti Savi in preko nje, zato obsavski prostor predstavlja nekakšen rezervat za širjenje mesta, ki bi ga v primeru gradnje hidroelektrarn izgubili. Zaradi teh razlogov in zaradi visoke cene mestnega zemljišča je raba tega prostora za pridobivanje električne energije nesmotna.

za pridobivanje električne energije nesmotrna.

PREDSTAVITEV UČBENIKA IN DELOVNEGA ZVEZKA GEOGRAFSKE ZNAČILNOSTI SLOVENIJE ZA SREDNJE USMERJENO IZOBRAŽEVANJE

Učbenik in delovni zvezek Geografske značilnosti Slovenije sta namenjena učencem naslednjih vzgojnoizobraževalnih programov pete stopnje: strežba, turistična dela, družboslovno-jezikovna ter naravno-matematična dejavnost ter učitelj. Geografijo Slovenije spoznavajo učenci v tretjem letniku, izjema je vzgojnoizobraževalni program učitelj, kjer nastopi to jedro v četrtem letniku. Po učnem načrtu je namenjeno geografiji Slovenije 35 šolskih ur, samo učitelji družboslovno-jezikovne usmeritve imajo 52 ur. Snov se vsebinsko navezuje na učni sklop Geografija domače pokrajine. Pregledu Slovenije kot celote je namenjenih prvih 5 (8*) in zadnjih 5 (9) ur. Pretežni del časa - 25 (35) šolskih ur pa učenci spoznavajo posamezne slovenske pokrajine.

Avtor učbenika je dr. Ivan Gams, redni profesor Oddelka za geografijo Filozofske fakultete. Posnel je tudi fotografije, ki so v učbeniku. Tekst so pregledali dr. Jurij Kunaver, mag. Slavko Brinovec in prof. Mira Verbič.

Učbenik obsega 101 stran teksta z 31 kartami, 20 grafikoni in 25 fotografijami ter zemljevid Slovenije z vrisanimi mejami in imenovanimi makroregijami in mezoregijami. V delovnem zvezku je 35 vaj na 49 straneh z 32 kartami, 2 tabelami in 2 grafikonoma.

Zgradba učbenika in delovnega zvezka sledita učnemu načrtu. Učbenik sestavljajo štiri poglavja: Slovenija kot celota, Geografske regije Slovenije, Slovenija v pregledu ter Položaj in vloga Slovenije v okviru Jugoslavije.

V prvem poglavju Slovenija kot celota avtor seznani učence s položajem Slovenije, sledijo pretežno naravnogeografske vsebine Pomen reliefa za geografsko podobo Slovenije, Klima, Padavine, Vpliv kameninske sestave na tla in relief ter v enakem obsegu (11 strani) tudi družbenogeografske vsebine, vendar pod enotnim naslovom Značilnosti novejšega družbenega razvoja in današnje stanje.

Prvo poglavje je pisano zelo zgoščeno. Podaja vrsto podatkov, dejstev, nakazuje mnogo problemov, tako da nudi učitelju mnogo iztočnic za razširitev, poglobitev in problemski pristop k snovi. Avtor gradi na poznavanju domače pokrajine. Vendar je snov slednje splošno opredeljena - samo z gesli v učnem načrtu in tudi učbenika ni, ki bi poenotil in konkretiziral že tako različne vsebine geografije domače pokrajine, tako da je tudi predznanje učencev zelo različno. V nekaterih vzgojnoizobraževalnih programih pa so celo zamenjali vrstni red vsebin in obravnavajo geografijo Slovenije pred geografijo domače pokrajine. V tem primeru je celoten učbenik za učence prezahteven, če se ob uvodnih temah snov ne razloži temeljito, za kar pa je potrebno več kot predvidenih 5 ur.

Pod skupnim naslovom Pomen reliefa za geografsko podobo Slovenije se na prvo poglavje učbenika navezuje 7 vaj v delovnem zvezku: Višinska pasovitost,

* številka v oklepaju velja za VIP učitelj družboslovno-jezikovne usmeritve

Reliefne kategorije na Slovenskem, Oblika kmetijskih naselij, Poljska razdelitev, Klima, Spreminjanje vinogradniških površin 1869-1969 ter Energetska bilanca.

Osrednji del učbenika je namenjen spoznavanju makroregij in mezoregij Slovenije, Slovenija je razdeljena na Alpe, Predalpsko Slovenijo, Slovensko Primorje ali Submediteransko Slovenijo, na Dinarske planote celinske Slovenije ter Subpanonsko Slovenijo. Makroregijam kot celotam je namenjeno manj prostora, večji poudarek je na predstavitvi posameznih mezoregij. Po ponovitvi načel regionalizacije je Slovenija predstavljena z naslednjimi regijami:

1. Alpe

1.1 Julijske Alpe

1.2 Kamniško-Savinjske Alpe

1.3 Karavanke

2. Predalpska Slovenija

2.1 Zahodno predalpsko hribovje

2.1.1 Beneško-slovensko in Tolminsko hribovje s srednjo Soško dolino

2.1.2 Cerkljansko-Idrijsko hribovje

2.1.3 Škofjeloško in Polhograjsko hribovje

2.2 Vzhodno predalpsko hribovje

2.2.1 Posavsko hribovje

2.2.3 Severovzhodno predalpsko hribovje

2.3.1 Gornja Savinjska dolina

2.3.2 Velenjska kotlina

2.3.4 Vitanjske Karavanke

2.3.5 Pohorsko Podravje

2.4 Ljubljanska kotlina

2.4.1 Dežela in Blejski kot

2.4.2 Dobrave

2.4.3 Kranjsko-Sorško polje

2.4.4 Bistriška ravan

2.4.5 Ljubljansko polje

2.4.6 Ljubljansko barje

2.4.7 Ljubljana

3. Slovensko Primorje ali Submediteranska Slovenija

3.1 Flišne regije Primorja

3.1.1 Koprsko Primorje

3.1.2 Brkini z dolino notranjske Reke

3.1.3 Vipavska dolina ter Goriško polje

3.1.4 Goriška Brda

3.1.5 Spodnja Soška dolina

3.2 Kraška regija Primorja

3.2.1 Kras

4. Dinarske planote celinske Slovenije

4.1 Visoke dinarske planote

4.1.1 Robne visoke dinarske planote

4.1.2 Pivka

4.1.3 Notranjsko podolje

4.1.4 Krmsko višavje

4.1.5 Bloško-Potočanska planota

4.1.6 Velikolaščanska pokrajina

- 4.1.7. Dobro polje
- 4.1.8. Ribniško-Kočevska dolina
- 4.1.9. Ribniško in Kočevsko gorovje
- 4.1.10. Dolina gornje Kolpe in Čabranke
- 4.1.11. Gorjanci
- 4.2. Nizke dinarske planote notranje Slovenije
 - 4.2.1. Suha krajina
 - 4.2.2. Dolenjsko podolje s Turjaško pokrajino
 - 4.2.3. Novomeška pokrajina
 - 4.2.4. Bela krajina
5. Subpanonska Slovenija
 - 5.1. Vzhodna Krška kotlina
 - 5.2. Krško in Bizeljsko hribovje
 - 5.3. Mirenska dolina in Senovsko podolje
 - 5.4. Kozjansko hribovje
 - 5.5. Celjska kotlina
 - 5.6. Voglajnsko-Sotelska Slovenija
 - 5.7. Haloze in Dravinjske gorice
 - 5.8. Dravsko-Ptujsko polje
 - 5.9. Slovenske gorice
 - 5.10. Pomurska ravnina
 - 5.11. Goričko

Zamejska Slovenija

Porabska Slovenija

Zamejska Koroška

Zamejska Slovenija v Italiji

V delovnem zvezku se na osrednji del učbenika navezuje 16 vaj, v katerih učenci ob tematskih kartah poglobijo znanje tipičnih značilnosti posamezne regije. Vaje predstavljajo pretežno naravnogeografske vsebine. Tudi učbenik daje nekoliko večji poudarek naravnogeografskim značilnostim regij.

Končno sintezo z vrednotenjem vloge Slovenije v Jugoslaviji predstavljata krajši poglavji v učbeniku: Slovenija v pregledu ter Vloga Slovenije v okviru Jugoslavije. Večji poudarek daje zaključnemu pregledu Slovenije delovni zvezek. V desetih vajah spoznajo učenci ob kartah in tabeli pretežno na ravni občin naslednje vsebine: gostoto prebivalstva, delež kmetijskih površin, delež zaposlenega prebivalstva, narodni dohodek na prebivalca, prebivalstveno rast med 1971 in 1981, delež kmečkega prebivalstva 1981, nerazvita območja, lego občinskih središč, urbanizacijo 1869-1971 in tipe demografskih območij Slovenije.

Učbenik in delovni zvezek se vsebinsko lepo dopolnjujeta. Vaje niso namenjene ponavljanju; snov poglobljajo in zato zahtevajo določeno predznanje. Mestoma so nekoliko zahtevnejše in je potrebna pomoč učitelja pri odgovarjanju na vprašanja. Slikovni material je vsebinsko dobro vključen v učbenik in je tekstu enakovreden.

Maja Umek

5. PTUJSKI ZBORNIK - PTUJ: Skupščina občine, 1985 - 434 str.

Po desetih letih molka so se Ptujčani zopet izkazali z zajeto peto številko Ptujškega zbornika, ki na 434 straneh prinaša raznovrstno, bogato boro. V njem je zajeto 45 najrazličnejših prispevkov o samem Ptujju in bližnjem okolju ter njegovih ljudeh v zdajšnjem in preteklem času. Poročajo nam o industriji v celoti ter o posameznih industrijskih obratih, o kmetijstvu, prebivalstvu, rasti samega glavnega mesta in urbanizaciji njegove okolice, o obrti, zdravstvu, šolstvu in raznih kulturnih dejavnostih, o turizmu na tem področju, pa o raznovrstnem dogajanju v naši bližnji in daljnji preteklosti, o nekaterih umetnostnozgodovinskih spomenikih ter raznih arheoloških dognanijh.

V tem našem kratkem zapisu bomo opozorili samo na nekatere prispevke, ki s svojo tematiko direktno ali vsaj obrobno posegajo tudi v našo geografsko stroko!

V sklopu zgodovinskih prispevkov, ki jim je sicer v zborniku odmerjena druga polovica knjige, so to predvsem tisti, ki se ukvarjajo z gospodarsko zgodovino. Sem sodi članek Franca Goloba Ptujski živinski sejmi na prehodu iz 19. v 20. stoletje, iz katerega povzemamo, da so v začetku 20. stoletja na Ptujju imeli tri letne živinske sejme, vsak mesec dva goveja in konjska ter tedenski svinjski sejem. Leta 1904 so na te sejme prignali 15.739 glav goveje živine, 2.309 konj in 19.213 svinj. Slednje so prignali predvsem iz ptujškega in mariborskega območja, govedo pa tudi iz Hrvatske ter konje iz Madžarske. Največ živine so v tem obdobju (l. 1906) prodali na Štajersko, precej pa tudi v Zgornjo Avstrijo, na Češko in Tirolsko, nekaj manj na Salzburško in Kranjsko ter še kam. Pozneje pa je veliko živine šlo tudi v Italijo. Letovišcarstvo na Ptujju v 19. stoletju je na osnovi številne literature in raznih virov rekonstruirala Marjeta Ciglencečki. Olepševalno društvo so na Ptujju ustanovili že l. 1886, proti koncu 19. stoletja je šlo že čez 200 članov. L. 1890 so odprli kopališče z bazenom, kadmi in parnimi kopelmi, po l. 1896 pa poročila o delovanju društva močno presahnejo, kot da za to delo ni bilo več prave vneme. Na Ptujju je bilo včasih zelo razvito tudi usnjarstvo, saj je bilo v začetku 16. stoletja med 54 obrtniki kar 18 usnjarjev in čevljarjev, kot ugotavlja v svojem članku Večstoletna tradicija usnjarstva na Ptujju Marija Hernja Masten. Jože Koropcec poroča v svojem prispevku Med Dravo in Savinjo v 16. stoletju o posameznih vaseh v tem območju, navaja imena tamkajšnjih družin ter vrsto in množino kmetijskih pridelkov, ki so jih morali oddajati kot obvezno dajatev. O raznovrstnih in številnih arheoloških najdbah iz predriškega obdobja, s kartico najdišč, poroča Marjana Tomanič-Jevremov (Poselitev Ptujja in njegove okolice v prazgodovini).

Drugi sklop člankov je posvečen sodobnim problemom. Industrijo obdelujeta dva prispevka. Prvi med njima, izpod peresa Antona Ileca, je zajel Razvoj industrije od leta 1965 do 1984. Iz njegovih podatkov lahko povzamemo, da le-ta prispeva 42,6% k družbenemu proizvodu občine (l. 1983), medtem ko za celotno Slovenijo ta odstotek znaša 48,8%. Med posameznimi panogami daleč izstopajo predelava barvnih kovin, proizvodnja živilskih proizvodov in krmil. Drugi članek pa je posvečen nastanku in razvoju tovarne perila in konfekcije Delta v letih 1920-1972 (Dragica Novak). Kmetijstvo je v primerjavi z industrijo manj pomembna gospodarska panoga, ki je v

družbenem proizvodu občine udeležena le s 17%. Zvonka Knežević nam je v svojem prispevku prikazala strukturo zemljišč z vidika družbene in privatne lastnine, spregovorila pa je tudi o deagrarizaciji, o drobljenju površin, o zaščiti kmetijskih zemljišč, organizaciji kmetijstva v občini, kmetijskih pridelkih in živinoreji. Med poljščinami sta najbolj zastopani krompir in pšenica, v živinoreji pa prednjačita perutninarstvo in prašičereja. Naslednji prispevki so posvečeni posameznim gospodarskim panogam oz. podjetjem, povezanim s kmetijstvom, tako ptujskemu kletarstvu in vinski trgovini (Anton Skaza), Perutnini Ptuj (Martin Berden s tovariši) in Emoni - kmetijskemu kombinatu Ptuj. (Filip Dolinar).

Prav izpod geografskega peresa pa je članek Vladimirja Bračiča z naslovom Prebivalstvo občine Ptuj v letih 1961-1981. Avtor je v njem vsestransko analiziral razvoj prebivalstva v zadnjem dvajsetletnem obdobju in ugotovil, da rodnost bolj ali manj pada, umrljivost pa je celo v porastu, da se je v 11 krajevnih skupnostih število prebivalstva povečalo, v 14 pa zmanjšalo in da se je v obdobju 1971-1981 močneje povečalo samo prebivalstvo samega Ptuja. V starostni sestavi prebivalstva se opaža tendenca zmanjševanja števila otrok do 14 let starosti in na drugi strani povečanje števila ljudi, starih nad 65 let. Zanimivi so tudi podatki o strukturi aktivnih prebivalcev po sektorjih dejavnosti. Iz njih sledi, da je odstotek prebivalstva, zaposlenega v primarnem sektorju v l. 1961-1981, zelo padel (od 66,1% na 42,1%), v sekundarnem pa porasel (od 15,4% na 24,9%), kar v manjši meri velja tudi za terciarni sektor (z 9,9% na 13,5%). Marjan Berlič je v svojem članku Urbana rast mesta Ptuja v času od druge svetovne vojne do danes na kratko osvetlil razvoj mesta in njegovega prebivalstva (l. 1981 je na Ptuj živel 16.118 ljudi) ter spregovoril o zazidalnih in urbanističnih načrtih tega mesta. Za geografje je zanimiv tudi prispevek Janeza Belšaka o urbanizaciji vasi v ptujski občini, ki naj bi se v 85 letih povečala le za 5%, kar naj bi bil odraz ruralnega značaja občine in njene ekonomske nerazvitosti. Močnejšo urbano rast izpričujejo poleg Ptuja le še Cirkulane, Ptujška gora in Videm pri Ptuj. Tudi prikaz povojnega razvoja obrti ni izostal v tem zborniku (Metka Korošec: Obrt v ptujski občini po vojni). V družbenem in zasebnem sektorju je opaziti premik v številu zaposlenih in učencev po letu 1979. Tako je l. 1980 v obrti ptujske občine delovalo 8,22% vseh zaposlenih (v republiki Sloveniji le 6,7%). Anton Purg pa nam je v svojem članku predstavil ptujsko gostinstvo in turizem, kakršno je danes in kakršno naj bi bilo v bodoče. Prikazal je letovišče grad Borl, gostinsko podjetje Haloški biser, motel Podlehnik in Ptujške Toplice. V preteklih 20 letih se je število gostov od 6.612 l. 1962 povzpelo preko 43.690 l. 1978 do 31.483 l. 1984, kar kaže, da je delež ptujskega turizma v okviru SR Slovenije le skromen, saj sodeluje ptujška občina v turističnem prometu SR Slovenije le z 1,2% skupnega števila gostov (l. 1984).

Poleg številnih ilustracij krasijo 5. Ptujski zbornik tudi nekatere barvne reprodukcije slik Franceta Miheliča.

Dušan Plut je v svojem prispevku prikazal razvoj ptujskega turizma in gostinstva v obdobju 1961-1981. V zborniku so tudi nekatere barvne reprodukcije slik Franceta Miheliča.

Geografski inštitut Antona Melika na Znanstveno raziskovalnem centru SAZU v Ljubljani je izdal že petindvajseti letnik geografske revije Geografski zbornik. Zadnji z letnico 1985 je izšel v letu 1986. Uredila sta ga Ivan Gams in Drago Meze. V zborniku so natisnjene tri razprave. Obsega 155 strani, razprave so dopolnjene s tabelami in tematskimi zemljevidi med tekstom ter večbarvnimi kartami v prilogi. Geografski zbornik je ena redkih geografskih revij pri nas, kjer tekst dopolnjujejo fotografije.

Drago Meze v študiji Hribovske kmetije v Polhograjskem hribovju, bližnji okolici in sosednjih Rovtah nadaljuje s proučevanjem hribovskih kmetij v Sloveniji, ki jih je začel s proučevanji v Gornji Savinjski dolini in na območju Kokre in Krvavškega pogorja. Po že ustaljeni metodi in osnovnih smernicah za geografsko proučevanje hribovskih kmetij v Sloveniji je proučil 764 kmetij v 70 hribovskih naseljih v osrednjih Polhograjskih hribih, na desni strani Poljanščice, v Logaških Rovtah in v Žirovskih Rovtah. Obravnavane regije se med seboj razlikujejo po fizičnogeografskih potezah, imajo pa skupne poteze v družbenogeografskih značilnostih. Podnebje je primerno za govedorejo in manj za poljedelstvo. Njivske površine se krčijo na račun travnikov. Kmetije so v Logaško-Žirovskih Rovtah manjše kot v Polhograjskem hribovju, kar je v tesni povezavi s kolonizacijo v 16. stoletju. Gospodarsko stanje je od naselja do naselja različno. Živinski fond je zadovoljiv, kmetije so dobro opremljene s kmetijsko mehanizacijo, največ perspektivnih kmetij je na desni strani Poljanščice. Prometna povezanost z dolino se izboljšuje, kar omogoča večjo dnevno migracijo v bližnje industrijske centre. Zaradi možnosti zaposlitve v industrijskih krajih - Logatec, Žiri se povečuje delež mešanih kmetij. Spremenjene gospodarske razmere že imajo vpliv na kmetijsko proizvodnjo. Uporaba kmetijskih gnojil in krmil se je zmanjšala, upada število živine. Delež opuščenih in neperspektivnih kmetij je nižji od povprečka (10%) v prejšnjih študijah o hribovskih kmetijah v Sloveniji.

Geografski inštitut Antona Melika že več let vodi raziskave poplavnih območij v Sloveniji. Andrej Kranjc v študiji Cerkniško jezero in njegove poplave prikaže naravne pogoje, mehanizem in značilnosti poplav na Cerkniškem polju. Obravnava zgodovino Cerkniškega jezera, naravne značilnosti ter melioracije in regulacije na Cerkniškem polju. Študiji je dodana tudi bibliografija o Cerkniškem jezeru. Cerkniško polje je tipično presihajoče polje z vsakoletno redno in razmeroma dolgotrajno poplavo. Normalno poplava na polju obsega 20,3 km², najobsežnejša je bila leta 19826 s 30 km². Polje je bilo v letih 1960-1982 povprečno zalito 285 dni. Voda se zadržuje redno preko pol leta in je reden pojav. Poplave so izrazito sezonske. Pomladanske so povezane s pomladanskimi padavinami in taljenjem snega, jesenske pa z jesenskimi deževjem. Poplave so za nekatere "škoda" (zalite kmetijske površine), za druge pa je "škoda", kadar voda prehitro odteče v požiralnike (ribiči, turizem ...). Načrti za izkoriščanje Cerkniškega jezera so neenotni.

Dušan Plut je avtor študije Geografske značilnosti poplavnega sveta Kolpe in njenih pritokov v zgornjem Pokolpju. V študiji je s prispevkom Prsti poplavnega sveta sodeloval Franc Lovrenčak. Študija temelji na uporabi raziskovalnih metod geografskega proučevanja poplavnih področij, ki že vrsto let potekajo na Geografskem inštitutu Antona Melika. Zgornje Pokolpje je

sestavljeno kraško porečje. Poplave zajemajo razmeroma majhne površine (nekaj nad 1250 ha), v gospodarskem pomenu pa so poplave toliko pomembnejše, ker poplavljaajo zemljišča, primerna za intenzivno kmetijsko proizvodnjo. Poplave ob Kolpi se pojavljajo na akumulacijskih ravninah reke in njenih pritokov ter ob sotočju s pritoki. Poplave ob Kolpi in Lahinji so kratkotrajne, sezonske, najpogostejše jeseni, ko nastopi obilno deževje. Trajajo največ tri dni. Prsti poplavnega sveta so večinoma mlade, z znaki oglejevanja v spodnjem delu profila, po pH vrednosti so kisle do slabo kisle. Uvrščamo jih med slabo oglejene obrečne prsti. Posebna pozornost je v raziskavi namenjena vodnim obratom na Kolpi in pritokih. V preteklosti je delovalo 200 vodnih obratov, od tega kar tri četrtine mlinov. V letu 1984 je delovalo le še 24 vodnih obratov. Največ obratov je prenehalo delovati po letu 1965 (spremembe v načinu kmetovanja, sprejembe v gospodarski usmerjenosti, davčna politika, izseljevanje prebivalstva). Na tradiciji starih vodnih obratov bi lahko nastale majhne hidroelektrarne, ki so velikega pomena z vidika energetske oskrbe, SLO in varstva okolja.

Janja Turk

Zveza geografskih društev Jugoslavije je v letu 1986 izdala že sedmi zvezek geografske revije Geographica Iugoslavica. Ta zvezek je v celoti posvečen družbeni geografiji Jugoslavije. V publikaciji je na 51 straneh v angleškem jeziku objavljenih pet prispevkov geografov iz Jugoslavije.

Vladimir DJURIĆ v svojem članku Yugoslavia: one economy or eight economies? analizira gospodarski razvoj po drugi svetovni vojni. Ugotavlja, da se je gospodarstvo razvijalo neenotno in neenakomerno po posameznih regijah Jugoslavije, tako da je dejansko nastalo osem gospodarstev. Po gospodarski reformi leta 1965 je dobil družbeni plan Jugoslavije preveč deklarativni značaj. Pod geslom decentralizacije in dezintegracije so nastali nepovezani razvojni načrti. Republike in pokrajini so postale gospodarsko samooskrbne. Vsak je razvijal lastno energetske bazo, rafinerije nafte, sladkorne tovarne. Če se bo tako stanje še nadaljevalo, avtor predvideva, da bo gospodarstvo padlo skoraj v fevdalne pogoje. Svetla točka v razvoju jugoslovanskega gospodarstva je družbeni plan, ki odseva interese vse države. Plan predvideva ustanovitev velikih gospodarskih sistemov (energetski objekti, železnice ...), ki bi omogočili popolno izrabo geoekonomskega položaja in naravnih virov Jugoslavije.

Mush GASHI v svojem članku Some aspects of the relation between tourism and natural resources (specific examples from Kosovo) predstavlja možnosti za izkoriščanje naravnih potencialov za turizem in rekreacijo na primeru Kosova. Analizira in kvalitativno ovrednoti naslednje elemente: pokrajinske značilnosti, zrak, vodo, rastlinstvo in živalstvo, klimatske poteze ... kot možne elemente za razvoj turizma. Vsi zgoraj naštetih elementi nudijo veliko možnosti za turistično izrabo - izgradnjo športnih objektov, zdravilišč, za lov in ribolov. Turizem, ki temelji na naravnih potencialih, pa mora ohraniti in zaščititi naravno okolje.

Branko RADOJČIĆ v prispevku The economic development of Montenegro poroča o ekonomskem razvoju in pogojih zanj v Črni gori. Predstavi razvoj gospodarstva do leta 1945, ki je temeljilo na živinoreji, pomorski trgovini in prometu ter ribolovu. Razviti so bili le maloštevilni centri. Med vojno sta bila vsa industrija in transport uničena, živinorejski fond se je zmanjšal za 60%. Po vojni so veliko investirali v metalurgijo, transport in energetiko, kljub temu je bilo leta 1980 v Črni gori 25 000 nezaposlenih, 10.600 pa jih je bilo na začasnem delu v tujini. Z obnovo in izgradnjo obalne ceste leta 1963 in povezavo z notranjostjo so bili dani pogoji za razvoj turizma. Turizem se je najhitreje razvijal v obalnem pasu Črne gore ter nekaterih krajih v zaledju (Žabljak, Kolašin, Mojkovac). Potres 1979 je zlasti obalnemu pasu prizadejal ogromno škode. Škoda se ob pomoči vse Jugoslavije počasi odpravlja. Današnji razvoj Črne gore temelji na razvoju industrije, turizma in kmetijstva.

Pavle TOMIĆ v prispevku Geographical aspects of electrical power production in the province of Vojvodina obravnava stanje in dileme razvoja proizvodnje električne energije v SAP Vojvodini. Vojvodina ni bogata z energetskimi viri. Najpomembnejši viri so nafta, zemeljski plin, premog in na zadnjem mestu voda. Družbeni plan za leto 2000 predvideva izgradnjo dveh atomskih central. Energetska kriza v sedemdesetih letih je pri-

silila Vojvodino, da je poiskala vse razpoložljive energetske vire. Raziskave so pokazale bogata nahajališča premoga - lignita v južnem Banatu (Kovin), uporabljali bi ga za TE Kovin. Načrt bi prizadel velike površine obdelovalne zemlje (strupeni plini, podzemna voda) ter načel ekološko ravnotežje. V Vojvodini sta najpomembnejša energetska vira nafta in zemeljski plin. Začetki črpanja nafte segajo v leto 1952 - Velika Greda - in zemeljskega plina v leto 1956 - Jermenovac. Do leta 1984 so odkrili 56 naftnih polj in zemeljskega plina. Najpomembnejša nahajališča danes so: Mokrin, Kikinda, Elemir in Velebit. Leta 1984 je Vojvodina proizvedla 29,4% proizvodnje surove nafte in 37% zemeljskega plina v Jugoslaviji. Tretji energetski vir je voda. Za Vojvodino je najpomembnejša Donava z Djerdapom. Pri novih načrtih za izgradnjo hidroelektrarn morajo načrtovalci upoštevati negativne učinke vodnih akumulacij (zasoljevanje, poplavljanje obdelovalnih površin, talna voda ...). Avtor predvideva, da bo Vojvodini v prihodnosti začelo primanjkovati energetskih virov. Rešitev vidi v izgradnji termo in hidrocentral, najboljše rešitev pa je v atomski električni centrali.

Igor VRIŠER v študiji *The geography of electric power production in Yugoslavia* poroča o proizvodnji električne energije v Jugoslaviji, razvoju in najpomembnejših elektroenergetskih objektih pri nas. Jugoslavija je revna z energetskimi viri in je močno odvisna od električne energije. Najpomembnejša vira za električno energijo sta premog - lignit - in voda. Nafto in zemeljski plin uporabljamo le v kriznih časih. Proizvodnjo električne energije je povečala atomska centrala, zgrajena v Krškem leta 1981. Energetski vodni potencial je v tesni povezavi s hidrološkimi pogoji. Rečni režimi so odvisni od padavin in v Jugoslaviji obstajajo velike razlike v namočenosti posameznih regij. Največ padavin dobijo Alpe in Dinarsko gorstvo - 2000 mm, najsušnejši pa Banat in vzhodna Makedonija s 500 do 600 mm padavin letno. Geografi delijo Jugoslavijo na naslednja hidroenergetska območja: jadranska obala z Dinarskim gorstvom, alpsko območje, Donava z Djerdapom in Makedonija. Najugodnejši rečni režim ima Drava z visokimi vodami v pozni pomladi ter poleti. Podoben režim ima tudi Donava. Reke z največjim hidroenergetskim potencialom so: Drina (18%), Sava (10%), Donava (9,3%) ter Cetina in Neretva. Danes je najpomembnejši energetski vir terciarni lignit. Največje zaloge so v Trbovljah, Velenju, Zenici, Kaknju, Banovcih, Plevlji, Kolubari, Kostolcu, Kosovu in Pelagoniji. Leta 1983 so rudarji v Jugoslaviji nakopali 57.900 milijonov ton premoga, od tega so ga kar 77,6% porabili v termoelektrarnah in na ta način proizvedli 61,4% vse energije v Jugoslaviji. Pred vojno je bila proizvodnja električne energije skoncentrirana v Sloveniji, zahodni Hrvatski in Dalmaciji ter večjih mestih. Po vojni so prve elektrarne zgradili ob jadranski obali na Neretvi, Cetini, Rami, Zeti, Plivi ... ter na Dravi in Savi. V šestdesetih letih so zgradili prve termoelektrarne v Šoštanju in Kaknju. Po letu 1970 pa so zrastle veliki hidroenergetski objekti Čapljina, Peručica, Bajina Bašta in Djerdap ter termoelektrarne Sisak, Kakanj, Kostolac, Kosovo, Tuzla, Šoštanj ... Zaradi pospešene industrializacije in povečanja uporabnikov energije načrti predvidevajo izgradnjo hidroelektrarn na Savi, Muri, Drini ter atomske centrale v Prevlaki. Izgradnja novih energetskih objektov pa postaja vse težavnejša, ne le zaradi potrebnih finančnih sredstev, temveč zahtev po ohranitvi naravnega okolja, kateremu energetski objekti prizadejajo veliko škode.

Geografske študije v zadnji številki Geographice Iugoslavice so pomemben prispevek v geografiji Jugoslavije. Teksti so v angleškem jeziku. Pogrešamo vsaj povzetke v srbohrvaškem jeziku, saj so vsebine zanimive tudi za širši krog bralcev.

Janja Turk

POROČILO O DELU GEOGRAFSKEGA DRUŠTVA GORENJSKE V MANDATNEM OBDOBJU
26.01.1984 - 28.01.1986

GDG je začelo delovati z ustanovitvijo društva na 1. občnem zboru v Kranju, 26.01.1984. Takrat smo sprejeli Statut GDG, izvolili sedanji IO, NO in DK. Istočasno smo se opredelili za ustanovitev ZGDS, katere sestavni del je postalo naše društvo.

Prva aktivnost društva je bila posvečena urejanju kartoteke starih članov in pridobivanje novih. Sedaj šteje društvo 98 članov. Največja težava je bila v pobiranju članarine in naročnine na GO, ker smo pobirali za nazaj in ker podatki za prejšnja leta niso bili povsem točni. Končno so stvari urejene in bo blagajniško poslovanje veliko lažje, ker uvajamo računalniško obdelavo podatkov in se bo članarina in naročnina pobirala le enkrat za tekoče leto.

V letu 1984 smo organizirali troje predavanj:

- a) 5.1.1984, Viktor Grošelj: Nanaslu 1983
- b) 15.3.1984, Franc Pisanec: Skandinavija
- c) 6.11.1984, Viktor Grošelj: Nanaslu 1984

Organizirali smo tudi dve ekskurziji:

- a) 21.-24.8.1984 ekskurzija po Jugoslaviji
na relaciji: Jasenovac, Beograd, Avala, Arandjelovac, Topola, Kragujevac, Kraljevo, Kadinjača, Višegrad, Sarajevo, Travnik, Jajce, Plitvička jezera
- b) 24.11.1984 smo obiskali Maribor in si v sodelovanju s tamkajšnjimi geografi ogledali mesto, muzej, PA in OŠ Veljko Vlahović.

2. občni zbor je potekal v Kranju 17.01.1985 in ob tej priložnosti smo poslušali predavanje tov. Leva Krefta o nacionalnostih v Jugoslaviji. Sprejeli smo program aktivnosti za leto 1985, iz njega pa realizirali naslednje postavke:

- a) 3.4.1985 je Ludvik Škoberne kot poznavalec razmer govoril o zapletih na Bližnjem in Srednjem vzhodu.
- b) 26.6.-29.6.1985 je potekala ekskurzija na Tirolsko in v Švico po naslednji poti:
Innsbruck, Schaan, Luzern, Brienz, Bern, Basel, Stein am Rhain, Rhainfall, Sillvretta, Brenner. Za uspešno ekskurzijo se lahko ob tej priliki zahvalimo našima zdomskima rojakoma tov. Janku Logarju in Angeli Wachtar.
- c) 5.-6.10.1985 smo organizirali dvodnevno ekskurzijo v Slovenske gorice in Pomurje, ki pa žal ni bila izvedena zaradi premajhnega števila prijav.
- c) 12.10.1985 smo se dobili na turistično usmerjeni kmetiji pri Martinovcu v Dolenji Ravni in ob družabnem srečanju poslušali predavanje tov.

Milana Krišljaja: Stanje in razvojne možnosti kmečkega turizma v Sloveniji, posebej pa na škofjeloškem področju.

3. občni zbor je bil 28.01.1986

Poslušali smo predavanje dr. Dušana Pluta: Propadanje okolja v Sloveniji in pogled v prihodnost, sam program pa teče po sprejetem dnevnem redu.

Na koncu poročila bi poudaril, da se je IO GDG v tem mandatnem obdobju sestel desetkrat. Vsi člani so prihajali na seje redno in na njih aktivno sodelovali s konstruktivnimi predlogi ter sprejemali in izvrševali zadolžitve. Še posebej nevhvalno in zapleteno delo je opravila blagajničarka.

Člani NO so se sestali pred občnim zborom, DK pa se v tem mandatnem obdobju ni sestala, ker niso nastopili nobeni problemi v pristojnosti te komisije.

Naš IO se zaveda, da vsega dela nismo opravili, kot smo si ga zastavili v programu. Opravičujemo se z dejstvom, da smo prvi IO, ki je šele ustanovil društvo in iskal programske možnosti. Trudili pa smo se, da bi članom ponudili različne in kvalitetne "storitve" z željo, da bi se jim članom čim bolj odzivali.

Novemu IO želimo uspešnih in svežih programskih usmeritev, vse člane pa vabimo še k večji odzivnosti, da bo lahko naše GDG žaživel kot uspešna stanovska organizacija.

Predsednik IO GDG

Franc Pisanec

SEZNAM DIPLOMANTOV DRUGE STOPNJE GEOGRAFIJE, MAGISTROV IN DOKTORJEV
ZNANOSTI NA ODDELKU ZA GEOGRAFIJO FILOZOFSKE FAKULTETE V LJUBLJANI
LETA 1985

Diplomanti druge stopnje geografije:

1. DRNOVŠEK Igor: Geografski učinki rekreacije prebivalcev Hrastnika, Trbovelj in Zagorja.
2. HROVATIČ Erika: Obrt kot dejavnik oblikovanja mestnega prostora na primeru občine Celje.
3. KNEZ Ida: Triglavski narodni park.
4. OGRIN Darko: Pokrajina med Slavnikom in Kubejsko Vardo: pokrajinsko-ekološka členitev.
5. PERKO Drago: Kulturna pokrajina v porečju Kokre.
6. PLEMELJ Maja: Varovanje in urejanje v Triglavskem narodnem parku s posebnim ozirom na Pokljuko in Mežaklo.
7. PUHAR-ILERSIČ Marija: Geografija naselja Medvode.
8. VIDALI-GOBEC Andreja: Poselitev v občini Laško - prostorske sestavine dolgoročnega družbenega plana.

Magistri geografskih znanosti:

1. ŠPES Metka: Pokrajinski učinki onesnaženja okolja v Celju in okolici. III 4431, 1985, Radovca

Doktorji geografskih znanosti:

1. PLUT Dušan: Vode v Beli krajini in njihova uporaba: hidrogeografska raziskava Bele krajine. III 4416, D. Radovca, 1984
2. SMIRČIČ Ante: Površinski valovi otvorenog Jadrana uzrokovani vjetrom u vidu prirodnogeografskih svojstava. III 4450, 1985, Radovca
3. VUČAK Zoran: Strujanje u sjevernom Jadranu u vidu uzroka i posljedica. III 4449, 1985, Radovca

Zbrala:

Janja Turk

UDK 911.2:631.4:502.6
Miheč L.
61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek
za geografijo, Aškerčeva 12
NEKATERI VIDIKI ONESNAŽEVANJA IN VARSTVO
PRSTI (TAL)

UDK 711.2(497.12) "1986/2000"
Černe A.
61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek
za geografijo, Aškerčeva 12
DOLGOROČNI PLAN SR SLOVENIJE ZA OBDOBJE
OD LETA 1986 DO LETA 2000
Prikazan je prostorski vidik dolgoročnega plana SR Slo-

UDK 911.711.2:621.311.21 (497.12 "Ljubljana")
Katič N.
PROSTORSKO PLANERSKE POSLEDICE GRADNJE
HIDROENERGETSKIH OBJEKTOV NA SAVI NA
OBMOČJU LJUBLJANE
Avtorica prikazuje posledice štirih vodnih akumulacij na Savi na območju Ljubljane. Tako gradnja je

UDK 911.373.34(075) = 20

Košak M.
61000 Ljubljana, YU, Pedagoška akademija, Kardeljeva
ploščad

WORK WITH THE NEW GEOGRAPHY TEXT BOOK
FOR THE SIXTH CLASS OF PRIMARY SCHOOL

The author demonstrates the new text book and
requirements which such text book involves. Practical
application is being shown at the unit "Alpine
World".

UDK 911.3:711.2(497.12+497.1) = 20

Vrišer I.
61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek za
geografijo, Aškerčeva 12

SOCIAL PLANNING IN SFR OF YUGOSLAVIA AND
SR OF SLOVENIA

Planning should orientate society by a series of well-
considered measures to reach the objectives wanted.
The planning system and planning procedure are being
demonstrated. The idea, of what a teacher should
inform children, is being given.

UDK 911.371.3 = 20

Brinovec S.
64000 Kranj, YU, Srednja šola pedagoške, računal-
niške in naravoslovno matematične usmeritve, Koroška
cesta 13

GEOGRAPHIC METHODS OF TEACHING

The article presents geographic teaching methods
and their classification. Special attention is being
paid to some methods of direct observation, the
method of observation and drawing and the method
of measuring, among them.

UDK 911.3:371.3:373.5 = 20

Verbič M.
61000 Ljubljana, YU, Zavod SR Slovenije za
šolstvo, Poljanska 28

FINDINGS ON SUITABILITY OF JOINED ORGANI-
ZATION FORM AT GEOGRAPHY TEACHING
ACTIVITY IN SOME SECONDARY SCHOOL PRO-
GRAMMES

The results of observing the joined form of geo-
graphy teaching are being shown. Forms and methods
of teaching were followed, as well as findings of
this action were analysed and interpreted.

UDC 911.711.2:621.311.21(497.12 "Ljubljana") = 20

Katnič N.

PROSTORSKO PLANIRANJE POSLEDICE GRADNJE
SPACIALLY-PLANNING CONSEQUENCES OF HYDRO-
ENERGETIC OBJECTS ON THE RIVER SAVA ON THE
AREA OF LJUBLJANA

The author deals with consequences resulting from four
water accumulations on the Sava, on the area of Lju-
bljana. Such building is extremely demanding change of
nature which is, because of this, even more charged.

61000 Ljubljana, YU, Pedagoška akademija, Kardeljeva
cesta 13

WORK WITH THE NEW GEOGRAPHY TEXT BOOK
FOR THE SIXTH CLASS OF PRIMARY SCHOOL

The author demonstrates the new text book and
requirements which such text book involves. Practi-
cal application is being shown at the unit "Alpine
World".

UDC 911.2:497.12(497.12+497.11) = 20

under 1

61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek za
geografijo, Aškerčeva 12

SOCIAL PLANNING IN SFR OF YUGOSLAVIA AND
SR OF SLOVENIA

Planning should orientate society by a series of well-
considered measures to reach the objectives wanted.
The planning system and planning procedure are being
demonstrated. The idea of what a teacher should
inform children, is being given.

UDC 711.2(497.12)"1986/2000" = 20

Černe A.

61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek
za geografijo, Aškerčeva 12

LONG-TERM PLAN OF SR OF SLOVENIA FOR
THE PERIOD FROM 1986-2000

Special aspect of long-term plan of SR of Slovenia
is being demonstrated with regional development
strategy, common organization elements of space
activities, space use and landscape transformation,
as well as also direction of populating, arrange-
ment and protection of environment and adjusting
crosswise interests in the space.

UDC 911.2:631.4:502.6 = 20

Mihelič L.

61000 Ljubljana, YU, Filozofska fakulteta, Oddelek
za geografijo, Aškerčeva 12

SOME POLLUTION ASPECTS AND SOIL PROTE-
CTION

The article deals with the main factors causing
the soil harm or lessening its extent. All the
factors are also explained. It suggests the ways
of organized care over soil protection.

61000 Ljubljana, YU, Zavod SR Slovenije za
šolstvo, Poljanska 28

FINDINGS ON SUITABILITY OF JOINED ORGANI-
ZATION FORM AT GEOGRAPHY TEACHING
ACTIVITY IN SOME SECONDARY SCHOOL PR-
GRAMMES

The results of observing the joined form of geo-
graphy teaching are being shown. Forms and methods
of teaching were followed, as well as findings of
this action were analysed and interpreted.

